

SPANNING

EEN EERLIJKE ECONOMIE

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

jaargang 23, nummer 1, februari 2021

Renske Leijten ontvangt gedupeerde ouders en kinderen van de toeslagenaffaire.

EEN EERLIJKE ECONOMIE

Foto: Wiebe Kiestra©

Al vroeg in de crisis waren veel mensen het erover eens dat onze economie na corona helemaal anders georganiseerd zou moeten worden. Er moest meer aandacht en waardering komen voor de publieke sector en de ongelijkheids- en klimaatcrisis zouden moeten worden aangepakt. Inmiddels zijn we bijna een jaar verder, maar van echte verandering is nog geen sprake.

Wel hebben we gezien dat onze overheid bereid bleek om tientallen miljarden in de economie te pompen om zoveel mogelijk banen overeind te houden. Dat gold ook voor bedrijven die de afgelopen jaren nog miljardenwinsten boekten, maar nu direct aan het staatsinfuus moesten. En we hebben gezien dat politici van

links tot rechts bereid bleken om maatregelen te nemen die niemand wilde, maar die simpelweg noodzakelijk waren.

Terwijl de coronacrisis zich voortsleepte, nam de waardering voor crisismanager Mark Rutte in eerste instantie alleen maar toe. Lange tijd ging zijn VVD met grote afstand aan kop in de peilingen. Maar dat gaat mogelijk veranderen. De toeslagenaffaire, waar het kabinet over viel, legt het beleid bloot dat Rutte de afgelopen tien jaar heeft gevoerd. Straf de armen (en beloon de rijken), is het mantra van zijn drie kabinetten geweest.

Dat uitgerekend hij nu degene zal zijn die gaat zorgen voor een omslag

naar een eerlijke economie en overheid, mag je dan ook als ongelofwaardig bestempelen.

Wij socialisten hebben nadrukkelijk wel die ambitie om de zaken fundamenteel te veranderen. Om ons te voeden met ideeën over hoe de wereld er na corona uit zou kunnen zien, spraken wij met een drietal economen die elk vanuit hun eigen expertise hun licht laten schijnen over wat er dan zou moeten gebeuren. Ons Tweede Kamerlid Mahir Alkaya besluit deze Spanning met een betoog over welke lessen we kunnen trekken uit de vorige crisis en met welke voorstellen wij de verkiezingen ingaan om tot een eerlijke economie en samenleving te komen. ■

IN DIT NUMMER

4 'ER ZIJN VEEL SIGNALLEN DAT HET NEOLIBERALISME OP ZIJN RETOOUR IS'

Financieel econoom Dirk Bezemer schreef een boek om het kapitalisme te redden van zichzelf

Tijmen Lucie

10 VERRIJK JE BLIK!

Ontwikkelingseconoom Irene van Staveren stelt dat we voor een robuuste economie verder moeten kijken dan markt en overheid

Bart Linssen

14 DE OMSTANDIGHEDEN MENSELIJK MAKEN

Vier boeken over wat te doen na de crisis

Tijmen Lucie

16 'DEZE CRISIS VERSNELT STRUCTURELE VERANDERINGEN'

Innovatie-econoom Erik Stam zegt dat de politiek de crisis moet gebruiken om innovaties aan te jagen waar we op de lange termijn voordeel van hebben

Bart Linssen

20 DE (ON)ZIN VAN ONZE TIJD

Wij socialisten willen de economie en samenleving fundamenteel veranderen

Mahir Alkaya

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 25 euro per jaar voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl
Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie
Ruud Kuin
Bart Linssen
Tijmen Lucie
Eduard van Scheltinga
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Jannie Visscher

Basisontwerp
Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Nenad Mečava
Gonnie Sluijs
illustratie cover
Nenad Mečava

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-Geen Afgeleide Werken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

Dirk Bezemer (1971) is econoom. Als hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Groningen doet hij onderzoek naar de gevolgen van financiële structuren voor het functioneren van de economie. Daarnaast is hij lid van het *Sustainable Finance Lab* en schrijft hij tweewekelijks een column in *De Groene Amsterdammer*.

‘ER ZIJN VEEL SIGNALLEN DAT HET NEOLIBERALISME OP ZIJN RETOUR IS’

Tekst: Tijmen Lucie Foto Reyer Boxem©

In *Een land van kleine buffers* laat Dirk Bezemer zien hoe onze economie is scheefgegroeid. Hoe geld zich ophoopt bij aandeelhouders. Bij de staat en bij de internationale financiële markten. En wordt onttrokken aan de lonen en de financiële buffers van huishoudens en bedrijven. Volgens Bezemer is een andere inrichting van de economie mogelijk, zonder dat je daarvoor het kapitalisme hoeft af te schaffen. ‘Ik heb dit boek geschreven om het kapitalisme te redden van zichzelf.’

› **Joris Luyendijk schrijft in zijn voorwoord op uw boek: “De centrale draai die Dirk Bezemer in zijn boek voorstelt is om de economie en het financiële stelsel weer in dienst te stellen van de mens, in plaats van andersom.” Waar doelt Luyendijk op?** ‘Wat ik in het boek beschrijf is de financiële structuur van Nederland. Daarmee bedoel ik de geldstromen van de economie en hoe die georganiseerd zijn. Het lijkt wel of het ophopen van geld op bepaalde plekken in de economie een doel op zich is geworden. En dat huishoudens, bedrijven en overheid zich moeten aanpassen aan dat doel. Wat Luyendijk dus bedoelt is dat financiële waarden, zoals aandeelhoudersvermogen en een lage staatsschuld, belangrijker zijn geworden dan reële doelen zoals het geluk en welzijn van mensen.’

› **Heeft u het idee dat er nu door de coronacrisis politiek momentum is om deze draai te maken?** ‘Ja, ik denk het wel. Ik ben daar heel hoopvol over. Bij de Algemene Beschouwingen in september was de hele Kamer voor een sterkere overheid. Kort daarna kwam het nieuws dat alle partijen, inclusief de VVD, voor een verhoging van het minimumloon zijn. Er waren natuurlijk al eerder signalen, zoals het rapport van de commissie-

Borstlap over de flexibilisering van de arbeidsmarkt. Voor het eerst was er een officieel rapport dat stelde dat het niet goed is dat zoveel mensen op een financieel onveilige plek werken en dat dit een maatschappelijk probleem is. Er zijn veel signalen dat het neoliberalisme op zijn retour is, ook in Nederland.’

› **Een centraal begrip in uw boek is *kleine-bufferkapitalisme*. Wat bedoelt u hiermee?**

‘Ik probeer de lezer een idee te geven hoe het systeem werkt. Een term als kleine buffers helpt daarbij, want die zijn er een symptoom van. Dan gaat het in de eerste plaats om kleine buffers van huishoudens. Veel Nederlandse huishoudens hebben lage inkomens en zijn afhankelijk van toeslagen en uitkeringen om rond te kunnen komen. Uit onderzoek van het Nibud en ook van de Nederlandse Bank, blijkt dat een aanzienlijke minderheid van de huishoudens niet in staat is om binnen een paar maanden 2.000 euro bij elkaar te

krijgen; de helft van deze huishoudens niet eens 500 euro. Dat zijn bedragen die je wel tot je beschikking zou moeten hebben in het geval de koelkast of auto kapot gaat. In de tweede plaats gaat het om kleine buffers van bedrijven. Dan heb ik het over bedrijven die jarenlang hoge winsten hebben geboekt, maar direct na het uitbreken van de coronacrisis al de hand moesten ophouden bij de overheid omdat ze geen buffers hadden. Voorbeelden zijn KLM en Booking.com.

Als je wilt begrijpen waarom zoveel huishoudens en bedrijven kleine buffers hebben, kom je al snel te spreken over het systeem. Want het feit dat zoveel huishoudens kleine buffers hebben, heeft te maken met de achterblijvende loongroei en de bezuinigingen op de verzorgingsstaat en de publieke sector. En dat zoveel bedrijven kleine buffers hebben, heeft te maken met belastingwetgeving die dat faciliteert. Ons belastingstelsel maakt het aantrekkelijk dat winsten

‘De hele Tweede Kamer is voor een sterkere overheid’

worden onttrokken aan bedrijven, naar aandeelhouders vloeien en tot grotere vermogensongelijkheid leiden. Er ontstaat dan een scheefgroei in de economie. Op sommige plekken hoopt het geld zich op, terwijl op andere plekken juist geld tekort is.’

› **Maar is het opbouwen van vermogen niet eigen aan het kapitalisme?**

‘Ja, dat klopt. In het kapitalisme zit enerzijds een tendens tot ongelijkheid en instabiliteit, maar anderzijds ook een tendens tot dynamiek, creativiteit en innovatie. Dat zijn de twee kanten van het kapitalisme zoals ik het zie. Daarom moet je als overheid continu reguleren en bijsturen en een goede context bieden. Zodat de constructieve kanten van kapitalisme ruim baan krijgen en de destructieve kanten van kapitalisme, zoals speculatie en de neiging tot instabiliteit, beteugeld worden.’

› **Toch wordt het idee van vermogensopbouw nauwelijks bekritiseerd. Hoe komt dat?**

‘Wat hier moeilijk aan is, is dat het opbouwen van vermogen in feite sparen is. En sparen vinden Nederlanders geweldig. Maar macro-economisch gezien betekent sparen het ophopen van vermogen ten koste van bestedingen.

Sinds Keynes weten we al dat sparen het onttrekken van geld is aan de productieve kringloop van de economie. Geld wordt in financiële vermogenstitels, zoals aandelen, obligaties, derivaten, of vastgoed gestoken, waarin het in wezen improductief is. De hoop is dat het via aandelenmarkten en vastgoed bijdraagt aan het productieve proces en aan de vorming van winsten en lonen. Maar heel vaak gebeurt dat niet. Daar wil ik de aandacht op vestigen.’

› **U spreekt in uw boek over inactief geld. Hoe kan dit geld ingezet worden ten dienste van ons allemaal?**

‘We moeten kijken naar de geldstromen richting die ophoping van inactief geld. Daarbij is in de eerste plaats van belang dat er in de afgelopen decennia een steeds groter deel van het bruto binnenlands product (dat wat we met ons allen in een jaar

verdienen, –red.) naar winsten is gegaan. Deze winsten worden voor een groot deel aan aandeelhouders uitgekeerd of, in het geval van het mkb, door directeur-grotaandeelhouders aan het bedrijf onttrokken. In beide gevallen eindigt het als investeringen in aandelen, obligaties of vastgoed. Daardoor wordt veel geld inactief. Om daar structureel iets aan te doen, zou je eigenlijk de flexibilisering van de arbeidsmarkt terug moeten draaien. Zo versterk je de positie van arbeid en gaat een groter deel van het bbp naar lonen.

In de tweede plaats wordt vermogen veel minder zwaar belast dan inkomen, en die kloof is de laatste decennia alleen maar groter geworden. Ook daardoor wordt veel geld onttrokken aan de reële economie.

Daarom zou je het belastingstelsel moeten herzien. Ik sluit hierbij aan bij het rapport *Ontwerp voor een beter belastingstelsel*, van een aantal belastingdeskundigen uit 2019. Zij stellen voor om alle vormen van inkomen uit vermogen zwaarder te belasten om zo de loonbelasting flink te kunnen verlagen en de positie te versterken van de meeste Nederlanders, die afhankelijk zijn van loon. Als je dat doet, plaats je meer geld, dus een groter deel van het totale bbp, in handen van mensen die het ook gaan uitgeven. Dat komt de economische ontwikkeling ten goede én laat meer mensen delen in die ontwikkeling.’

› **Er wordt vaak een voorstelling van zaken gegeven alsof de staat dankzij de lage staatsschuld diepe zakken heeft. Is dat niet inderdaad een voordeel?**

‘Mijn probleem met zulke uitspraken is dat ze slechts één kant van de medaille belichten. De andere kant is dat het afbetalen van de staatsschuld ook nadelen met zich meebrengt. Namelijk dat de overheid minder uitgaven doet aan de publieke sector en de gemeentelijke financiën. Het is niet zonder reden dat de hele publieke sector in voorgaande jaren op het Malieveld heeft gestaan, en dat heel veel gemeenten in financiële problemen zitten. Dat is het resultaat van die mooie lage staatsschuld.

Ik ben overigens vol lof over de kabinetsreactie op de corona-beperkingen. Vergeleken met andere landen heeft het Nederlandse kabinet veel sneller en ruimhartiger steun verleend aan het bedrijfsleven en de werkenden. Maar daar hadden we die diepe zakken niet voor nodig. Dat hadden we ook kunnen doen zonder de enorme bezuinigingen op de publieke sector en de gemeentelijke financiën in de afgelopen jaren. We hadden in maart een staatsschuld van 48 procent van het bbp, die is nu opgelopen naar 59 procent, en we zouden zonder problemen nog eens zo’n sprong kunnen maken. Een paar maanden geleden is er een enquête gehouden onder Nederlandse economen; een overgrote meerderheid (ruim 90 procent) stelde dat we makkelijk een staatsschuld kunnen hebben tot 90 procent van het bbp. Dan kun je nog steeds lenen tegen lage tarieven en heb je nog altijd toegang tot de kapitaalmarkten.’

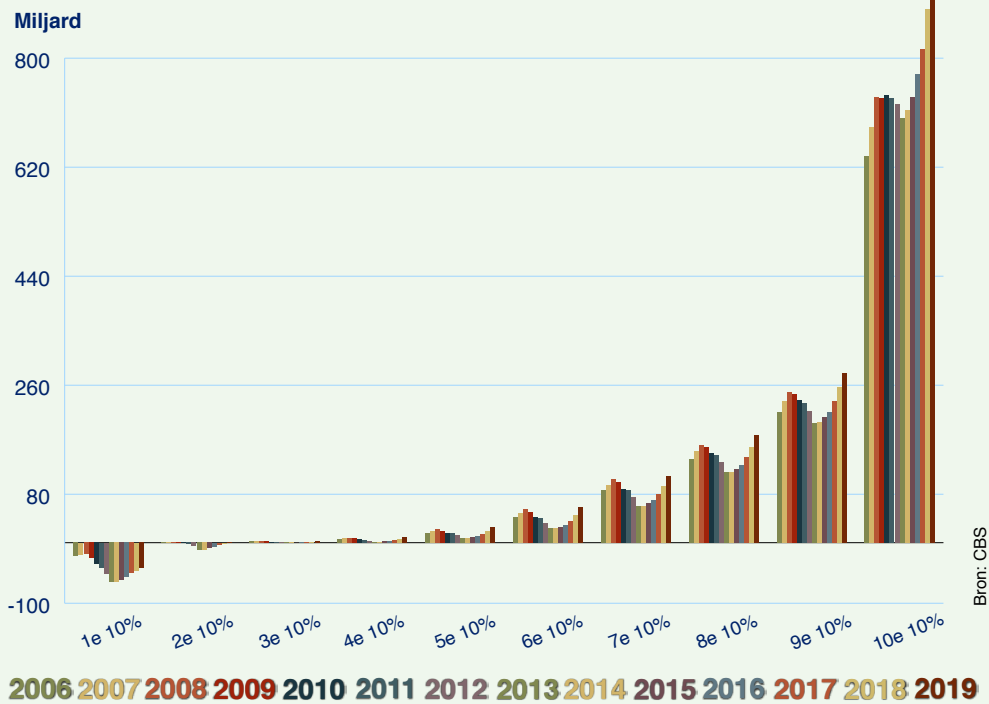
› **Hoe versterken we de publieke sector nu de staatsschuld weer verder oploopt?**

‘Daarmee suggereer je een tegenstelling die er niet is. Alsof de oplopende staatsschuld een probleem zou zijn voor het financieren van de publieke sector. Ik denk – en dus vrijwel alle Nederlandse economen met mij – dat er genoeg ruimte is in de staatsfinanciën voor een betere financiering van de publieke sector en de gemeenten.

Er ligt nu een rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau waarin gesteld wordt dat de zogenaamde participatiesamenleving een mislukking is geweest. Dat er heel veel taken op het bordje van de gemeenten zijn geschoven zonder het benodigde budget, met alle problemen van dien.

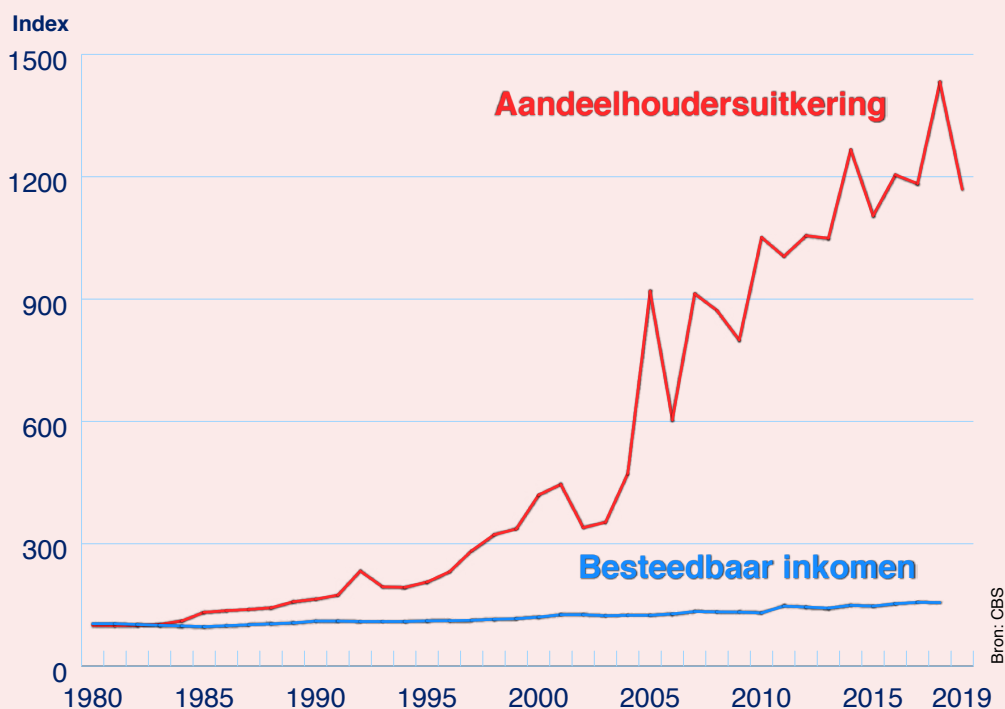
Juist in de recessie waarin we nu en de komende jaren zitten, is het heel belangrijk om die sociale en publieke infrastructuur goed op orde te krijgen. We hebben daar gewoon het geld voor, want we zijn een rijk land. Bovendien: als je nú investeert, dus meer mensen in de publieke sector aanneemt en hogere lonen gaat betalen, is dat ook nog eens heel effectieve recessiebestrijding. Het is nu júst het moment om dit probleem aan te pakken.’

VERMOGENSONGELIJKHEID IN NEDERLAND

Een van de grootste problemen van onze tijd is de groeiende ongelijkheid. In deze grafiek zien we de ontwikkeling van de vermogensongelijkheid in Nederland, waarbij opvalt dat de financiële crisis slechts voor een tijdelijk dipje zorgde in de vermogensgroei van de rijkste 10 procent, terwijl de schulden van de armste 10 procent in de jaren na 2008 fors zijn toegenomen. Sinds 2006 groeiden de schulden van de armste 10 procent Nederlanders met €20,7 miljard, terwijl de rijkste 10 procent zijn vermogen met maar liefst €280,7 miljard zag toenemen.

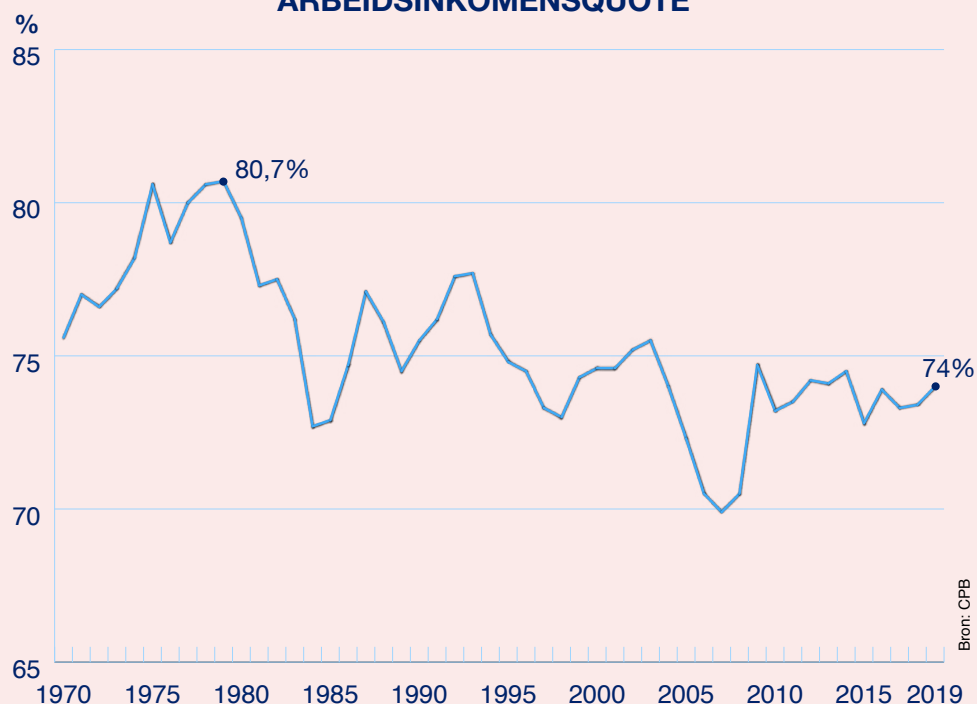
BESTEEDBAAR INKOMEN VS AANDEELHOUDERSUITKERING

Een van de oorzaken van de toenemende ongelijkheid is de stijging van de aandeelhoudersuitkeringen. Sinds 1980 zijn deze met factor 12 gestegen, terwijl het besteedbaar inkomen slechts met factor 1,5 groeide. Daardoor zijn de jaarlijkse aandeelhoudersuitkeringen in 2019 maar liefst € 157 miljard hoger dan in 1980.

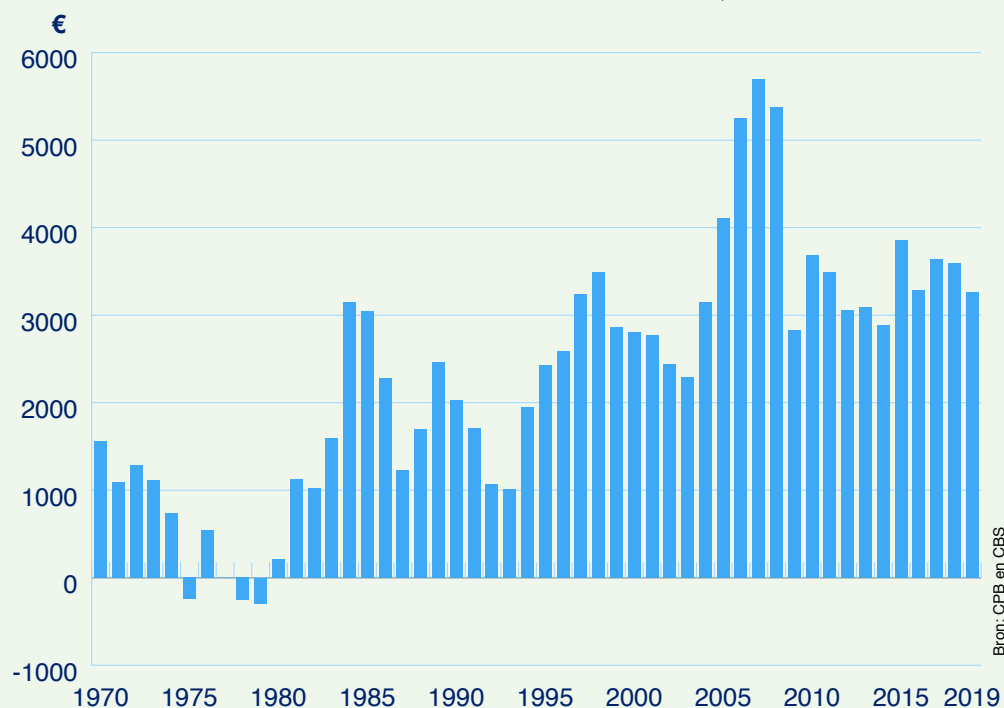
Dat zien we terug in de daling van de arbeidsinkomensquote. Dat is het percentage van al het verdiende geld dat aan medewerkers wordt uitbetaald. In 1979 was de arbeidsinkomensquote nog 80,7 procent, in 2019 was deze gedaald naar 74 procent. Dat klinkt nog steeds hoog, maar bedenk wel dat die 74 procent van het verdiende geld onder veel meer mensen verdeeld moet worden dan die 26 procent die naar onder meer aandeelhouders gaat.

ARBEIDSINKOMENSQUOTE

De Sociaal Economische Raad (SER) heeft zich uitgesproken voor een arbeidsinkomensquote van 80 procent. In deze grafiek zien we wat een medewerker er in dat geval gemiddeld per jaar aan inkomen bij zou krijgen. Voor 2019 zou dat €3260 zijn.

EXTRA INKOMEN BIJ ARBEIDSINKOMENSQUOTE VAN 80%

grafieken: Eduard van Scheltinga

› **Toch loop je dan weer aan tegen de mythe van het huishoudboekje van de staat. Van een overheid die niet meer mag uitgeven dan zij binnenkrijgt. Hoe weerleg je die mythe?**

‘Dan zou ik zeggen: kijk naar de cijfers. Er is een fantastische dataserie van het CPB met de misschien wat stoffige titel *Lange tijdreeksen overheidsfinanciën* die teruggaat tot 1814, het begin van het Koninkrijk der Nederlanden. Daarin zie je dat de overheid in de laatste halve eeuw in vier van de vijf jaar een tekort had, dus meer heeft uitgegeven dan zij binnenkreeg. Dit betekent dat de overheid meer geld in de economie investeert dan ze eruit trekt via belastingen. We noemen dat ‘tekort’; in feite gaat het om ondersteuning van de economie. Een overschot is daarom ook niet per se goed: de economie verliest in dat geval geld.’

› **Maar moet die staatsschuld dan niet afbetaald worden?**

‘Wij moeten onze schulden afbetalen omdat we ooit sterven. Staten gaan niet dood. In die twee eeuwen sinds 1814 heeft de overheid continu een schuld gehad. Dat is geen enkel probleem. Zij hoeft deze nooit af te betalen, dat is een mythe.’

Daar komt nog bij, dat een groot deel van de schuld van de overheid het bezit van Nederlanders is. Veel Nederlanders hebben vermogen in de vorm van staatsobligaties. Bij elkaar opgeteld is dat ongeveer de helft van de Nederlandse staatsschuld. Mensen lenen dus geld uit aan de overheid en krijgen in ruil daarvoor obligaties. De overheid kan dat geld dan gebruiken om de economie te ondersteunen en betaalt het later weer terug. Dit is geen ‘schuld van Nederland’, maar een verschuiving van geld binnen Nederland.’

› **Hoe kunnen we ervoor zorgen dat de staat van het land niet alleen wordt afgemeten aan economische maatstaven als het bbp?**

‘Dat is een belangrijke vraag. Ik gebruik het bbp zelf veel, want het is de kortste en meest geaccepteerde maatstaf voor de som van lonen en winsten. Dat zegt veel, zeker als je de financiële stromen wilt belichten. Maar het zegt niet alles. We zouden in

de toekomst vaker termen als de brede welvaartsmaatstaf van het CBS moeten gebruiken in discussies over de staat van ons land. Het probleem daarbij is dat veel investeringen in duurzaamheid niet direct wat opleveren in financiële zin. Het kost immers geld om natuurgebieden te onderhouden, om te gaan rekeningrijden, om de waterhuishouding op orde te brengen, of huizen te isoleren. Er komt niet altijd een stroom aan inkomsten uit voort die we in cijfers kunnen vangen.

Dat maakt het moeilijk om het in financieel-economische discussies over iets anders te hebben dan het bbp. Dat vind ik echt wel een beperking. Hopelijk boeken we daar nog vooruitgang in. We moeten altijd in gedachten houden dat het in Nederland vooral gaat om de verdeling van inkomen en vermogen en kwaliteit van leven, niet zozeer om meer economische groei.’

› **Hoe kunnen we onze economie en samenleving nu weerbaarder maken?**

‘Vaak denken we dan aan de staat of de markt. Maar dat is niet alles. Ik denk dat er heel veel weerbaarheid zit in sociale verbanden, oftewel gemeenschappen. Veel van die vormen van samenleven, in vakbonden, in kerken, in verenigingen, zijn veranderd of verloren gegaan. Dat is denk ik een deel van de verklaring waarom veel Nederlanders sociaal en economisch minder weerbaar zijn.

Dat is een verhaal over hoe de maatschappij veranderd is, waarin ook de term neoliberalisme moet vallen. Daar ben ik niet echt een expert in. Waar ik meer van weet is financiële weerbaarheid. Als er in ons land veel huishoudens te kleine buffers hebben, heb je een grote groep mensen die financieel niet weerbaar is.

Dit is niet alleen naar voor hen, maar is ook echt een maatschappelijk probleem.

Daar moet je iets aan doen. Dat kan vanuit politieke of ethische opvattingen, maar er is ook een belangrijke financieel-economische reden: het kost gewoon heel veel geld. Juist in slechte tijden zie je de armoede toenemen. De kosten daarvan komen

voor rekening van de rijksoverheid en gemeenten. Als steenrijk land hebben we alle middelen om ervoor te zorgen dat meer mensen financieel weerbaar zijn. Ik doe daar ook concrete voorstellen voor.’

› **Kunt u een paar van deze voorstellen toelichten?**

‘De eerste is dat we terugkomen op de flexibilisering van de arbeidsmarkt. Dat geeft mensen een veel steviger en veiliger inkomenspositie, met name degenen met lage inkomens.

Een tweede voorstel is een hervorming van het belastingstelsel. We moeten een lagere loonbelasting hebben, gefinancierd met een hogere vermogensbelasting. Zo kunnen mensen die nu financieel niet weerbaar zijn, ook na betaling van belasting en vaste lasten, genoeg geld overhouden om buffers op te bouwen.

Een derde voorstel is hervorming van de vastgoedmarkt. Ik zou ervoor willen pleiten om wat te doen aan de financiële oorzaken van de stijging van de huur- en huizenprijzen, zoals speculatie, schuldsubsidie en leenmogelijkheden. Dan hoeven er misschien niet zoveel woningen bijgebouwd te worden. Want zoveel ruimte hebben we in Nederland niet.’

› **Is de verandering die u bepleit binnen het kapitalisme mogelijk of moeten we daarvoor toe naar een ander economisch systeem?**

‘Binnen de SP zijn er ongetwijfeld mensen die liever vandaag dan morgen het einde van het kapitalisme zien, maar zover ga ik niet. Ik heb het boek geschreven om het kapitalisme te redden van zichzelf, niet om het vaarwel te zeggen en te pleiten voor socialisme of een andere vorm van economische organisatie.

In die zin ben ik misschien gematigd. Ik sluit ook bewust aan bij rapporten en voorstellen die er al zijn, bijvoorbeeld van de commissie-Borstlap. Dus ik bouw voort op bestaande kennis, ideeën en consensus. Dan is er ook geen excuus om te zeggen: dit zijn hele mooie visionaire vergezichten, we hebben het er nog eens over. Nee, dit is echt om uit te gaan voeren. En wel meteen.’ ■

VERRIJK JE BLIK!

Tekst: Bart Linssen Foto: Eric Brinkhorst / ANP©

Is de Nederlandse economie sterk omdat bedrijven en overheid de kosten zo laag mogelijk houden? Volgens Irene van Staveren, pluralistisch ontwikkelings econoom aan de Erasmus Universiteit, laat de coronacrisis zien dat een ander soort efficiëntie nodig is. Voor een robuuste economie moeten we nadenken over een postkapitalistische wereld: 'Voor een complete kijk op economie moet je verder kijken dan markt en overheid.'

› **Wat doet een pluralistisch ontwikkelings econoom?**

'Pluralistisch ontwikkelings econoom klinkt nogal abstract, maar wat ik doe is eigenlijk heel praktisch. Ik richt me wat meer op ontwikkelingslanden en maak gebruik van verschillende economische benaderingen. Dat vind ik belangrijk, om weerstand te bieden tegen de eenzijdigheid van de economische wetenschap van de afgelopen veertig jaar. We hoeven niet af van die ene blik op de economie die dominant is, de mainstream economie, maar we moeten deze blik wel verrijken met wat andere economische benaderingen te bieden hebben. Bijvoorbeeld de feministische, sociale of ecologische economie. Zonder dat soort benaderingen gaat het echt niet lukken om de economische uitdagingen van vandaag succesvol aan te gaan.'

› **Wat zijn die uitdagingen, midden in de coronacrisis?**

'Ik ben altijd iemand voor wie het glas halfvol is, hoe benard de situatie ook is. Het ziet er nu inderdaad niet best uit. Voor bedrijven, voor werknemers, voor mensen die afhankelijk zijn van een uitkering en thuis vereenzamen.'

Desondanks ben ik hoopvol. Juist nu de economie bijna tot stilstand is gekomen, is er ruimte om voor een andere koers te kiezen. Ik ben positief verrast door onze overheid, die net als in veel andere landen, het lef heeft gehad om zoveel geld vrij te maken voor steun aan bedrijven en werknemers. Ik hoop wel dat we de toegenomen overheidsinvesteringen ook gaan gebruiken om onze economie op de schop te nemen.'

› **Wat is er mis met de manier waarop de economie nu is vormgegeven?**

'We blijken veel kwetsbaarder dan we gedacht hadden. Jarenlang was het idee dat een sterke economie zo efficiënt mogelijk moest zijn ingericht. Bedrijven, maar ook de publieke sector, moesten vooral de kosten laag houden. Dat werd echt gezien als de kracht van de economie. In internationale lijstjes, waarin economieën met elkaar vergeleken worden, wordt vooral ook gekeken naar concurrentiekracht en economische groei. Dus maatstaven voor hoe efficiënt er wordt gewerkt. En dan scoort Nederland uitstekend. Maar nu moeten we constateren dat juist deze opvatting van een efficiënte economie, Nederland zwak heeft gemaakt.'

› **Pleit je er dan voor om minder efficiënt te gaan werken?**

'Als econoom vind ik efficiëntie natuurlijk een belangrijke waarde. Maar het is niet de enige waarde die van belang is. Wat helpt is om een onderscheid te maken tussen twee manieren waarop over efficiëntie wordt gedacht. Aan de ene kant heb je *lineaire* efficiëntie. Dat gaat over de vraag of een onderneming of een productieproces zo efficiënt mogelijk is ingericht. Met als gevolg een heel specifiek soort bedrijven. Denk aan lange, internationale waardeketens, waarbij bij elke stap de kosten zo laag mogelijk worden gehouden, zodat er zoveel mogelijk overblijft voor de consument en de aandeelhouder.'

Wat tijdens deze crisis overduidelijk naar voren komt, is dat zo'n inrichting van de economie ertoe leidt dat we heel goed zijn in efficiënt produceren,

maar nauwelijks het vermogen hebben om schokken op te vangen of erop te reageren. Daarom hadden we aan het begin van de coronacrisis opeens grote tekorten aan mondkapjes, beschermende middelen en beademingsmachines. Ook de mogelijkheden om dit soort producten uit het buitenland te halen waren ineens flink beperkt.

Wat altijd de kracht leek van onze economie, de efficiëntie, bleek toen juist de grote zwakte. Daarom pleit ik voor *dynamische efficiëntie*, de tweede manier waarop je over efficiëntie kunt denken. In plaats van steeds maar per organisatie of product de kosten zo laag mogelijk te houden, staat bij die benadering de vraag centraal of het systeem als geheel efficiënt is. Want dat is wat een economie is: een dynamisch systeem. Markten staan niet los van elkaar. Ook niet van de overheid en de samenleving. Er zijn allerlei onzekerheden, en soms grote schokken, zoals bij een pandemie.

Het grappige is dat als je zo kijkt naar efficiëntie, het ook makkelijker is om ruimte te geven aan andere waarden. Want dan staat efficiëntie niet per definitie tegenover rechtvaardigheid, gelijkheid, verbondenheid of stabiliteit, maar kunnen die samengaan.'

› **Maken hogere lonen de economie beter?**

'In de standaard economieboekjes leer je bij het vak welvaartseconomie dat een gelijkere inkomensverdeling minder efficiëntie betekent. Dus dat het ene automatisch ten koste gaat van het andere. Het simpele idee daarachter is dat als je hoge belastingen

Irene van Staveren (1963)
is hoogleraar Pluralistische
Ontwikkelingseconomie
aan het International Institute
of Social Studies van
de Erasmus Universiteit
Rotterdam. Zij is lid van het
Sustainable Finance Lab en
schrijft columns voor Trouw.

‘We moeten erkennen dat de gemeenschap een belangrijke rol dient te spelen in de economie’

heft op hoge inkomens, en je dat ten goede laat komen aan de mensen met lage inkomens, de eerste groep naar het buitenland vertrekt en de tweede groep minder hard op zoek gaat naar een baan.

Maar ook dat is een voorbeeld van dat lineaire efficiëntie-denken, waarbij hoge lonen vooral worden gezien als hoge kosten. In een veel bredere context, waarin we erkennen dat je voor een goede samenwerking tussen arbeid en kapitaal waarden nodig hebt als onderling vertrouwen en verbondenheid, om samen tot een oplossing te komen, is een gelijkere inkomensverdeling helemaal niet inefficiënt.

Gelukkig wordt er ook steeds meer onderzoek gedaan met zo’n kijk op de economie, zelfs door organisaties als het IMF, de Wereldbank en de OESO. Zij hebben de laatste jaren verschillende studies gepubliceerd waaruit blijkt dat op macro-economisch

niveau meer gelijkheid helemaal niet hoeft te leiden tot lagere economische groei.’

› Dus moeten we toe naar minder markt en meer overheid?

‘In het oude denken gaat het vaak over de vraag wat beter is: kapitalisme of staatssocialisme. Van staatssocialisme hebben we allemaal kunnen zien dat dat niet werkt, dus wordt kapitalisme al snel als minst slechte van de twee beschouwd. Dat is echt een valkuil, dat exclusief denken in twee categorieën. Daar wil ik aan voorbij. En ik denk dat dat kan, vandaar dat ik de term postkapitalisme gebruik in plaats van socialisme of communisme.

Ik geloof niet in een staatsgeleide economie. Grote denkers als Adam Smith en Karl Polanyi, wezen er al op dat elke goed functionerende economie niet alleen uit een markt en een overheid bestaat, maar ook uit een gemeenschap. Daar zit de uitweg.

We moeten erkennen dat de gemeenschap een belangrijke rol dient te spelen in de economie. Samenwerken, dingen voor elkaar doen, vrijwilligerswerk, bottom-up initiatieven, coöperaties, daar ligt de oplossing. Daar moeten we meer ruimte voor maken in de economie. Dat betekent minder ruimte voor de markt, maar ook minder ingrijpen door de staat. Ik ben wel voor een sterke overheid, maar niet per definitie voor een overheid die allerlei activiteiten naar zich toetrekt.’

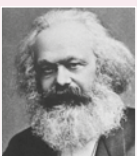
› Wat betekent dit in de praktijk?

‘Er gebeurt nu al heel veel. Initiatieven waarbij markt, overheid en gemeenschap op een heel nieuwe manier samenkomen, met daarbij een leidende rol voor de gemeenschap. Denk bijvoorbeeld aan buurten die samen investeren in een windturbine. Zij produceren zelf, de markt wordt buiten de deur gehouden. Natuurlijk maken ze wel gebruik van het elektriciteitsnet van de overheid, maar de overheid zorgt slechts voor de ondersteuning.

Of denk aan gemeenten waar inwoners zeggen: wij willen een woongroep oprichten of in een appartementencomplex wonen dat zo duurzaam mogelijk is. Help ons alsjeblieft. Sommige gemeentes doen dat ook. Bijvoorbeeld door samen te

LEREN VAN OUDE DENKERS

In 2016 bracht Irene van Slaveren een boek uit met als titel *Wat wij kunnen leren van economen die (bijna) niemand meer leest?* Hierin schrijft ze over onder anderen Karl Marx, Hyman Minsky en Joan Robinson. Kunnen deze oude economen ons helpen bij het denken over de economie na corona?

KARL MARX (1818-1883)

In haar boek zet Van Slaveren twee van Marx’ inzichten centraal. Het eerste is dat kapitaal opeenhoopt. In marxistische termen: kapitaal accumuleert. Marx zag in zijn tijd de economie veranderen van een economie

waar de productie en uitwisseling van goederen en diensten een doel was, naar een economie waar deze slechts een middel waren om kapitaal te vergaren. Het tweede inzicht dat Marx had, is dat kapitaal arbeid inhuint in plaats van andersom. Door zich te organiseren in vakbonden of coöperaties kunnen werkers de macht van het kapitaal inperken.

Van Slaveren: ‘Marx kwam met de beste en sterkste kritiek op het kapitalisme. Eigenlijk is dat nog steeds zo. Dat wordt ook breed erkend. Dat maakt hem ook vandaag nog zo relevant. Want als we het beest willen temmen, moeten we het goed begrijpen. Dat maakt Marx voor mij de belangrijkste denker

als het gaat om het in de kern veranderen van de economie.’

HYMAN MINSKY (1919-1996)

Hyman Minsky was degene die de term fragiliteit muntte bij bestudering van de financiële markten. Volgens Van Slaveren was Minsky ervan doordrongen dat financiële markten van nature kwetsbaar zijn. Een inzicht dat nog altijd relevant is, gezien de enorme invloed van financiële markten op de economie. Hoe gevaarlijk een losgeslagen financiële sector is blijkt ook nu weer, nu beurzen ondanks de crisis alle records breken en de prijzen van bijvoorbeeld huizen

bouwen met toekomstige bewoners die zelf in hun woning investeren, met een veel kleinere rol voor projectontwikkelaars.

Dus de overheid, in dit geval de gemeente, neemt dan vooral een faciliterende rol aan. Terwijl burgers, in onderlinge verbanden als stichtingen, verenigingen en coöperaties, een leidende rol innemen. Daardoor speelt de markt per definitie een veel kleinere rol, hooguit een dienende.'

› **Wat moet de overheid dan wel doen?** 'Ook de overheid is op alle niveaus geïnfecteerd met het marktdenken. Datzelfde idee van lineaire efficiëntie, is ook daar alom aanwezig. Dat komt omdat de economen die bij de overheid werken dezelfde manier van denken tijdens hun opleiding hebben meegekregen.

Het is heel moeilijk om daar weer vanaf te komen. Wat daarbij kan helpen zijn nieuwe ideeën over economie en de rol van de overheid daarin. Bijvoorbeeld van iemand als Kate Raworth die met *Donuteconomie* een heel verfrissend boek heeft geschreven, waarin de nadruk wordt gelegd op het centraal stellen van meer waarden en doelen in de economie. Of van Mariana Mazzucato, van wie recent weer een nieuw boek is verschenen, waarin ze zegt dat

de overheid vooral missies moet hebben, in plaats van alleen maar economische groei na te streven. Daar ligt volgens mij ook de oplossing. Dat de overheid weer verschillende doelen voor ogen heeft en kijkt hoe ze deze zo goed mogelijk kan combineren.'

› **Wat betekent dat voor de manier waarop we bedrijven inrichten?** 'Gelukkig zien we deze ontwikkeling ook bij bedrijven. We zien coöperaties opkomen, waarbij werknemers ook eigenaar zijn. Of bedrijven waar men zegt: Het moet niet gaan om winstmaximalisatie, maar om het formuleren van bredere missies die in het hele bedrijfshandelen nageleefd moeten worden.

Denk bijvoorbeeld aan bedrijven waarvan een groot deel van de aandelen in handen is van een stichting, die onafhankelijk is van de bedrijfsleiding en die de missie bewaakt. In Nederland kun je dan denken aan de Triodosbank, waarvan je geen aandelen kunt kopen, maar

alleen certificaten van aandelen. Daar zit dan een stichting tussen die de maatschappelijke doelen bewaakt. Of denk aan het Duitse Bosch, groot in de automobieltechnologie en bekend van de huishoudelijke apparaten, dat de aandelen in een stichting heeft zitten die veel geld investeert in de gezondheidszorg. Of aan de Deense bierbrouwer Carlsberg, waarvan de oprichter een eeuw geleden al regelde dat de winst ten goede komt aan de wetenschap.

Het zijn allemaal voorbeelden waarbij overheden en bedrijven op zoek zijn naar hoe ze hun doelstellingen en doelgroepen kunnen verbreden, gericht op meer dan alleen de aandeelhouder en de consument.

Ik denk dat we in een heel interessante tijd leven, waarin er allerlei initiatieven komen waarbij het versterken van de gemeenschap en het inperken van de markt centraal staan. Met ook een andere, meer dienende overheid.' ■

'Juist nu is er ruimte om een andere koers te varen'

en cryptomunten tot ongekende hoogtes stijgen.

Van Staveren: 'Het is volstrekt duidelijk dat zo'n harde stijging, die onvoldoende gelegitimeerd kan worden door harde onderliggende economische waarden, een financiële bubbel is, die op enig moment gaat barsten. Daarom zouden we Minsky moeten herlezen en zijn lessen moeten toepassen op de economie als geheel.'

JOAN ROBINSON
(1903-1983)

Van Staveren schrijft in haar boek dat Joan Robinson een bij uitstek

tegendraadse econome was. Het doel van economie studeren omschreef zij als: 'Leren niet misleid te worden door economen.' Robinsons kritische houding verschafte haar volgens Van Staveren het inzicht dat een competitieve markt uiteindelijk leidt tot een markt met een paar grote spelers die de dienst uitmaken (een oligopolie). Dat is de uitkomst van slinkse samenwerking, schaalvoordelen en fusies.

Van Staveren: 'De inzichten van Joan Robinson zijn ontzettend nuttig als het gaat om de vraag hoe we moeten omgaan met verschillende soorten markten. Robinson schreef een prachtig boek over concurrentie op markten waar een paar grote spelers

actief zijn – zoals bij de Nederlandse bank- of energiemarkt – ten opzichte van markten waar een monopolie is. Haar inzicht is dat een monopolie vaak veel minder verspillend is dan een oligopolie, omdat in een oligopolie enorme bedragen worden verspild aan zaken als marketing. Bij een monopolie kan verspilling worden voorkomen, mits er voldoende toezicht is. Daarom is het vaak beter om een publiek monopolie te hebben. Relevante inzichten voor vragen waar we nu ook voor staan, zoals wat te doen met Big Tech?'

Foto's Wikimedia©

DE OMSTANDIGHEDEN MENSELIJK MAKEN

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Bert Beelen / ANP©

De coronapandemie legt genadeloos bloot hoe veertig jaar neoliberalisme onze economie en samenleving heeft verzwakt. Vier boeken, twee uit Nederland, twee uit België, zien de coronacrisis als een kans om te komen tot een andere, betere wereld. Hoe overtuigend zijn de oplossingen die zij aandragen?

De laatste tijd verschijnen er in Nederland vele boeken waarin de houdbaarheid van het economisch systeem ter discussie wordt gesteld. Denk aan titels als *Ontspoord kapitalisme*, *Ruw ontwaken uit de neoliberale droom* en *Fantomgroeï*. Met name het laatste boek kreeg ruime aandacht en is veel verkocht. Terecht, want *Fantomgroeï* van historicus Sander Heijne en bestuurskundige Hendrik Noten is bijzonder helder geschreven. Het laat duidelijk zien waarom werkende mensen de afgelopen decennia niet of nauwelijks hebben geprofiteerd van de enorme economische groei; en bedrijven, topbestuurders en aandeelhouders wel.

Hun verhaal over stagnerende lonen en exploderende winsten is niet nieuw, maar zij hebben het wel voor een groter publiek toegankelijk gemaakt. Dat is belangrijk, want als je de wereld wil veranderen moet je haar eerst begrijpen. Ook wordt de kans op verandering groter als meer mensen weten wat er mis is met onze economie en hoe dat zo gekomen is. In die zin overtuigt *Fantomgroeï*, maar als het aankomt op oplossingen is dat een

stuk minder het geval. Heijne en Noten noemen weliswaar verschillende inspirerende voorbeelden van coöperaties, maar hun aantal en omvang is te klein om een serieuze bedreiging te vormen voor de dominante markteconomie. Dat een nieuwe, betere wereld binnen handbereik ligt, zoals zij concluderen in hun boek, lijkt dan ook voorbarig en vooral ingegeven door wensdenken.

KANS VAN SLAGEN

Ook Paul Verhaeghe, de bekende Belgische psychoanalyticus, hoopt dat de coronacrisis de aanzet geeft tot een andere economie en samenleving. “Willen we een antwoord op deze en toekomstige pandemieën én op de klimaatverandering dan moeten we overstappen naar een ander economisch model”, schrijft hij in zijn lezenswaardige essay *Houd afstand, raak me niet aan*. Om de klimaat- en economische crisis aan te pakken, moeten we volgens Verhaeghe groei vervangen door duurzaamheid.

Daarvoor moeten we ons richten op de motor achter economische groei: de kapitaalmarkten. “De geldstroom moet weg van bepaalde sectoren en bevrijd worden van de ziekelijke preoccupatie met groei”, aldus Verhaeghe. Makkelijk zal die omschakeling niet gaan, zo erkent hij ook zelf. Want economische en politieke machthebbers zullen er alles aan doen om de status quo te handhaven. Om tot een goede samenleving te komen, zijn opvoeding en onderwijs in zijn ogen sleutelinstrumenten. Alleen met een nieuwe generatie kritische burgers en politiek leiders kan volgens hem een betere wereld verwerkelijkt worden.

Hoewel Verhaeghe concreter is in zijn oplossingen dan Heijne en Noten, blijft ook hij een beetje hangen in wensdenken. In dat opzicht biedt *Een land van kleine buffers*, van econoom Dirk Bezemer, meer perspectief. Zijn toekomstscenario voor 2030 is immers gebaseerd op rapporten en voorstellen die er al zijn. Dat maakt de kans van slagen groter. Zeker ook omdat de verandering die hij bepleit geen breuk vormt met het kapitalisme. ‘Ik heb dit boek geschreven omdat ik het kapitalisme wil redden van zichzelf, niet om het vaarwel te zeggen en te pleiten voor socialisme of een andere vorm van economische organisatie’, zegt hij in een interview elders in deze *Spanning*.

12 mei 2020. Na zeven weken lockdown mag een dochter eindelijk weer haar moeder bezoeken in het verpleeghuis.

PROMETHEUS: DE VOORUITZIENDE

De vraag is wel of echte verandering mogelijk is – binnen een economisch systeem dat “al wat leeft en beweegt tot markt maakt”. Dit treffende citaat is afkomstig uit het vlammende pamflet *Ze zijn ons vergeten: De werkende klasse, de zorg en de crisis die komt* van Peter Mertens, voorman van de Belgische PVDA. Volgens hem staan we op een tweeksprong: “Ofwel kiezen we ervoor overheidsgeld te mobiliseren om private reuzen te bedienen en verder te vertrouwen in marktwerking. Ofwel kiezen we ervoor dat we zélf als overheid investeren, onze eigen doelstellingen opleggen en duurzame jobs creëren.”

Vanzelfsprekend kiest Mertens voor de laatste optie. Hij komt met een plan bestaande uit vier elementen: energie, vervoer, het digitale en de zorg. Hij noemt dit het *Prometheusplan*. De naam verwijst naar Prometheus, de ‘vooruitziende’: de Griekse mythologische figuur die het vuur van de goden stal en aan de mensheid gaf. Mertens’ vooruitziende plan moet zowel een groene als sociale omwenteling bewerkstelligen. Net als de Amerikaanse *Green New Deal*, die Mertens ook als

voorbeeld noemt. Om zijn Prometheusplan werkelijkheid te laten worden, moeten we volgens hem de omstandigheden menselijk maken. “We hebben een samenleving nodig die de mens opnieuw mens laat zijn. Een nieuw type socialisme.” Mertens erkent dat zo’n vooruitzicht utopisch is – omdat een betere, rechtvaardigere wereld ver weg lijkt en machthebbers er alles aan doen om mensen te laten geloven dat systeemverandering onmogelijk is. Maar hij stelt ook dat het vooruitzicht op socialisme realistisch is, omdat er voor mens en planeet geen alternatief is dan een wereld waarin de menselijke maat centraal staat.

Het is een goede zaak dat er in Nederland (en België) steeds meer boeken verschijnen die duidelijk maken wat er mis is met ons economisch systeem en dat we een andere economie en samenleving nodig hebben om echt iets te doen aan de extreme ongelijkheid en vernietiging van de aarde. Hoe meer mensen zich hiervan bewust worden, hoe groter de kans dat zij zich willen inzetten voor een betere, rechtvaardigere wereld. Laten we de omstandigheden menselijk maken, zoals Peter Mertens zegt, is wat dat betreft een prachtige oproep aan ons allen. ■

Erik Stam (1975) is hoogleraar Strategie, Organisatie en Ondernemerschap en hoofd van de Utrecht University School of Economics. Hij was lid van de Commissie-Borstlap die aanbevelingen deed voor een betere arbeidsmarkt.

‘DEZE CRISIS VERSNELT STRUCTURELE VERANDERINGEN’

Tekst: Bart Linssen Foto Nike Martens

Terwijl de overheid het Nederlandse bedrijfsleven overeind probeert te houden, verandert de economie onder invloed van de coronacrisis in rap tempo. Dat vraagt om crisismanagement, maar ook om een houding van *never waste a good crisis*, aldus Erik Stam, hoogleraar Strategie, Organisatie en Ondernemerschap aan de Universiteit Utrecht: ‘Het is gevaarlijk om te stellen dat het straks weer *business as usual* wordt.’

‘We moeten zaken aanjagen waar we op lange termijn voordeel van hebben’

› Hoe staat de economie ervoor?

‘Vóór de coronapandemie had Nederland het beste economische jaar ooit. En toen kwam de crisis. Desondanks zien we dat het aantal faillissementen historisch laag is. Er zijn minder nieuwe bedrijven bijgekomen dan voorheen, maar er is nog altijd sprake van groei. Ondernemingen die toch verdwijnen, worden vaker opgeheven dan dat het tot een faillissement komt. En de werkloosheid is nog steeds buitengewoon laag. Kortom, naar omstandigheden gaat het goed. Dat heeft natuurlijk wel een prijs: de enorme bedragen die de staat in de economie pompt.’

› Zijn zulke grote steunpakketten verstandig?

‘Als crisismaatregel is het goed beleid, omdat je met deze steunpakketten onnodige schade voorkomt. Maar op een gegeven moment rijst wel de vraag of dit het allemaal waard is. Wat moeten toekomstige generaties wel niet gaan betalen en rekenen we onszelf niet rijk?’

Als Mark Rutte zegt dat we samen deze strijd gaan winnen, dan doet hij het voorkomen alsof we na de crisis teruggaan naar *business as usual*. Dat vind ik een weinig visionaire en zelfs gevaarlijke opstelling. De eerste maanden kon je misschien nog volhouden dat er sprake was van een heftige schok van korte duur. Maar nu duurt de crisis al zo lang, dat je je echt moet afvragen hoe lang je dit nog vol kunt houden.

We moeten ons realiseren dat deze crisis structurele veranderingen versnelt. Dan moet je voorbij dat crisismanagement en toe naar een houding van *never waste a good crisis*. Daarmee bedoel ik dat we stappen moeten maken met goed onderwijs op afstand. En thuiswerken moeten

bevorderen, om onze ecologische voetafdruk te verminderen. Dus niet zomaar al dat geld in de economie pompen, maar zaken aanjagen waar we op de lange termijn voordeel van hebben.’

› Kun je Rutte verwijten dat hij perspectief wil bieden?

‘Men probeert het gedrag van mensen te veranderen. Dat is een grote opgave, waar leiderschap voor nodig is. Dan blijkt Nederland toch anders te zijn dan China of Noord-Korea, waar de grote leider zegt hoe het moet en iedereen volgt. Rutte moet dus het goede voorbeeld geven en tegelijkertijd afwegen wat haalbaar is. Dat is een enorme balanceer-act, echt een ongelooflijke uitdaging voor alle politici.’

Maar dat wil niet zeggen dat je, zeker naarmate de crisis langer duurt, kunt doen alsof je zekerheid biedt. Als je zegt dat er licht aan het einde van de tunnel is, veronachtzaam je de dynamische wereld waarin we leven. En dat we met structureel andere omstandigheden worden geconfronteerd.

Op zo’n moment moet je proberen om er het beste van te maken. Daarvoor is veel lokaal experimenteervermogen en spontane collectieve actie nodig. Vooral van burgers en bedrijven, niet van de overheid. Die kan wel helpen om die experimenteerkraft in de samenleving te mobiliseren. Ik realiseer me ook wel dat je hiermee iets heroïsch vraagt van een regering. Want alleen al het crisismanagement is *a hell of a job*. Maar regeren is nu eenmaal ook vooruitzien.’

› Is de economische steun überhaupt wel vol te houden?

‘Ik moet hier terughoudend zijn, omdat dit niet mijn specialisme is. Van

mijn collega-economen hoor ik meerdere verhalen. Er is één boekhoudkundige groep die zegt: staats-schuld is goed. Bedrijven en burgers met grote spaaroverschotten willen hun geld zonder risico kunnen stallen en de Nederlandse staat is daarvoor perfect. En als de economie straks weer groeit, loopt de schuld als percentage van de omvang van de economie vanzelf weer terug. Bovendien daalt ook het begrotingstekort dan weer, omdat de belastinginkomsten groeien als het economisch weer beter gaat.

Een andere groep is wat voorzichtiger en denkt dat de overheid op termijn wel degelijk geld moet vrijspelen om de schuld weer naar beneden te brengen. Zeker als de rente weer omhoog gaat en er een vicieuze cirkel dreigt. Er kan niet van uitgegaan worden dat de economische groei hoger zal blijven dan de rente. En een lage schuld is ook een betere startpositie voor een nieuwe schok. Ten slotte is er nog de groep moderne monetaristen, die zegt dat de centrale bank oneindig geld kan scheppen.’

› Voorafgaand aan de kredietcrisis leek er ook sprake te zijn van grote economische groei, terwijl er grote schulden werden aangegaan. Is de situatie van nu daarmee te vergelijken?

‘Toen ik in 2007 in Cambridge werkte, hoorde ik een collega al zeggen dat het economisch niet lang meer goed kon blijven gaan. Zij was toen een van de weinige economen die dit ook echt zo benoemde. Dat inzicht van dit kan niet goed gaan, krijg je nu ook weer. De beurskoersen, huizenprijzen en waarden van cryptovaluta zijn zo uit het lood geslagen. En dat terwijl de wereld economie op allerlei manieren stilvalt en echt een knauw krijgt. Die onevenwichtigheid, of je daar nou

Het is stil in de winkelstraten van Breda.

Foto Branko de Lang©

filosofisch of economisch naar kijkt, kan op termijn niet blijven bestaan.’

› **Je doet onderzoek naar de uitwerking van de crisissteun. Komt deze wel goed terecht?**

‘Er lijken in Nederland maar weinig zombiebedrijven te zijn (bedrijven die eigenlijk al failliet zijn maar door de overheid in leven worden gehouden, – red.), zeker vergeleken met andere landen. Het zijn over het algemeen relatief gezonde bedrijven, die wel enorm onzeker zijn over de nabije toekomst. Van deze bedrijven mag je verwachten dat ze na de crisis relatief goed zullen herstellen. Dus zou het zonde zijn als daar nu veel organisatiekapitaal verloren zou gaan.

We zien ook dat er nog een golf van uitgestelde faillissementen aankomt, al is nog niet te zeggen hoe groot die golf precies zal zijn. Het enige wat we weten is dat die golf waarschijnlijk minder groot is dan in andere landen.’

› **Hoe helpt jullie onderzoek bij het vormgeven van de crisisbeleid?**

‘Wij bekijken wat voor bedrijven wel en niet worden bereikt met dit beleid. Zo zagen we dat de eerste regelingen goed bij bestaande bedrijven terechtkwamen, terwijl nieuwe, veelbelovende bedrijven het nakijken hadden. Eén van de criteria was namelijk dat er sprake moest zijn van minimaal 20

procent omzetverlies. Maar ja, als je net gestart bent, dan verwacht je groei. Zo bevoordeelde het beleid de gevestigde orde, terwijl de nieuwe orde in de wacht werd gezet.

En bij die bedrijven zit nu juist een groot deel van de experimenteerkracht van de economie. Samen met anderen konden we gelukkig duidelijk maken dat dit soort bedrijven ook behoefte heeft aan overbruggings-regels. Dat dit ook wordt opgepakt laat zien dat de overheid in staat is om goed bij te sturen.’

› **Laat de noodzaak van staatssteun niet vooral zien dat bedrijven niet genoeg reserves hebben?**

‘Waar het voorheen vooral over economische groei ging, gaat het nu vaker over veerkracht. Dat is een beetje het modewoord van 2020 geworden. Het mooie van de focus op veerkracht is dat het daardoor niet alleen meer gaat over zo min mogelijk kosten maken om zo veel mogelijk te produceren. Hoewel daar op zich niet zo veel mis mee is, zeker als het gaat om schaarse middelen, betekent het ook dat je weinig vermogen aanhoudt om schokken op te vangen. Dat paradigma van groei kan dus wel wat tegenwicht gebruiken.

Ik denk dat de bijvangst van dat nieuwe denken is, dat we wat meer denken in termen van rentmeesterschap. Of om het wat meer sociaal te zeggen: aandacht voor het lokale en de gemeenschap. Dat er een gezamenlijke verantwoordelijkheid is om schokken van buiten op te vangen. Dat we er niet op gericht moeten zijn om de aarde steeds verder uit te knijpen. Maar dat we ook een verantwoordelijkheid voor het geheel hebben, als collectief.

Tegelijkertijd heeft zo’n manier van denken over veerkracht ook iets naïefs. Het kan ook leiden tot een conservatieve houding van behouden wat je hebt.’

› **Wat bedoel je daar concreet mee?**

‘Rutte zegt bijvoorbeeld dat we weer terug moeten naar een situatie van winkelstraten en meubelpleinen. Ik vraag me af of we dat wel moeten doen. Zijn er in de hele mensheid altijd winkelstraten en meubelpleinen geweest, en moeten we die altijd behouden?’

Dat vind ik het grote nadeel van het denken in veerkracht. Dan proberen we toch vooral te behouden wat we al hadden, en maken we minder gebruik van het moment van een crisis. Juist nu kunnen we denken: waren die winkelstraten nou wel echt zo’n lokaal

fenomeen? Of werden ze vooral gedomineerd door internationale ketens, die ook nog eens de vastgoedprijzen omhoog stuwden en arbeidsomstandigheden uitholden? Was dat nou wat we wilden?’

› **Welke rol zie jij voor de overheid? Moet die missies gaan formuleren, zoals innovatie-econoom Mariana Mazzucato zegt?**

‘Toen ik nog in Cambridge werkte, zaten Mazzucato en ik in het zelfde onderzoeksprogramma. Wat ze heel goed heeft gedaan, is het ontorechte beeld rechtzetten dat ondernemers alles oplossen en de helden van de economie zijn, en dat de overheid slechts als achtervang optreedt. Mazzucato maakte duidelijk dat de overheid een belangrijke rol heeft bij het creëren van de infrastructuur, op basis waarvan al dat ondernemerschap mogelijk is. En dat waar de onzekerheid zo groot is dat ondernemers iets niet kunnen of willen oppakken, de staat de rol heeft om de eerste investeringen te doen.

Zelf ben ik ook innovatie-econoom. Ik zie de markt als een bruikbare uitvinding om dingen vergelijkbaar te maken. Om signalen op te pakken en daarmee de verdeling van allerlei dingen op een efficiënte manier te regelen. Maar de markt is een kunstmatig verschijnsel, die werkt voor zolang ze werkt. Op het moment dat de markt een te grote rol krijgt in de samenleving, te veel terreinen omvat, dan heeft de markt zelf de wortels van haar eigen destructie in zich.

Er leeft bij een grote groep economen en economisch beleidsmakers het idee dat er een markt is, die we optimaal moeten laten functioneren. Terwijl voor heel veel producten en diensten die markt nog gecreëerd moet worden, en er nog allerlei instituties

en infrastructures moeten worden opgetuigd om haar te laten werken. Denk bijvoorbeeld aan de markt voor online zoeken. Die is niet zomaar ontstaan. Daar is eerst enorm veel geld in allerlei computerwetenschappen gestopt, in hoe je al die protocollen moet maken, in glasvezel en communicatie via GPS, en ga zo maar door. Je moet enorm veel investeren in dat soort infrastructuur, voordat een markt een niveau bereikt dat zij zichtbaar is en kan gaan werken.’

› **Wat is volgens jou dan de rol van de overheid?**

‘Waar Mazzucato volgens mij een beetje in doordraaft, is het idee dat de overheid ook echt een ondernemer kan zijn. Die goede, weloverwogen keuzes kan maken. Die zelf experimenteer-capaciteit heeft en ook in staat is om te falen en te leren. Als mensen behoefte hebben aan elke dag vers brood, waarom zou de overheid dan moeten beslissen of er wel of niet wordt geïnvesteerd in winkelstraten of online verkoop? Ik denk dat je burgers en ondernemers dan onderschat in hun aanpassingsvermogen.

De overheid moet wel gaan nadenken over wat al die bezorgers betekenen voor de wijken waar zij doorheen rijden, en of het internet op orde is om die bestellingen te doen. Ik denk dus dat de overheid ontzettend belangrijk is om de infrastructuur voor al die transformaties op orde te maken.

Het mede mogelijk maken van die transformaties, dat is iets wat buitengewoon weinig bedrijven of burgercollectieven kunnen. Simpelweg omdat ze daar de schaal niet voor hebben. Ook moet je je afvragen of je wel wil dat bedrijven infrastructuur gaan regelen. Dat je afhankelijk wordt van Amazon voor je besteldiensten. Of van Huawei als het om 5G gaat, zoals nu het geval is.’

› **Hoe moet de overheid bepalen waar en in wat voor infrastructuur er geïnvesteerd moet worden?**

‘Als je de laatste onderzoeken van de Rekenkamer en het nieuwe afwegingskader bij steunverzoeken van individuele bedrijven bestudeert, dan kom je eigenlijk vrij ouderwetse gedachten tegen. Gaat de steun naar bedrijven die gezond zijn en naar sectoren waarvan we vinden dat ze steunwaardig zijn? Terwijl je juist nóg een stap terug moet gaan: vinden we dat dit geld terecht komt bij domeinen waarvan we denken dat deze op de lange termijn positieve uitkomsten hebben voor de burger? Is er een publiek belang? De manier waarop we denken over dat soort zaken is nog lang niet voldoende ontwikkeld. Dat het werk van Mariana Mazzucato nu zo populair is, helpt om daarmee verder te komen.’

› **Heeft de coronasteun de relatie tussen overheid en bedrijfsleven veranderd?**

‘Bedrijven moeten ineens weer meer rekenschap afleggen over in hoeverre zij positief bijdragen aan de maatschappij. Dat zag je bijvoorbeeld bij de steun aan KLM. Tegelijkertijd vind ik niet dat VNO-NCW en MKB Nederland het Nederlandse bedrijfsleven maatschappelijk verantwoord hebben gemaakt. Zij zijn hooguit een intensiever contact met de overheid aangegaan om te kijken of de steunmaatregelen zo snel mogelijk konden worden uitgerold voor hun achterban.

De werkgeverslobby zegt in ieder geval niet meer dat bedrijven er voor de overheid zijn. Of dat de overheid bedrijven vooral niet moet lastigvalen, want dan functioneren zij het beste. Dat mantra is wel de wereld uitgeholpen.’ ■

‘Ik vind niet dat VNO-NCW het bedrijfsleven maatschappelijk verantwoord heeft gemaakt’

DE (ON)ZIN VAN ONZE TIJD

Tekst: Mahir Alkaya Illustraties: Nenad Mečava

Het neoliberale denken verliest aan populariteit, maar dat betekent niet automatisch een verschuiving richting socialisme. Wij staan voor de uitdaging om terechte kritiek te omarmen en de economie fundamenteel te hervormen. Kamerlid Mahir Alkaya stelt dat winstchrapers te lang de overhand hebben gehad, met alle gevolgen van dien.

Iedereen van ongeveer mijn leeftijd, die dus geboren is tussen grofweg 1980 en 2000, valt onder de groep 'millennials'. Deze groep wordt vaak nogal stereotyperend omschreven als egocentrisch. Millennials zouden individualisten zijn die goed hun weg weten te vinden in de digitale wereld en veranderingen snel omarmen of zelfs opzoeken. Hoewel mijn leeftijdsgenoten vaak ook optimistisch zijn over hun toekomst en werk, krijgt het

feit dat het merendeel van deze generatie moet rondkomen van een lager loon en een hogere schuld heeft dan hun ouders, minder aandacht. Armoede is dan ook geen onbekend verschijnsel onder millennials.

Volgens sociaal-psychologen wordt een generatie het meest gevormd in de eerste vijftien levensjaren. Het is dus vanzelfsprekend dat het overheersende economische en politieke

gedachtegoed in onze jeugd ons heeft gevormd.

Op school, in de media, in persoonlijke contacten, alom was de neoliberale aanname aanwezig dat niet alleen wijzelf, maar ook ons land en zelfs de hele wereld beter zouden worden als wij ons eigenbelang voorop zouden stellen. De hele samenleving zou volgens het neoliberalisme beter worden als wij zo min mogelijk met

elkaar zouden samenwerken en zo veel mogelijk met elkaar zouden concurreren in een vrije markt, met een zo klein mogelijke overheid. Dat is natuurlijk onzin gebleken. Wij zijn namelijk de eerste generatie in decennia die het niet beter zal krijgen dan onze ouders.

IDEOLOGIE TER DISCUSSIE

Maar het neoliberalisme heeft niet alleen onze individuele levens beïnvloed, ook ons land en de wereld zijn er ondertussen niet eerlijker, schoner of mooier op geworden. Integendeel zelfs. Het neoliberalisme blijkt nergens ter wereld een antwoord te kunnen vinden op de stijgende ongelijkheid, de oncontroleerbare globalisering of de gevaarlijke klimaatopwarming. Niet verrassend, omdat het zelf de grootste veroorzaker van deze rampen is. De neoliberale ideologie staat daarom steeds meer ter discussie, ook in Nederland.

Een land van kleine buffers, De gulden snede, Fantoomgroei, Ruw ontwaken uit de neoliberale droom en Ontspoord kapitalisme zijn slechts enkele voorbeelden van recent verschenen Nederlandstalige boeken die vanuit verschillende perspectieven het falen van het neoliberalisme beschrijven. Internationaal is deze lijst nog veel langer.

Het neoliberale denken verliest dus duidelijk aan populariteit. Niet alleen bij millennials die ermee zijn opgegroeid, maar ook bij andere generaties.

Dat betekent overigens niet automatisch een verschuiving richting socialisme. In veel landen zien wij helaas het tegenovergestelde gebeuren. Terechte kritiek op ongelijkheid, op het winstschrapen aan de top, op ontheemding en vervreemding van de lokale cultuur, wordt door recht-nationalisten gebruikt om wantrouwen tegen nagenoeg alle democratische en rechtsstatelijke instituties aan te wakkeren. Die instituties hebben immers de grootste onzin van onze tijd jarenlang verdedigd en in stand gehouden. In verschillende landen zien we waar dit toe kan leiden, met als recent dieptepunt de bestorming van het Capitool in de Verenigde Staten.

In het voorkomen van dit soort uitwassen in Nederland, in het omarmen van terechte kritiek in de samenleving op instituten, in deze te verbeteren in plaats van aan te vallen, en in het fundamenteel hervormen van onze economie, zit de komende jaren de uitdaging voor socialisten. Daarin zit de zin van onze tijd.

WERELDWIJDE CRISIS

Er is echter geen tijd te verliezen. De geschiedenis leert namelijk dat economische crises sluimerende veranderingen in de samenleving kunnen versnellen. De groep die op dat soort momenten het best georganiseerd is en de beste alternatieven biedt, kan grote veranderingen bewerkstelligen.

Wij bevinden ons momenteel in een wereldwijde crisis. Het coronavirus houdt al een jaar de hele wereld in zijn greep en beïnvloedt samenlevingen, politiek en economie. Verschillende politieke partijen hebben in de afgelopen maanden hun visie op de wereld na corona opgesteld. Naast onze voorstellen, acties en campagnes om de meest urgente problemen in deze crisis aan te pakken, hebben wij in het voorjaar ook een aanvalsplan voor de economie gepresenteerd. Tegelijkertijd hebben we verschillende initiatieven genomen en voorstellen aan de regering gedaan.

1. Om snel en ruimhartig solidariteit in de samenleving te organiseren en

crismaatregelen te nemen die bestaanszekerheid garanderen aan iedereen.

2. Om de rekening van de crisis eerlijk te verdelen, waarbij de sterkste schouders in de samenleving de zwaarste lasten dragen en er niet bezuinigd wordt op de publieke sector.
3. Om fundamentele tekortkomingen van het neoliberalisme en de scheve verhoudingen bloot te leggen en perspectief te bieden op hoe het eerlijker zou kunnen.

VEEL LEED BESPAARD

Waar staan wij op dit moment? We kunnen allereerst constateren dat er meer solidariteit is georganiseerd dan bij voorgaande crises. Volgens de meest recente cijfers heeft het kabinet zo'n € 31,4 miljard uitgegeven aan coronamaatregelen in 2020. Voor 2021 worden de uitgaven geschat op € 14,4 miljard. In totaal gaat het om 179 maatregelen, die veelal met brede maatschappelijke en politieke steun zijn genomen. Vooral de Noodmaatregel Overbrugging voor Werkgelegenheid (NOW), waarmee getroffen ondernemers een groot deel van hun loonkosten vergoed krijgen, heeft veel ontslagen voorkomen. Veel menselijk leed is hierdoor bespaard gebleven. Daarnaast werden onder meer hypotheekaflossingen uitgesteld, evenals belastingbetalingen, en kregen zelfstandigen zonder

Illustratie: Len Munnik

Veel partijen zijn de afgelopen jaren meegewaaid met de neoliberale wind

personeel tóch een vorm van sociaal vangnet.

De meeste onenigheid was er tussen progressieve partijen (met de SP voorop) en het kabinet over de vele uitzendkrachten en mensen met een onzeker contract die buiten de boot vielen en over aanvullende steun aan grote bedrijven zoals KLM, waar de SP in de huidige vorm tegen is. Als een bedrijf als KLM niet failliet mag gaan vanwege het belang voor de economie en de werkgelegenheid, hoort het immers überhaupt niet thuis op de markt. Dan zou het genationaliseerd moeten worden. Daarmee voorkom je dat je als overheid een bedrijf in moeilijke tijden moet steunen, dat in goede tijden geen financiële buffer heeft aangelegd omdat aandeelhouders en topbestuur-

ders beloond moesten worden. De rest van de maatregelen werd met recordsnelheid in het parlement behandeld. Ondertussen is er zelfs een nationaal investeringsfonds ingesteld om nuttige investeringen in het publieke belang te financieren.

Al dit soort maatregelen lijken nu verstandig en bijna vanzelfsprekend, maar waren tijdens de vorige economische crisis nog ondenkbaar. De voorzichtige conclusie kan dus getrokken worden dat het organiseren van solidariteit in economische crises meer de norm lijkt te worden. Zelfs media die jarenlang onverkort neoliberale maatregelen en bezuinigingen bepleitten, zoals de Financial Times, geven nu het falen daarvan toe en bieden ruimte aan fundamenteel andere geluiden.

Maar solidariteit is niet gratis. Volgens de meest recente ramingen zal de staatsschuld oplopen tot 59,0 procent van de economie in 2021, en daarna langzaam verder stijgen. Voor de coronacrisis bedroeg de schuld 48,7 procent. De aankomende verkiezingen zullen daarom ook gaan over wie de coronarekening zal betalen. Waar er eensgezindheid lijkt te bestaan over het organiseren van solidariteit, ontbreekt die over de verdeling van de rekening daarvan.

Na de vorige economische crisis volgden jarenlange bezuinigingen, opgelegd door de neoliberale EU. Deze bezuinigingen hebben de levens van veel mensen verslechterd. Miljoenen mensen hebben de gevolgen persoonlijk gevoeld, van ontslagen zorgverleners tot studenten

die werden opgezadeld met torenhoge schulden. Zo ook in Nederland, waar door de kabinetten-Rutte onder meer 52 miljard op de publieke sector werd bezuinigd.

De neoliberale opstelling van de EU leidde in sommige Europese landen tot de opkomst van linkse partijen, zoals Syriza in Griekenland en Podemos in Spanje. In veel andere Europese landen werd nationalistisch-rechts juist sterker door deze opstelling, ook in Nederland.

NOG STEEDS VEEL MIS

Gelukkig lijkt de kijk op overheidsfinanciën in Nederland langzaam te veranderen. Vrijwel geen enkele politieke partij houdt meer stellig vast aan het neoliberale idee dat de overheidsschuld koste wat het kost zo snel mogelijk omlaag gebracht moet worden. Ook onder economen lijkt er consensus te zijn over een hogere staatsschuld. Nog geen 10 procent van hen zou een overheidsschuld van 90 procent van het bbp 'onhoudbaar' vinden. Het overgrote deel van de economen lijkt het er dus over eens dat er niet overhaast bezuinigd moet worden. Dat is winst.

Maar er gaat nog steeds veel mis in onze economie. Zo hebben veel bedrijven de afgelopen jaren te weinig buffers opgebouwd, omdat ze hun torenhoge winsten vooral hebben uitgekeerd aan aandeelhouders. Daarom moesten ze direct na het uitbreken van de coronacrisis al een beroep doen op overheidssteun. Het meest bekende voorbeeld hiervan is Booking.com. In 2019 kocht Booking Holdings nog voor miljarden euro's aan eigen aandelen in, waar de aandeelhouders fors van profiteerden. In de jaren daarvoor kreeg het bedrijf al flinke belastingkortingen van de overheid, terwijl het miljarden winst boekte. Dit bedrijf legde dus zelf geen gezonde financiële buffer aan en droeg ook te weinig bij aan de financiële buffer van de overheid. Desondanks stond het in maart vorig jaar vooraan in de rij om overheidssteun aan te vragen.

En Booking en andere bedrijven kunnen ook nog op een belastingkorting rekenen, want een paar maanden geleden heeft een kabinets-

voorstel daartoe een meerderheid gekregen in de Tweede en Eerste Kamer. Ook GroenLinks en de PvdA hebben voor dit belastingplan gestemd. Een eerlijke verdeling van de coronarekening is dus nog lang geen uitgemaakte zaak. We moeten daarom alles in het werk stellen om te voorkomen dat huishoudens en de publieke sector opnieuw de rekening gepresenteerd krijgen, zoals dat gebeurde bij de bankencrisis. De rekening van de coronacrisis moet naar het bedrijfsleven en naar mensen met veel vermogen.

Maar om de harten van mensen te winnen en ze te motiveren om in beweging te komen voor een betere wereld, is er meer nodig dan economische verbetering. Dit zou anders immers net zo goed het bestaan van een 'homo economicus' veronderstellen, waar het neoliberalisme zich juist op heeft verkeken. Het organiseren van solidariteit en het eerlijk verdelen van de rekening is daarom onvoldoende. Wij socialisten moeten mensen ook perspectief bieden op een samenleving die de grote uitdagingen van deze tijd aankan.

EERLIJKE ECONOMIE EN SAMENLEVING

Door de dominantie van het neoliberalisme was de aanpak van ongelijkheid en klimaatverandering lange tijd onmogelijk. De belangen van multinationals stonden voorop en pas daarna kwamen de mensen. Zelfs eerste stappen in de richting van echte oplossingen waren jarenlang onbespreekbaar, maar daar lijkt nu verandering in te komen en die ruimte moeten we pakken.

Wij hebben als SP, veel meer dan alle andere politieke partijen, uitgewerkte voorstellen voor een eerlijke en gezonde economie en samenleving, zoals het Nationaal Zorgfonds, gratis toegankelijke musea, een nationale betaal- en spaarbank, een plan van aanpak tegen ontwrichtende arbeidsmigratie, het recht op winstdeling, democratisering van grote bedrijven, bindende referenda, pensioen vanaf je 65^e en een minimumloon van 14 euro per uur. Wij willen medewerkers meer invloed geven binnen grote ondernemingen en willen hen automatisch collectief mee laten profiteren, zodra

Foto: Maurits Gemmink

Mahir Alkaya (1988) is namens de SP woordvoerder Financiën, Handelsverdragen en Ontwikkelingssamenwerking in de Tweede Kamer.

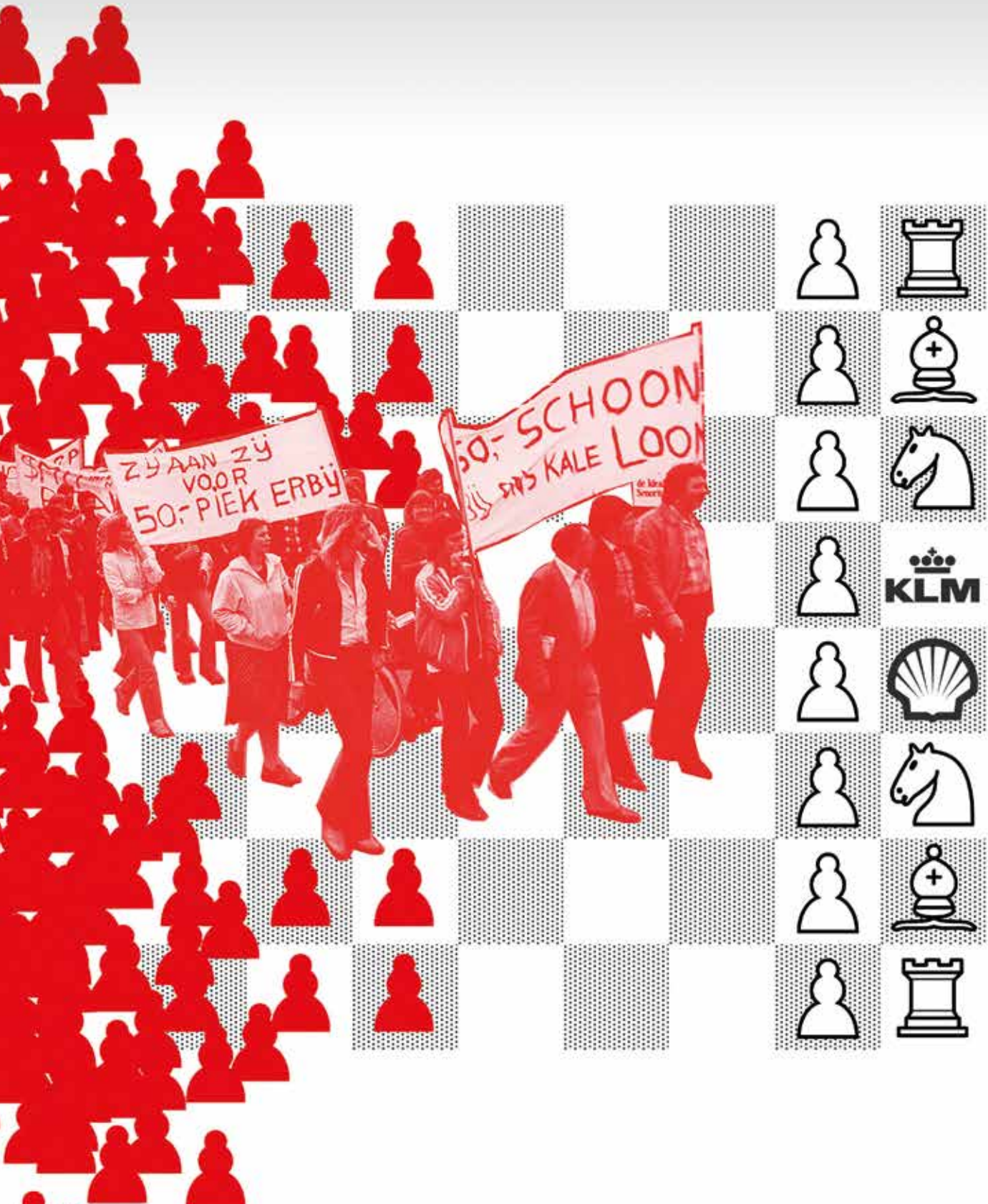
er winst gemaakt wordt. Dit zijn slechts eerste stappen richting een land waarin niet winstmaximalisatie maar menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit voorop zullen staan. Een land dat niet alleen eerlijker, maar ook succesvoller zal zijn.

Winstschrapers hebben veel te lang de overhand gehad, met alle gevolgen van dien voor onze creativiteit, cultuur en innovatie. Onzichtbare kapitalisten die niets bedenken of ondernemen, maar enkel hun financiële gewicht gebruiken om onze economie vorm te geven, zijn te machtig geworden. Om in beweging te komen zijn visie en handelingsperspectief nodig, waarvan men zegt dat beide in Nederland juist ontbreken. Dat mag zo zijn bij al die partijen die de afgelopen jaren zijn meegewaaid met de neoliberale wind, maar volgens mij voelt geen enkele SP'er zich hierdoor aangesproken. Wij weten wat ons te doen staat.

Het is onze taak om nieuwe, menselijke omstandigheden te creëren, die ieder mens in staat zullen stellen om te floreren, ook al moeten we daarvoor voorbij aan het kapitalisme. Alleen zo kunnen wij echt afscheid nemen van de onzin van onze tijd en samen grootse dingen bereiken. ■

SPANNING

ORGANISEER! ORGANISEER! ORGANISEER!

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

jaargang 23, nummer 2, mei 2021

ORGANISEER! ORGANISEER! ORGANISEER!

Foto: Sabine Joosten ANP©

“Strijd is de kernactiviteit van de vakbeweging”, schrijft Menno Tamminga in zijn boek *De vuist van de vakbond*. En deze strijd wordt op alle fronten gevoerd. “Of het nu strijd is aan de fabriekspoort. Strijd aan de onderhandelingstafel voor een cao. Of strijd in de achterkamertjes van het sociaaleconomisch overleg met het kabinet en de werkgevers”, aldus Tamminga.

Maar om die strijd succesvol te voeren, hebben de vakbonden wel voldoende leden nodig. En daar zit een probleem, want vakbonden hebben al jaren te kampen met dalende ledenaantallen en een afnemende organisatiegraad. Was in 1980 nog een op de drie medewerkers lid van een vakbond, tegenwoordig is dat nog maar ongeveer een op de vijf.

Ondanks de dalende ledenaantallen, tellen de vakbonden samen nog altijd zo’n 1,6 miljoen leden. Alleen de ANWB en de KNVB hebben meer leden dan de grootste vakbond FNV. Verreweg de meeste mensen in loondienst vallen onder een cao die door een of meerdere vakbonden is afgesloten. En de politiek wil maar al te graag de steun van de vakbonden als er een akkoord gesloten moet worden over werk of pensioenen. Kortom: vakbonden doen er nog wel degelijk toe.

Maar wil de vakbond relevant en invloedrijk blijven, dan moet er wel wat gebeuren. Om zijn positie te versterken, zal de vakbond een andere koers moeten varen. Een die minder gericht is op persoonlijke dienstverlening en meer op het organiseren

van mensen op de werkvloer. De FNV is die stap wel aan het maken, getuige de flinke investeringen in organisatiecampagnes. Het is zaak dat de vakbond dit soort strategische campagnes de komende jaren vaker en breder gaat voeren.

Want willen we de grote vraagstukken van de almaar groeiende ongelijkheid en flexibilisering keren, dan zullen de verschillende sectoren binnen de vakbond de handen ineen moeten slaan en samen met bondgenoten, zoals de SP, de politiek onder druk moeten zetten met grootschalige campagnes en acties. Alleen dan kunnen we de ongelijkheid verkleinen en de flexibilisering aan banden leggen. ■

IN DIT NUMMER

10 WEGWIJS IN DE VAKBOND

Hoe kun je als lid invloed uitoefenen binnen de vakbond?
Eduard van Scheltinga

12 VIER GRAFIEKEN OVER VAKBONDEN

Eduard van Scheltinga

14 ‘FLEXMODEL IS ONHOUDBAAR EN MOET OP DE SCHOP’

Voor de nieuwe FNV-voorzitter Tuur Elzinga heeft de aanpak van flexibilisering topprioriteit.
Tijmen Lucie

18 ‘LAAT DIE POLITIEKE INVLOED IN JE VOORDEEL WERKEN’

Vakbondskenner Menno Tamminga en diverse mensen uit de FNV laten hun licht schijnen over de staat van de vakbond en de uitdagingen voor de komende tijd.
Tijmen Lucie en Bart Linssen

22 DE OPKOMST VAN ORGANIZING

Organizing heeft zich ontwikkeld tot een succesvolle vakbondsstrategie die inmiddels wereldwijd wordt toegepast.

24 JUSTICE FOR JANITORS

De Justice for Janitors-campagne in de VS is hét voorbeeld van een succesvolle organizing-campagne.
Tijmen Lucie

26 DE VAKBOND IS CRUCIAAL VOOR GROTE VERANDERINGEN

De geschiedenis leert ons dat als wij de ongelijkheid en de flexibilisering willen terugdringen, een sterke vakbeweging noodzakelijk is.
Ruud Kuin en Eduard van Scheltinga

4 HET NUT VAN DE VAKBOND

Ondanks de dalende ledenaantallen is de vakbond op heel veel terreinen nog altijd relevant.
Tijmen Lucie

6 VAKBONDSGESCHIEDENIS IN JAARTALLEN

In de afgelopen anderhalve eeuw heeft de vakbond veel mensen hoop en vooruitgang gebracht.
Tijmen Lucie

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 25 euro per jaar voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl
Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie
Ruud Kuin
Bart Linssen
Tijmen Lucie
Eduard van Scheltinga
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Jannie Visscher

Basisontwerp
Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Nenad Mečava
Gonnie Sluijs
illustratie cover
Nenad Mečava

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-Geen Afgeleide Werken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

HET NUT VAN DE VAKBOND

Tekst: Tijmen Lucie Illustratie: Len Munnik©

De vakbonden hebben ons in de pakweg 150 jaar van hun bestaan veel goeds gebracht. Zaken die we nu als volkomen vanzelfsprekend beschouwen, zoals de achturige werkdag, de collectieve arbeidsovereenkomst en allerlei vormen van sociale zekerheid, waren er zonder de inzet van vakbonden nooit gekomen. En ook al staat hij in toenemende mate onder druk, het belang van een sterke vakbond blijft onverminderd groot.

Vakbonden kampen met een negatief imago. Dikwijls worden ze gezien als clubs van grijze, witte mannen die in het verleden zijn blijven hangen. Als ze al in het nieuws komen, is dat vaak vanwege dalende ledenaantallen of interne onenigheid. Aan de andere kant blijkt telkens weer uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau dat vakbonden veel vertrouwen genieten onder de bevolking. Zij worden meer vertrouwd dan de grote ondernemingen, de Tweede Kamer of de regering. Dus voor veel mensen doen vakbonden er nog toe.

En zij hebben gelijk. Want ondanks dat vakbonden aan macht en invloed hebben ingeleverd, spelen zij op tal van terreinen nog een prominente rol. Zo valt ruim driekwart van de mensen in loondienst onder een cao die door een of meerdere bonden is afgesloten, beheren vakbonden samen met de werkgevers een pensioenvermogen van honderden miljarden euro's, en bepalen zij door hun positie in de Stichting van de Arbeid en de SER mede het sociaaleconomisch beleid van Nederland.

Daarnaast staan vakbonden hun leden bij in arbeidsconflicten, organiseren zij mensen op de werkvloer, roepen zij stakingen uit en voeren zij actie voor hogere lonen. Ook internationaal zijn zij op vele terreinen actief. En hoewel haar ledental in rap tempo afneemt, is

de FNV na de ANWB en de KNVB nog altijd de derde ledenvereniging van Nederland. Samen tellen de vakbonden nog zo'n 1,6 miljoen leden. Dus dood en begraven is de vakbond zeker niet.

GEORGANISEERDE TEGENMACHT

En dat is maar goed ook, want de rechten van werkende mensen staan steeds meer onder druk. Een vaste baan en een fatsoenlijk inkomen zijn geen zekerheid meer, net als een goed pensioen en goede sociale zekerheid in geval van werkloosheid, ziekte of arbeidsongeschiktheid. Hoewel werkende mensen het nu over het algemeen een stuk beter hebben dan in de tijd dat de vakbonden werden opgericht, is het geen vanzelfsprekendheid dat dat altijd zo zal blijven. Wat ooit is afgesproken in cao's of is vastgelegd in wetten, kan immers worden veranderd. We hoeven niet direct te vrezen voor negentiende-eeuwse toestanden, maar zonder georganiseerde tegenmacht van de werkende klasse zal het kapitalisme volledig vrij spel hebben.

We hebben de afgelopen decennia al kunnen zien wat de gevolgen zijn van de deregulering van het kapitalisme. De financiële sector is geëxplodeerd, de loonkloof in bedrijven tussen de top en de rest is enorm gegroeid, werk is een stuk onzekerder geworden en de winsten zijn steeds meer ten goede

gekomen van aandeelhouders in plaats van werkende mensen. Al deze factoren hebben bijgedragen aan de verzwakking van de vakbeweging. Niet alleen in Nederland, maar ook in de meeste andere westerse landen is sprake van forse ledenverliezen en een dalende organisatiegraad. In ons land is nog slechts zo'n 20 procent van de medewerkers lid van een vakbond.

Door zich te verenigen in vakbonden zijn werkers het beste in staat gebleken om een vuist te maken richting werkgevers en de politiek. Dat was in het verleden zo en dat geldt nog steeds. Een sterke vakbond kan een betere cao voor zijn leden afdwingen dan een zwakke bond; een sterke vakbond kan in Den Haag betere afspraken maken voor werkende mensen en uitkeringsgerechtigden dan een zwakke bond.

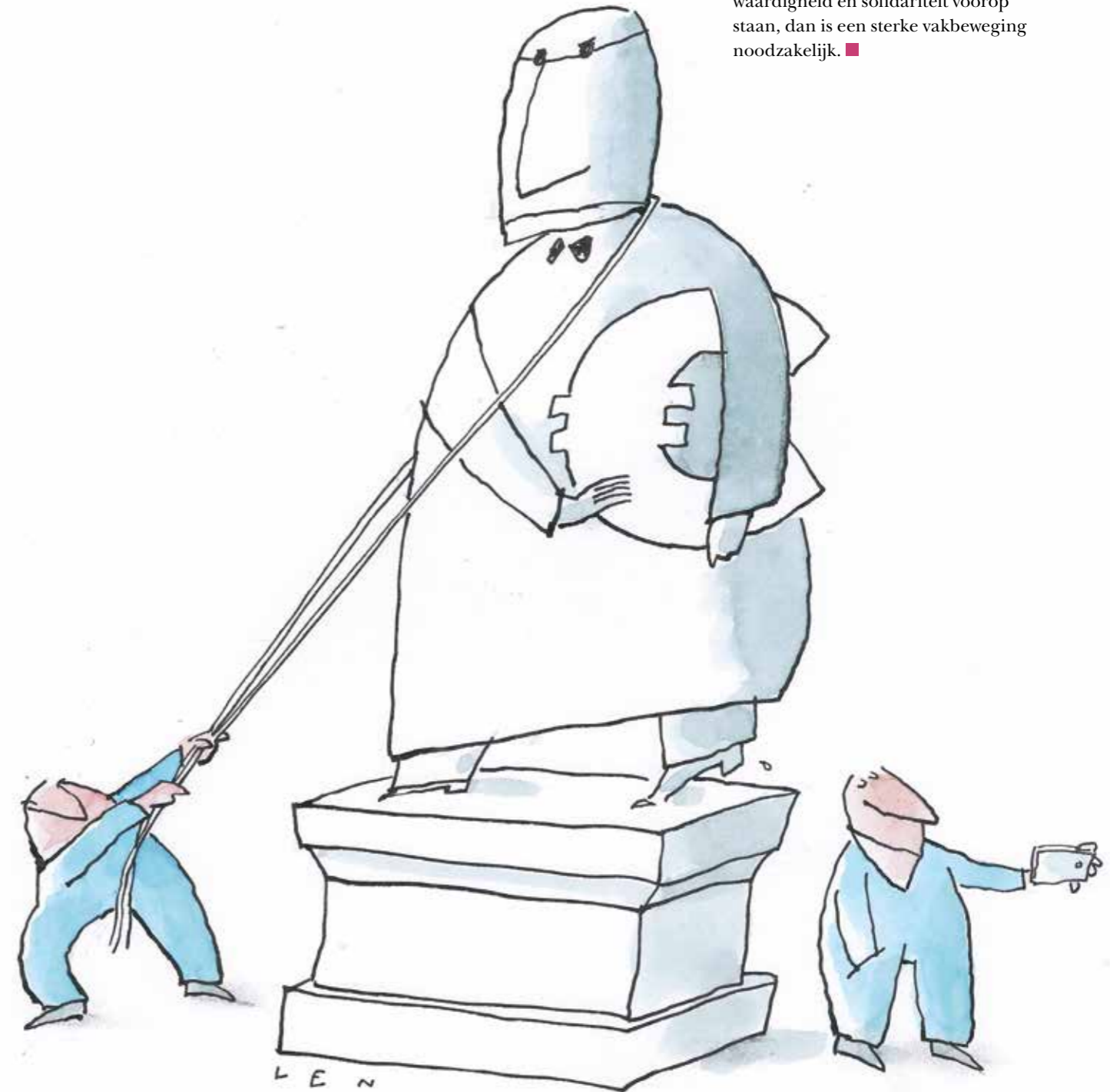
NIET ALLEEN

Maar om de positie van de vakbond te versterken, zijn er meer (actieve) leden nodig. Vakbonden zullen daarom nieuwe groepen werkenden aan zich moeten binden, zoals jongeren, flexwerkers en arbeidsmigranten. Juist deze groepen zijn de grootste slachtoffers van de flexibilisering en precarisering van arbeid. Door hen te organiseren, zoals de FNV nu doet met studenten en arbeidsmigranten, laat de bond zien dat hij er ook voor hen is.

De FNV en andere vakbonden zullen daarom moeten (blijven) investeren in organizing (zie het artikel op p.22-23). Deze uit de VS overgewaarde methode om medewerkers op de werkvloer te organiseren en via strategische campagnes druk uit te oefenen op werkgevers, heeft zich de afgelopen jaren al ruimschoots bewezen. Denk aan de schoonmakersstakingen, de grote acties in de zorg en de campagne tegen het jeugdloon. En denk ook aan de huidige campagnes voor een hoger minimumloon (Voor14) en tegen het leenstelsel (#NietMijnSchuld).

Dit soort strategische campagnes mag de vakbond in de toekomst nog wel vaker gaan voeren. Bijvoorbeeld campagnes gericht op het verkleinen van de sociaaleconomische ongelijkheid en het terugdringen van de flexibilisering. Natuurlijk kunnen vakbonden dit niet alleen. Daarom zullen zij coalities aan moeten gaan met andere maatschappelijke organisaties, politieke partijen, wetenschappers en een ieder die wil strijden voor een andere, eerlijke economie en samenleving.

Martin Luther King zei ooit: 'De vakbeweging was de belangrijkste kracht die ellende en wanhoop veranderde in hoop en vooruitgang.' Deze uitspraak vat kernachtig samen wat de georganiseerde arbeidsbeweging voor veel gewone mensen betekend heeft. En hoewel de vakbeweging er momenteel niet goed voorstaat, kan dat in de toekomst weer veranderen. Het is dan wel zaak dat meer linkse mensen (dus ook SP'ers) zich aansluiten bij de bond en daarin actief worden. Want als we willen bouwen aan een samenleving waarin menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit voorop staan, dan is een sterke vakbeweging noodzakelijk. ■

‘Nog zo’n 20 procent is lid van een vakbond’

• Spotprent van Albert Hahn naar aanleiding van de spoorwegstaking (1903)

• Massale staking van de Rotterdamse havenarbeiders (1970)

Foto Frans Naef

VAKBONDSGESCHIEDENIS IN JAARTALLEN

Tekst: Tijmen Lucie

115 jaar geleden werd het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV) opgericht. Hoewel de protestanten en katholieken niet veel later hun eigen vakcentrales stichtten, zou het sociaaldemocratische NVV, later FNV, altijd de grootste en belangrijkste vakbond blijven. Vandaar dat in deze tijdlijn vooral aandacht is voor de geschiedenis van NVV/FNV.

1866
Oprichting Algemene Nederlandse Typografen Bond (ANTB): eerste landelijke vakbond.

1893
Oprichting Nationaal Arbeids-Secretariaat (NAS): eerste Nederlandse vakcentrale (koepelorganisatie van vakbonden).

1894
Oprichting Algemene Nederlandse Diamantbewerker Bond (ANDB): eerste moderne vakbond van Nederland; voorloper van het NVV.

1903:
Spoorwegstakingen
Uit solidariteit met de havenarbeiders in Amsterdam die staken voor verplicht vakbondslidmaatschap in hun sector, legt het spoorwegpersoneel in januari massaal het werk neer.

De werkgevers zijn zo verrast door deze spontane opstand, dat ze aan alle eisen van de stakers tegemoet komen. SDAP-voorman Troelstra schrijft enthousiast: 'Gansch het radarwerk staat stil, als uw machtige arm het wil.'

Maar al snel grijpt de regering in. Premier Abraham Kuyper komt in februari met drie wetsvoorstellen die toekomstige stakingen van spoorwegpersoneel en ambtenaren onmogelijk moeten maken. Deze zogenaamde 'worgwetten' zorgen ervoor dat veel socialistische arbeiders in april opnieuw gaan staken. Regering en werkgevers grijpen deze keer hard in en de arbeidersbeweging is verdeeld. De staking loopt uit op een fiasco. De verdeeldheid binnen de socialistische vakbeweging leidt tot een breuk tussen het revolutionaire NAS en het sociaaldemocratische NVV. Ook de christelijke en katholieke arbeiders richten elk hun eigen vakbond op. Het stakingsverbod voor ambtenaren en spoorwegpersoneel wordt pas in 1979 bij wet afgeschaft.

1906
Oprichting Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV).

1909
Oprichting van het Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV) en Bureau voor de Rooms-Katholieke Vakorganisatie (RKV).

1914-1918
Eerste Wereldoorlog
Hoewel Nederland niet direct betrokken is bij de Eerste Wereldoorlog, wordt ons land economisch zwaar getroffen. Om de toenemende werkloosheid het hoofd te bieden, komt de regering met een noodregeling. Deze zal tot 1945 standhouden, waarna zij vervangen wordt door de Werkloosheidswet (WW). Het rijk subsidieert de gemeenten om de werkloosheidskassen van de vakbonden aan te vullen. De vakbonden voeren deze regeling uit, waardoor lidmaatschap een financieel voordeel geeft. Gevolg is dat het aantal leden groeit. Ook de eis van de bonden voor algemeen kiesrecht wordt ingewilligd. In 1917 voor mannen; in 1919 ook voor vrouwen.

Aangemoedigd door internationale ontwikkelingen, zoals de Russische Revolutie van 1917 en de val van de Duitse keizer, meent Troelstra in november 1918 dat ook in Nederland de tijd rijp is voor een socialistische revolutie. Zijn oproep slaat nauwelijks aan, maar de nieuwe regering voert wel een aantal belangrijke sociale wetten door die de invloed van de vakbeweging bevestigen. Zo komt er een achturige werkdag en de Hoge Raad van Arbeid wordt ingevoerd. Deze raad staat aan de basis van de overleg-economie die na 1945 vorm krijgt in de Stichting van de Arbeid en de SER.

1927
Wet op de collectieve arbeids-overeenkomst.

1935
Plan van de Arbeid
Plan van het NVV en de SDAP om de crisis van de jaren dertig te bestrijden door ordening en planning van de economie. Dit plan staat aan de basis van de naoorlogse verzorgingsstaat.

1937
Wet op het algemeen verbindend verklaren van cao's voor een hele bedrijfstak.

1945
Oprichting Stichting van de Arbeid
Dankzij de invoering van de Stichting van de Arbeid en later de Sociaal-Economische Raad, krijgt de vakbeweging een belangrijke stem in het vormgeven van de wederopbouw van Nederland na de Tweede Wereldoorlog. Zij wordt medeverantwoordelijk voor het sociaaleconomisch beleid en voor de uitvoering van de sociale zekerheid. In ruil daarvoor moet de vakbeweging akkoord gaan met de geleide loonpolitiek van de regering. Daarmee wordt in feite voor de komende twintig jaar bepaald hoe de lonen zich zullen ontwikkelen. Overigens krijgen niet alle bonden een plaats aan de overlegtafel, want de Eenheids Vakcentrale (EVC) waarin veel communisten actief zijn, wordt buitengesloten.

Naarmate de economie groeit, neemt de druk op de lonen toe. Begin jaren zestig wordt de geleide loonpolitiek dan ook afgeschaft, waarna de lonen flink gaan stijgen. In de loop van de jaren zestig wordt er mede dankzij de inzet van de vakbonden een aantal sociale wetten aangenomen die de bestaanszekerheid en het levenspeil van werkende mensen en uitkeringsgerechtigden moeten vergroten. Denk aan de Algemene bijstandswet (1965), de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (1966) en de Wet minimumloon en minimumvakantiebijslag (1968).

1950
Wet op de bedrijfsorganisatie
Door deze wet komt de Sociaal-Economische Raad (SER) tot stand. De SER krijgt een centrale rol in de bedrijfsorganisatie en wordt het belangrijkste adviesorgaan van de regering op sociaaleconomisch gebied. In de SER zitten vertegenwoordigers van vakbonden, werkgeversorganisaties en een aantal door de regering aangestelde onafhankelijke deskundigen (Kroonleden).

Ook de Wet op de ondernemingsraden komt tot stand, waarmee medewerkers een beperkte mate van medezeggenschap krijgen. In latere jaren zal de medezeggenschap via de ondernemingsraden nog worden uitgebreid.

1969
Felle discussie over het plan-Kloos om van het NVV een ongedeelde vakbeweging te maken. Het plan gaat uiteindelijk niet door, maar leidt wel tot de fusie van een aantal kleinere bonden tot de Industriebond NVV. Deze machtige bond zal in de jaren zeventig onder leiding van Arie Groenevelt een radicalere koers gaan varen.

1970
Wet op de loonvorming
De hoogte van de lonen is vanaf nu een zaak van vakbonden en werkgeversorganisaties. Alleen 'in zeer ernstige situaties' kan de regering via een loonmaatregel ingrijpen in de ontwikkeling van de lonen. Dat doet de regering al direct in 1970, tot woede van de vakbonden.

1972
Eerste bedrijfsbezetting bij ENKA
In 1970 lijken de bonden de greep op hun achterban kwijt. In dat jaar staken tienduizend Rotterdamse havenarbeiders zonder steun van de gevestigde bonden voor een hoger loon. De staking wordt niet gewonnen, maar de stakers krijgen wel een eenmalige uitkering van 400 gulden. Daarop leggen 30 duizend arbeiders in meer dan honderd bedrijven het werk neer. Deze stakingsgolf die het hele land overgaat, wordt bekend onder de naam '400-gulden acties'. De bonden zien in dat ze een radicalere koers moeten

• Wim Kok tekent als voorzitter van de FNV het Akkoord van Wassenaar (1982)

Nationaal Archief/Collectie Spaarnestad/Anefo/Rob Bogaerts

• Vakbondsbestuurder Herman Bode in gesprek met premier Ruud Lubbers tijdens een SER-overleg (1984)

• Grootste vakbondsdemonstratie ooit op het Museumplein in Amsterdam (2004)

Foto Ton Poortvliet/ANP©

gaan varen om de band met hun leden te herstellen. De meeste stakingen in de jaren zeventig komen onder leiding van de bonden te staan en de Industriebond pleit zelfs voor maatschappijverandering.

In 1972 vindt de eerste bedrijfsbezetting in Nederland plaats die door de bonden wordt ondersteund. De ENKA-fabriek in Breda, onderdeel van het vezel- en chemieconcern AKZO, wordt gedurende een week bezet omdat de directie van AKZO heeft besloten om de fabriek te sluiten. Als gevolg van de acties blijft de fabriek uiteindelijk nog tien jaar open.

1976
Oprichting van de Federatie Nederlandse Vakbeweging (FNV). Het NVV en het Nederlands Katholiek Vakverbond (NKV) gaan een federatieve samenwerking aan, die in 1982 uitmond in een volledige fusie.

1982
Akkoord van Wassenaar
Eind jaren zeventig neemt de werkloosheid als gevolg van de aanhoudende economische crisis snel toe. De vakbonden zien zich genoodzaakt om meer de nadruk te leggen op behoud van werkgelegenheid dan op hogere lonen. In 1979 bereiken zij al bijna een akkoord met de werkgevers en de regering over loonmatiging, maar dan is het nog te vroeg omdat de leden dan nog volop staken voor hogere lonen. Drie jaar lukt het wel. In het huis van werkgeversbaas Chris van Veen wordt op 24 november 1982 het Akkoord van Wassenaar gesloten. De vakbeweging legt zich neer bij loonmatiging in ruil voor een belofte tot meer werkgelegenheid.

Het akkoord leidt inderdaad tot een sterke loonmatiging, maar van meer werkgelegenheid komt niet veel terecht. Het aantal banen neemt in de jaren tachtig weliswaar toe, maar dat zijn vooral deeltijdbanen van studenten en herintredende huisvrouwen. De werkloosheid daalt nauwelijks in die periode. Dat heeft er mede mee te maken dat veel mensen die hun baan kwijtraken in de WAO terecht komen. Vakbonden en werkgevers gebruiken deze sociale verzekering als een afvloeiingsregeling voor overtollige medewerkers. Overigens met instemming van de overheid. Tussen 1982 en 1990 neemt hun aantal met meer dan 100 duizend toe.

1983
Massale stakingen van ambtenaren
Ambtenaren voeren in het najaar op grote schaal actie tegen de voorgenomen kabinetsplannen om 3,5 procent te bezuinigen op hun inkomen en dat van uitkeringsgerechtigden. Dit is de eerste keer dat ambtenaren gebruik maken van hun in 1979 verkregen stakingsrecht. Het land is in rep en roer. Het vuilnis wordt niet opgehaald, de post wordt niet bezorgd en het openbaar vervoer rijdt niet. Uiteindelijk wordt de staking verloren. Ambtenaren en uitkeringsgerechtigden zien hun inkomen met 3 procent dalen.

1986
Heroriëntatie binnen de FNV: Om de snelle daling van het aantal leden te keren, begint de FNV een grondig zelfonderzoek. In 1987 verschijnt het rapport 'FNV 2000' waarin staat dat de vakbond weer herkenbaarder moet worden door onder andere meer werk

te maken van persoonlijke dienstverlening aan de leden. De FNV moet een 'sociale ANWB' worden.

1991
Ontmanteling van de WAO
Rond 1990 is het aantal mensen in de Wet op de arbeidsongeschiktheid (WAO) toegenomen tot bijna 900 duizend. 'Nederland is ziek', zegt premier Lubbers. In juli 1991 kondigt zijn kabinet van CDA en PvdA aan dat er flink gesneden zal worden in de hoogte en duur van de WAO-uitkeringen. Ook komen er scherpere toelatingseisen en wordt er zware druk uitgeoefend op mensen om een baan te accepteren. De PvdA-ministers stemmen in met de inperking van de WAO.

Binnen de PvdA stuiten de plannen op flink verzet. De positie van PvdA-leider en vicepremier Kok wankelt. Ook de vakbeweging is woedend op de verantwoordelijk minister, nota bene oud-voorzitter van de FNV. Op 5 oktober organiseert zij een demonstratie op het Malieveld in Den Haag met 250 duizend mensen. Het mag niet baten, want de ontmanteling van de WAO gaat door – zij het in enigszins afgezwakte vorm. De FNV krijgt er door de acties wel 44 duizend leden bij.

1993
Commissie-Buurmeijer
De parlementaire enquêtecommissie naar de uitvoering van de sociale verzekeringswetten onder leiding van PvdA'er Flip Buurmeijer concludeert dat werkgeversorganisaties en vakbonden niet langer verantwoordelijk zouden moeten zijn voor de

uitvoering van de sociale zekerheid. In 2001 raken vakbonden hun positie in de uitvoering definitief kwijt door de oprichting van het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV). Zij gaan dan alleen nog over de aanvullende sociale zekerheid (pensioenen en bovenwettelijke uitkeringen).

1996
Keukentafelakkoord
Een van de eerste maatregelen van het in 1994 aangetreden 'paarse' kabinet-Kok, is de afschaffing van de verplichting om de SER om advies te vragen. Het kabinet vindt dat werkgeversorganisaties en vakbonden te veel invloed hebben op de besluitvorming en wil dat de zeggenschap weer bij de politiek komt te liggen.

Maar al snel ontstaat er binnen het kabinet een conflict over de mate van flexibilisering van de arbeidsmarkt. Premier Kok vraagt de Stichting van de Arbeid om advies. Vakbonden en werkgevers grijpen deze kans met beide handen aan. Aan de keukentafel van FNV-bestuurder Lodewijk de Waal wordt door de vakbonden, werkgevers en uitzendbureaus een akkoord gesloten over uitzendwerk en flexibele arbeid.

Dit zogenaamde 'keukentafelakkoord' staat aan de basis van de Wet flexibiliteit en zekerheid die in 1999 wordt ingevoerd. Gevolg van deze wet is dat de flexibilisering van arbeid en arbeidsverhoudingen in Nederland een enorme vlucht neemt. Momenteel hebben bijna vier op de tien medewerkers een flexibele arbeidsrelatie. Voor velen van hen betekent dit een laag

loon, slechte arbeidsvoorwaarden en veel onzekerheid.

1997
Internationale prijs voor het poldermodel
De Stichting van de Arbeid krijgt de prestigieuze Carl Bertelsmann-prijs voor haar rol in de Nederlandse overlegeconomie.

2004
Grootste vakbondsdemonstratie ooit
Op 2 oktober demonstreren ongeveer 300 duizend mensen tegen de plannen van het tweede kabinet-Balkenende om de vervroegde uittreding (VUT) en het prepensioen af te schaffen.

2005
Agnes Jongerius wordt de eerste vrouwelijke voorzitter van de FNV.

2006
FNV begint met organizing
FNV Bondgenoten gaat schoonmakers organiseren op basis van de in de Verenigde Staten ontwikkelde methode van 'organizing'. Wat begint als een pilot, groeit uit tot een volwaardige afdeling binnen de bond.

2011
FNV in crisis om pensioenakkoord
Verdeeldheid tussen de vakcentrale en de twee grootste bonden FNV Bondgenoten en Abvakabo over het pensioenakkoord leidt bijna tot het uiteenvallen van de FNV.

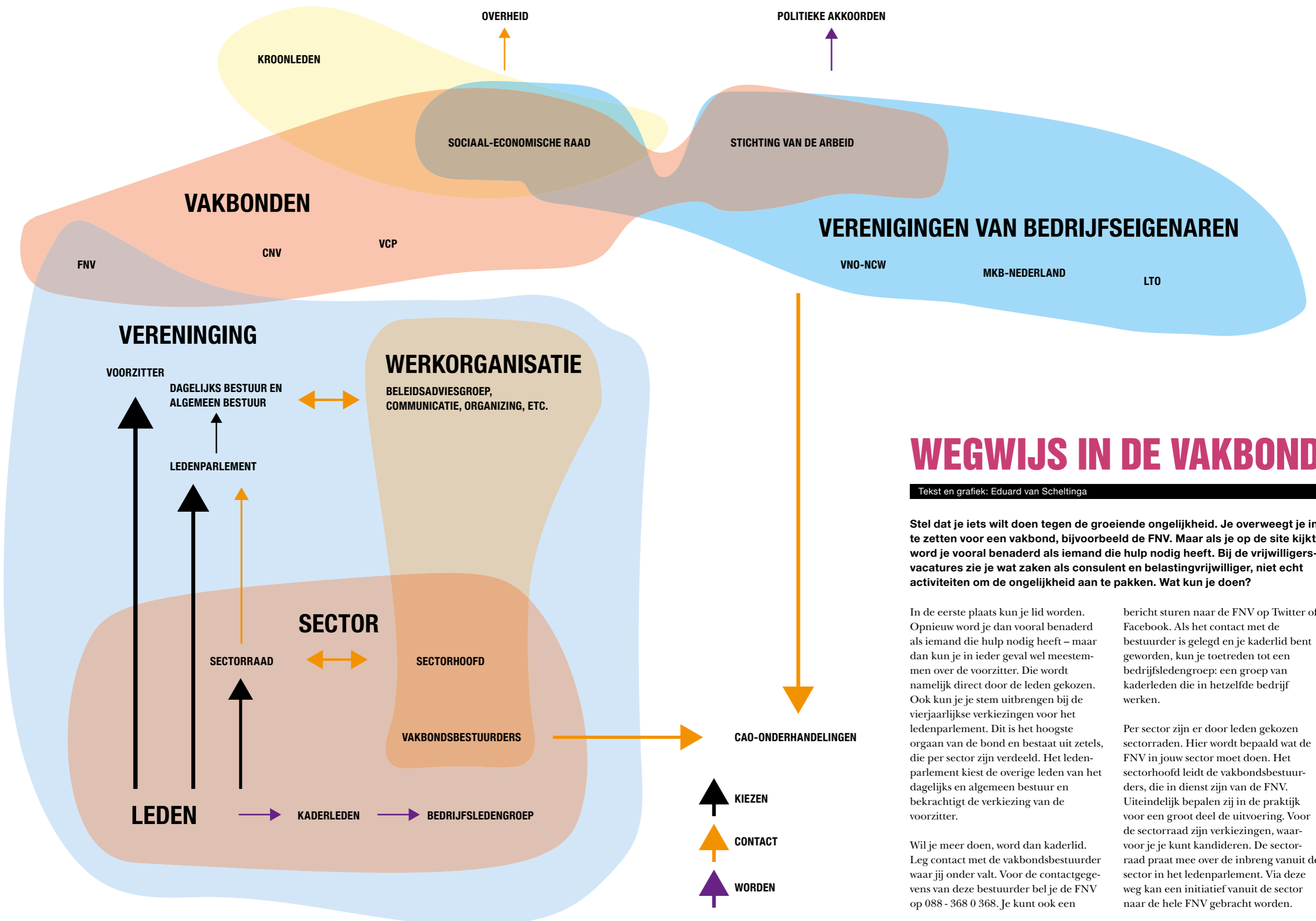
2013
Nieuwe organisatiestructuur FNV
Om de crisis binnen de FNV af te wenden, gaat de hele organisatie op

de schop. Een nieuw gekozen ledenparlement wordt het hoogste orgaan binnen de FNV. De meer dan honderd afgevaardigden worden door de sectoren gekozen voor een periode van vier jaar. Ook de voorzitter en de andere leden van het algemeen en dagelijks bestuur worden voor dezelfde periode rechtstreeks door de leden gekozen. Het algemeen bestuur geeft leiding aan de FNV-vereniging. Het dagelijks bestuur dat tevens deel uitmaakt van het algemeen bestuur, is verantwoordelijk voor de dagelijkse uitvoering van het FNV-beleid, dat is bepaald en vastgesteld door het ledenparlement.

Mensen kunnen vanaf nu individueel lid worden van de FNV en worden dan op basis van hun beroep ingedeeld in een van de sectoren. Dertien, vooral kleinere vakbonden, sluiten zich als zelfstandige bonden bij de FNV aan. Met deze nieuwe structuur komt er dan toch een ongedeelde vakbond, waarmee de wens van oud-voorzitter André Kloos alsnog in vervulling gaat.

2019
Pensioenakkoord
In juni sluiten vakbonden, werkgevers en politiek een pensioenakkoord. Hoewel een ruime meerderheid van de FNV-leden instemt met het akkoord, is er ook veel onvrede onder de (kader)leden. Of de slepende discussie binnen de bond over AOW en pensioen met het akkoord ten einde is, valt dan ook te bezien.

2021
Tuur Elzinga gekozen als eerste SP-voorzitter van de FNV.

WEGWIJS IN DE VAKBOND

Tekst en grafiek: Eduard van Scheltinga

Stel dat je iets wilt doen tegen de groeiende ongelijkheid. Je overweegt je in te zetten voor een vakbond, bijvoorbeeld de FNV. Maar als je op de site kijkt, word je vooral benaderd als iemand die hulp nodig heeft. Bij de vrijwilligersvacatures zie je wat zaken als consulent en belastingvrijwilliger, niet echt activiteiten om de ongelijkheid aan te pakken. Wat kun je doen?

In de eerste plaats kun je lid worden. Opnieuw word je dan vooral benaderd als iemand die hulp nodig heeft – maar dan kun je in ieder geval wel meestemmen over de voorzitter. Die wordt namelijk direct door de leden gekozen. Ook kun je je stem uitbrengen bij de vierjaarlijkse verkiezingen voor het ledenparlement. Dit is het hoogste orgaan van de bond en bestaat uit zetels, die per sector zijn verdeeld. Het ledenparlement kiest de overige leden van het dagelijks en algemeen bestuur en bekrachtigt de verkiezing van de voorzitter.

bericht sturen naar de FNV op Twitter of Facebook. Als het contact met de bestuurder is gelegd en je kaderlid bent geworden, kun je toetreden tot een bedrijfsledengroep: een groep van kaderleden die in hetzelfde bedrijf werken.

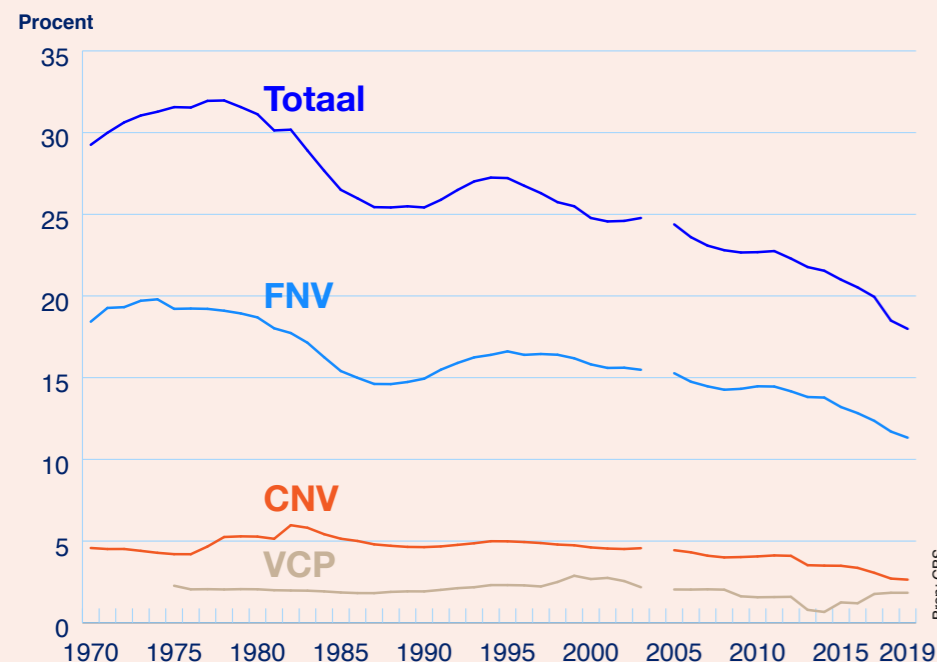
Per sector zijn er door leden gekozen sectorraden. Hier wordt bepaald wat de FNV in jouw sector moet doen. Het sectorhoofd leidt de vakbondsbestuurders, die in dienst zijn van de FNV. Uiteindelijk bepalen zij in de praktijk voor een groot deel de uitvoering. Voor de sectorraad zijn verkiezingen, waarvoor je je kunt kandideren. De sectorraad praat mee over de inbreng vanuit de sector in het ledenparlement. Via deze weg kan een initiatief vanuit de sector naar de hele FNV gebracht worden.

Wil je meer doen, word dan kaderlid. Leg contact met de vakbondsbestuurder waar jij onder valt. Voor de contactgegevens van deze bestuurder bel je de FNV op 088 - 368 0 368. Je kunt ook een

VIER GRAFIEKEN OVER VAKBONDEN

Tekst en grafieken: Eduard van Scheltinga

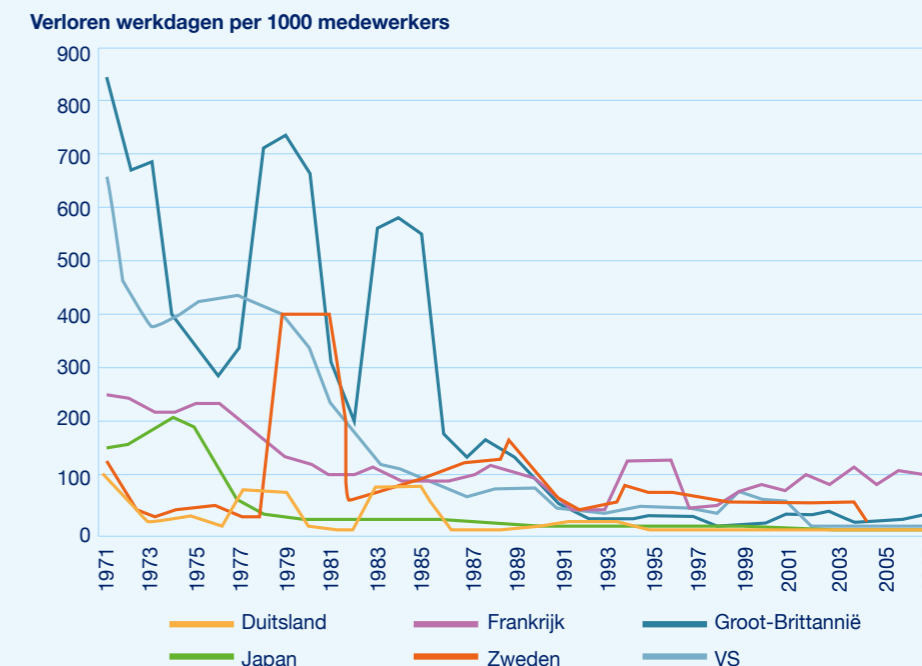
ORGANISATIEGRAAD IN NEDERLAND

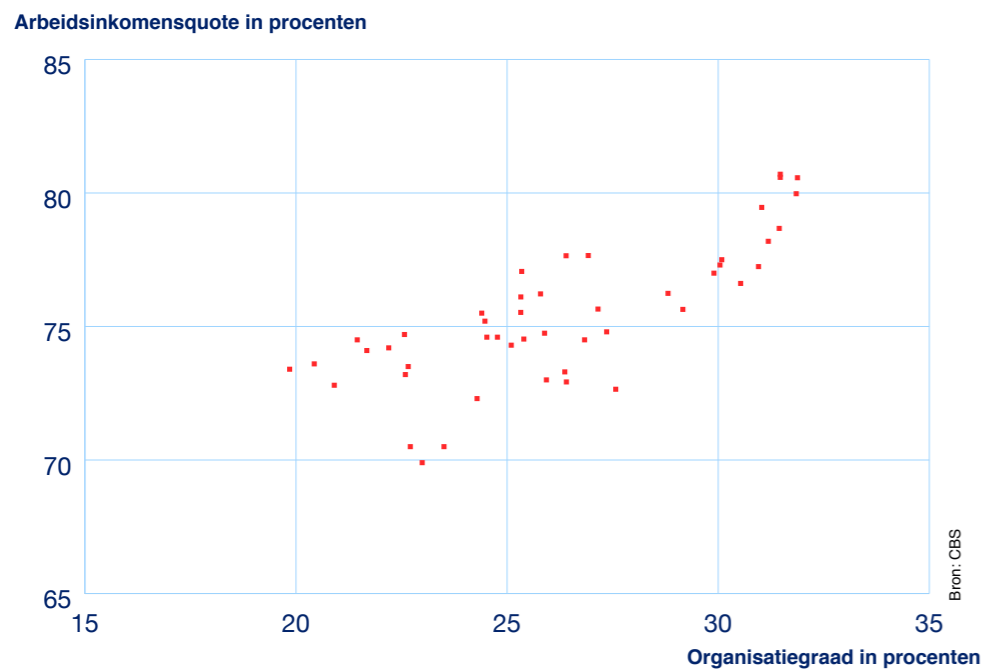
In deze grafiek zie je de ontwikkeling van de organisatiegraad in Nederland. Je ziet dat het percentage van de medewerkers dat lid is van een vakbond al geruime tijd aan het dalen is. Met name de grootste bond, FNV, heeft hier last van. Ook valt op dat de FNV ver boven de andere bonden uitspringt in organisatiegraad.

In de jaren zeventig lieten vakbonden in geïndustrialiseerde landen regelmatig hun tanden zien. Maar vanaf de jaren tachtig neemt het aantal stakingen in alle geïndustrialiseerde landen sterk af. Het was de tijd waarin Margaret Thatcher in het Verenigd Koninkrijk de strijd aanging met de machtigste vakbond: de mijnwerkersbond National Union of Mineworkers (NUM). Ze won de strijd en dat maakte de invloed van alle vakbonden kleiner.

ONTWIKKELING VAN STAKINGEN

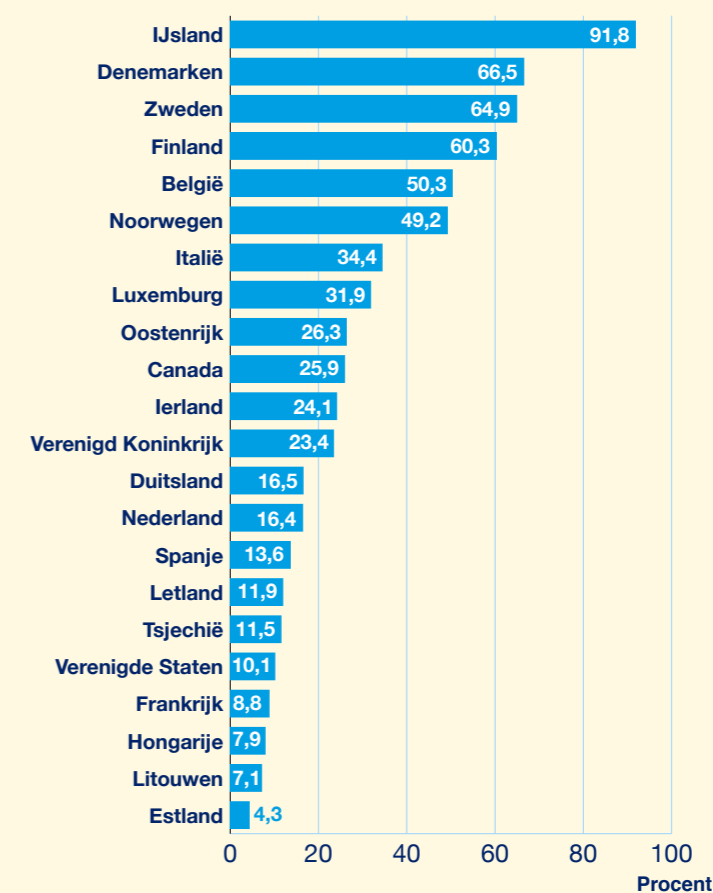

HOGERE ORGANISATIEGRAAD, HOGERE AIQ

Elk puntje in deze grafiek is een jaartal. De plaats van het puntje geeft de arbeidsinkomensquote aan op de verticale as en de organisatiegraad op de horizontale as. De arbeidsinkomensquote is het deel van al het verdiende geld dat naar medewerkers gaat. Je ziet dat in de jaren waarin de organisatiegraad hoger was, de arbeidsinkomensquote ook hoger was. Dat betekent dat hoe hoger het aandeel medewerkers dat lid is van een vakbond, hoe groter het aandeel is dat medewerkers van al het verdiende geld krijgen.

ORGANISATIEGRAAD PER LAND IN 2018

'FLEXMODEL IS ONHOUDBAAR EN MOET OP DE SCHOP'

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Martin de Bouter©

Met Tuur Elzinga heeft de FNV voor het eerst een voorzitter met een SP-achtergrond. In de komende vier jaar wil hij dat vaste contracten weer de norm worden en het minimumloon, de AOW en de sociale uitkeringen omhoog gaan. 'Wij moeten ervoor zorgen dat al die mooie verkiezingsbeloftes hierover gerealiseerd gaan worden', aldus de kersverse voorzitter.

› Hoe staat de FNV er volgens jou voor?

'Als je kijkt naar de organisatiegraad en de ledenaantallen, dan hebben we zeker een uitdaging. Die dalen beide al jaren en dat moet echt beter. Het goede nieuws is dat wij door de meeste mensen nog altijd worden gezien als dé representant van werkend Nederland. Heel veel werkenden zijn blij met wat we voor ze afspreken in cao's. Ook al is dat voor hen niet altijd reden om lid te worden. Als je kijkt naar onze invloed op beleid, dan is die best groot. Niet alleen in vergelijking met landen waar vakbonden militanter zijn, maar ook met landen waar vakbonden meer leden hebben en de organisatiegraad hoger is.

Wat ook positief is, is dat we de laatste jaren veel beter in staat zijn om de politieke agenda te bepalen. We hebben lange tijd met een rechtse

tegenwind te maken gehad. En hoewel de verkiezingsuitslag niet laat zien dat het tij erg gekeerd is, staat in de meeste programma's dat partijen het minimumloon willen verhogen en flexwerk willen tegengaan. Dat is te danken aan de campagnes die wij de afgelopen jaren hebben gevoerd tegen de flexverslaving van bedrijven en voor de verhoging van het minimumloon naar 14 euro per uur. Onze invloed op de politiek is dus behoorlijk groot.

Met het oog op het toekomst is het wel zaak dat we voldoende jonge leden blijven aantrekken. Want alleen dan kunnen we als FNV relevant en invloedrijk blijven. Gelukkig trekken onze campagnes tegen de doorgeslagen flexibilisering ook jongeren aan. Juist zij hebben vaak een onzeker contract.

Sinds kort zien we dat het aantal leden onder de 35 jaar weer de weg omhoog heeft gevonden. Per saldo verliezen we nog steeds leden, maar de groei in de jongste groep is wel een hoopvol signaal naar de toekomst.'

› Hoe kan de vakbond de grote vraagstukken van deze tijd beïnvloeden? Bijvoorbeeld als het gaat om economische ongelijkheid en de flexibilisering van werk?

'We proberen in cao's steeds vaker afspraken te maken over een maximum aantal flexbanen en meer vaste banen. We proberen ook de ongelijkheid op de werkvloer te bestrijden door stevigere loonsverhogingen te vragen voor de medewerkers met de laagste inkomens en door in cao's

alvast een minimumloon van 14 euro te realiseren. Dat lukt in sectoren waar we sterk zijn, maar is veel lastiger in sectoren waar we minder sterk zijn. En juist in die sectoren zit de meeste flex.

Dus als we het voor alle sectoren goed willen regelen en de kloof tussen vast en flex willen verkleinen, dan is het zaak dat we de regels die de flexverslaving bij werkgevers in de hand hebben gewerkt weten terug te teruggedraaien. En daar is nu de tijd wel rijp voor. Dat moet het komende kabinet gaan doen. Zo niet, dan gaan wij de druk opvoeren met nog meer campagnes en acties. Net zolang totdat de mooie verkiezingsbeloftes van partijen worden omgezet in daden als ze in de regering zitten.'

› Jouw belangrijkste doelen voor de komende vier jaar zijn een miljoen vaste banen erbij en verhoging van het minimumloon en de daaraan gekoppelde AOW- en sociale uitkeringen. Hoe denk je deze ambitieuze doelen te gaan bereiken?

'We moeten om te beginnen de dynamiek omdraaien van steeds meer flex naar steeds minder flex. De vaste arbeidsrelatie tussen werkgever en werknemer moet weer de norm worden. Flex moet alleen gebruikt worden bij 'piek en ziek'. We moeten af van constructies die werkgevers hebben bedacht om ondernemersrisico's af te wentelen op werknemers of zzp'ers.

Verder zullen we als samenleving fors moeten investeren. In scholing en opleiding zodat mensen worden begeleid naar werk in sectoren waar

Tuur Elzinga (1969) is sinds 10 maart 2021 voorzitter van de FNV. Daarvoor was hij al vicevoorzitter. Hij kreeg in 2019 landelijke bekendheid vanwege het Pensioenakkoord, waar hij als hoofdonderhandelaar van de FNV nauw bij betrokken was. Eerder werkte hij als beleidsmedewerker voor FNV Mondiaal en zat hij negen jaar in de Eerste Kamer voor de SP.

1 mei 2018. Leden van de FNV komen op de Dag van de Arbeid in actie voor een fatsoenlijk loon en zeker en goed werk.

Foto Berlinda van Dam/ANP

‘Ik heb een winnaarsstrategie, geen verliezersstrategie’

veel vacatures openstaan. In het aantrekkelijk maken van publiek gefinancierde sectoren als de zorg, de veiligheid en het onderwijs, door de lonen te verhogen en de werkdruk te verlagen. En door te investeren in het verdienvermogen van Nederland. We moeten weer voorop lopen in de wereld als het gaat om kwaliteit en innovatie.’

› Ga je om die doelen te bereiken ook de samenwerking aan met andere maatschappelijke organisaties,

politieke partijen, wetenschappers en activisten?

‘Het gaat ons uiteindelijk om het bereiken van de beste resultaten voor onze leden in het bijzonder en voor de werkende klasse in het algemeen. We kunnen heel veel op eigen kracht. We kunnen op vele manieren actie voeren en hebben veel ingangen tot overleg. Soms is het verstandig om de krachten te bundelen en samen op te trekken. Zeker als je gedeelde belangen hebt.

Dat doen we op deelonderwerpen ook vaak. Bijvoorbeeld als het gaat om het bestrijden van armoede en kansengelijkheid. Dan werken we samen met andere maatschappelijke organisaties in de Sociale Alliantie. Of als het gaat om duurzame handelsverdragen die ook sociaal zijn. Dan kunnen we het heel goed vinden met milieuorganisaties. Zo zijn er potentiële coalities die we zelf zullen aangaan of waar we ons bij aansluiten wanneer ze te maken hebben met werk en inkomen.’

› Hoe voorkom je dat corona roet in het eten gaat gooien bij het verwezenlijken van je doelen en de rekening van de crisis weer net als na 2008 bij

werkende mensen en uitkeringsgerechtigden wordt neergelegd?

‘Het begint met een goede analyse te maken van wat corona heeft gedaan. Corona heeft inderdaad een hele grote rekening opgeleverd. En die rekening moet op de een of andere manier ooit terugbetaald worden. Corona heeft enerzijds laten zien dat als je als samenleving solidair bent, je een heleboel kunt bereiken. Maar anderzijds ook dat als je alles aan de markt overlaat, je als samenleving in de problemen kunt komen.

Corona heeft de tweedeling tussen vast en flex verder vergroot. Werkgevers hadden ook noodsteun aan kunnen vragen voor flexkrachten als ze zelf een deel van de loonkosten voor hun rekening hadden genomen. Maar liever wendden ze dit risico af op flexwerkers, waardoor een groot deel van hen van de ene op de andere dag op straat kwam te staan zonder werk en inkomen. Dat heeft echt wel aangetoond dat het model van ‘beschikbaar zijn voor alles maar recht hebben op niets’ onhoudbaar is en op de schop moet. Dit wordt nu gelukkig ook breed gezien.

Hoe we gaan voorkomen dat die rekening toch weer bij gewone mensen terecht komt? Door bovenop onze eigen agenda te blijven zitten. Door ervoor te zorgen dat vooral de bedrijven die dankzij corona recordwinsten hebben geboekt een coronahoefting gaan betalen. En zeker als de economie straks weer aantrekt, zullen we ook structureel iets moeten doen aan de verschuiving van de lasten van arbeid terug naar kapitaal.

Want de afgelopen veertig jaar is de vennootschapsbelasting meer dan gehalveerd. En waar de arbeidsproductiviteit is toegenomen en de economie is gegroeid, daar is het deel van de koek dat naar de lonen gaat gedaald en zijn vooral de winsten de pan uitgerezen. Met name de niet-financiële bedrijven hebben een aanzienlijk groter deel van de koek gekregen, terwijl zij steeds minder zijn gaan bijdragen aan belastingen ten behoeve van publieke goederen en diensten waar ook zij van profiteren.’

› De afgelopen decennia heeft de vakbond veel akkoorden gesloten met werkgevers en de politiek die de positie van werkende mensen en uitkeringsgerechtigden verslechterd hebben en de ongelijkheid hebben vergroot. Denk aan het Akkoord van Wassenaar. Denk aan het Flexakkoord. Hoe ga je voorkomen dat dat opnieuw gebeurt bij een eventueel arbeidsmarktakkoord?

‘Ik weet niet of je dat zo in zijn algemeenheid kunt zeggen. Wasseenaar was wel in een hele andere tijd. De werkloosheid liep begin jaren tachtig in korte tijd op van 10 procent tot zelfs boven de 17 procent. En de winstgevendheid van bedrijven was toen echt slecht. Dan moet je iets.

Achteraf kun je zeggen dat Nederland die loonmatiging te lang heeft doorgetrokken, maar dat kwam vooral ook door processen van buiten. Denk aan globalisering, technologische ontwikkeling, het verplaatsen van werk naar lagelonenlanden en oneerlijke handelsregels. In eigenlijk alle landen hebben we gezien dat de positie van werknemers verslechterd is. Nederland heeft daar nog een schepje bovenop gedaan door de arbeidsmarkt te flexibiliseren en te

dereguleren. Dat zijn afspraken waarvan je achteraf kunt zeggen: daar hadden we als vakbeweging niet mee moeten instemmen.

Maar wat mij opvalt is dat je de hele tijd vraagt: hoe ga je dit en dat voorkomen? Alsof wij alleen maar aan tafel zitten om te verliezen. Ik ga alleen maar naar Den Haag omdat ik punten van onze agenda wil binnenhalen. Ik heb een winnaarsstrategie, geen verliezersstrategie. Wij gaan geen akkoord sluiten als onze leden en werkend Nederland er slechter van worden.

Wat wij willen doen is ervoor zorgen dat al die mooie verkiezingsbeloftes, die partijen van ons hebben overgenomen, gerealiseerd gaan worden. Kunnen we er dan op rekenen dat het morgen allemaal halleluja is? Nee, dat denk ik niet. Veertig jaar neoliberalisme draai je niet in een jaar terug. Het zal tijd kosten om de publieke sectoren weer op orde te krijgen. Het zal ook tijd kosten voordat we weer gaan concurreren op kwaliteit en innovatie, in plaats van op lage lonen en slimme constructies om belasting te ontwijken. Laten we een land zijn waarin niet alleen de aandeelhouders, maar iedereen meedeelt in het succes.’

› Hoe ga je er als voorzitter voor zorgen dat de FNV weer zichtbaarder wordt in het publieke debat?

‘Ik denk dat we meerdere boegbeelden nodig hebben om onze zichtbaarheid te vergroten. Eigenlijk zou je in elke sector iemand moeten hebben die bekend is. Op sommige plekken hebben we deze mensen al. Denk aan Jan Struijs van de Politiebond of in iets mindere mate Khadija Tahiri van het Schoonmakersparlement.

Als voorzitter van de FNV ben je ook een boegbeeld. En die rol wil ik ook spelen. Door mij te begeven in het maatschappelijk debat en door regelmatig het nieuws te halen met onze goede plannen en oplossingen. Ik vind dat als er een debat is over de stand van de economie, wij als FNV altijd geraadpleegd moeten worden. Want wij zijn dé deskundige op het gebied van werk en inkomen. Zo moet het op alle niveaus vanzelfsprekend zijn dat werkende mensen en

ook de FNV naar hun mening gevraagd worden. Onze leden weten wat er misgaat in een bedrijf of in een sector en kunnen vaak ook nog de oplossing aandragen. Het zijn de werkende mensen die onze economie draaiende houden. Zij moeten een veel prominentere plek krijgen in het debat.’

› Zou de FNV meer volgens de organizing-methode moeten werken om de positie op de werkvloer te versterken?

‘Dat doen we eigenlijk al steeds meer en op verschillende manieren. We doen aan organizing in bedrijven, maar ook aan community-organizing, zoals met de Voor14-campagne. We doen heel goed ouderwets vakbondswerk in sectoren waar we al sterk zijn, maar we zijn ook bezig om in sectoren waar we niet sterk zijn een voet tussen de deur krijgen. Om daar zichtbaar te zijn heb je campagnes nodig en heb je acties nodig. Daar moet je mensen die nog niet lid zijn aanspreken en overtuigen van jouw meerwaarde. Dus zowel de klassieke school als organizing zijn nodig voor een moderne vakbeweging.’

› Wat kan de politiek doen om de positie van de vakbond te versterken?

‘Het belangrijkste is dat de politiek echt gaat ingrijpen om de arbeidsmarkt op de juiste manier te hervormen. En dat zij ophoudt met steeds maar nieuwe vormen van flex te gedogen of zelfs te legaliseren.’ ■

‘Werkende mensen moeten een veel prominentere plek krijgen in het debat’

Fysiotherapeuten voeren actie tegen de macht van de zorgverzekeraars.

‘LAAT DIE POLITIEKE INVLOED IN JE VOORDEEL WERKEN’

Tekst: Tijmen Lucie en Bart Linssen Foto: Anouk Pross

Hoe staat de grootste vakbond van Nederland ervoor? Deze vraag legden we voor aan Menno Tamminga, schrijver van het boek over de recente geschiedenis van de FNV *De vuist van de vakbond*. Ook spraken we vier FNV'ers over de vraag: wat moet de bond doen om relevant te blijven?

Aan het slot van zijn boek uit 2017 gaat Menno Tamminga in op de toekomst van de vakbeweging: “Als het ledenverlies in het tempo van 25.000 a 30.000 per jaar doorgaat, zal de FNV nog voor Han Buskers termijn is afgelopen onder 1 miljoen leden zakken. Is dat het einde van de FNV? Nee, want ook iets minder dan een miljoen leden is nog steeds een indrukwekkend aantal. Is dat een ramp? Ja, want een belangenorganisatie waarvan steeds minder leden het belang inzien, verliest haar invloed en haar macht.”

Zijn voorspelling over het ledental is helaas uitgekomen. Vorig jaar daalde het tot onder het miljoen. Toen Tamminga zijn boek in 2017 schreef, was de FNV vooral druk met zichzelf. De grote bonden waren net gefuseerd en er werd een verregerende democratisering doorgevoerd. Desondanks wist de FNV met de campagne voor ‘Echte banen en meer koopkracht’, de flexibilisering van de arbeidsmarkt als foute ontwikkeling te framen en te agenderen. Ook kwam er in dat jaar een ambitieus aanvalsplan tot stand. Met forse investeringen en extra campagnes zou de ‘race naar beneden’ worden bestreden en zouden de ongelijkheid en de flexibilisering worden aangepakt.

Mirte Cofino

Khadija Tahiri

Mirjam de Rijk

Ron Meyer

Hoe staat de FNV er vier jaar later voor? Menno Tamminga vat het kort en bondig samen: ‘Op de werkvloer zwakker, intern vergrijsder en politiek invloedrijker dan in, zeg, 2015. In tijden van vakbondsverzwakking is die politieke invloed een sterk wapen. Laat dat in je voordeel werken en gebruik het voor betere sociaal-economische wetgeving.’ Aan de hand van vijf vragen maken we met hem de balans op. Dat doen we samen met vier FNV'ers: hoofd van de beleidsafdeling Mirjam de Rijk, campagneleiders Mirte Cofino en Ron Meyer en kaderlid uit de schoonmaaksector Khadija Tahiri.

1. Hoe kan de vakbeweging de grote vraagstukken van deze tijd beïnvloeden, zoals ongelijkheid en flexibilisering?

Menno Tamminga: ‘Nederland denkt, generaliserend gezegd, sociaal-economisch links, maar stemt liberaal-rechts. Die paradox moet de vakbeweging zien te overbruggen als ze de grote thema's wil aanpakken. Heel simpel gezegd: linkse thema's in een rechts ‘frame’ verpakken. Gelijk loon voor gelijk werk is eerlijk en rechtvaardig, ook voor liberalen, maar het is ook het thema om het loonverschil tussen mannen en vrouwen te dichten of om de kloof tussen vast werk en flexwerk te versmallen. En als de vakbeweging hierop politieke invloed wil ontplooiën moet ze een zeker centralisme aanvaarden.’

Mirjam De Rijk: ‘We hebben de afgelopen jaren de publieke opinie radicaal weten te keren. Het ‘sociaal-economisch links zijn’ waar Menno het over heeft, is mede te danken aan alle acties en campagnes van de bond. Slim campagnevoeren werkt:

goed nadenken over wie er beïnvloed moet worden, en wat de beste manier is om diegene te beïnvloeden, soms via acties, soms via lobby, soms via juridische procedures, en vaak een combinatie daarvan. En altijd vanuit de ervaringen van de mensen die zelf aan den lijve ergens last van hebben.'

Ron Meyer: 'Afgelopen jaar is gebleken hoe cruciaal en onmisbaar zorgverleners, afvalophalers, schoonmakers, beveiligers, pakketbezorgers en vele anderen zijn.'

Die onmisbaren hebben vaak een bescheiden inkomen en veel onzekerheid. Dat is de grootste opdracht voor de Nederlandse vakbeweging. Dé strijdbare vertegenwoordiger te zijn, van de mensen die ons land overeind houden maar daarvoor niet de waardering krijgen.'

Mirte Cofino: 'De grote uitdaging voor de vakbond is de afstand tussen medewerkers en de echte beslissers te verkleinen. Hoe meer afstand, hoe minder menselijk de relatie en hoe lastiger het is om invloed te verkrijgen. Hoe overtuig je een aandeelhouder die uit is op snel geld? Of hoe boks je op tegen een platform of algoritme dat je tot in detail beoordeelt? Daarvoor zijn wetten en regels nodig die werkenden beschermen en een stem geven. Dit zijn overstijgende belangen, en daardoor is het onwaarschijnlijk dat individuele werkenden of zelfs sectoren het initiatief nemen om dit aan te pakken. Het vereist echt organisatie en is iets wat we uiteindelijk gezamenlijk zullen moeten afdwingen bij de politiek.'

Khadija Tahiri: 'We moeten vasthouden aan onze standpunten. We willen zeker werk en een fatsoenlijk loon. Daarvoor moeten we niet te veel polderen, maar onze stem laten horen en samen de strijd aangaan.'

2. De afgelopen jaren heeft de FNV flink ingezet op organizing. Is dit de toekomst van de vakbond?

Menno Tamminga: 'Organizing kan prima werken in sommige sectoren, zoals Ron Meyer en Lilian Marijnissen hebben laten zien in de schoonmaak en de zorg. Dé toekomst is denk ik niet één specifieke activiteit, maar zit in

een combinatie van acties én samenwerking met andere partijen of belanghebbenden.'

Mirjam De Rijk: 'Er is niet één bepaalde methode die in alle gevallen gevolgd moet worden. Op sommige plekken werkt organizing heel goed. Het is één van de manieren van werken.'

Ron Meyer: 'Ik geloof in machtsvorming door de mensen die het werk doen. Organizing is het uitbouwen van hun leiderschap, van Khadija in de schoonmaak, Ulrike in de beveiliging en Annique in de zorg. De onmisbaren zelf. Laten we eerlijk zijn. 'Scheefgroei' is een gevolg van het kapitalistisch systeem, maar legt ook het falen van het poldermodel bloot. Het is tijd om de lobbyist in Den Haag te vervangen door leiders in het land.'

Mirte Cofino: 'Of je het nu organizing noemt of iets anders, het herstellen van betekenisvol contact met een actieve achterban is cruciaal voor de bond en voor ons bestaansrecht. Organizing-campagnes zouden nog veel meer op elkaar afgestemd moeten worden om zo een gezamenlijke agenda af te dwingen. Maar daarvoor moeten je campagnes monsterlijk groot worden en dat vereist wel een vorm van coördinatie, *commitment* en eensgezindheid die we in de bond nog niet hebben.'

Khadija Tahiri: 'Wij hebben in de schoonmaak veel ervaring met organizing en hebben daardoor sterke kadergroepen. In alle sectoren zijn meer kaderleden nodig. Organizing kan daar goed bij helpen. Als je de mensen op de werkvloer erbij betrekt, krijg je een sterkere vakbond.'

3. Moet de bond weer met een maatschappijvisie komen? En zo ja, waar moet die visie dan over gaan?

Menno Tamminga: 'Visies kunnen interessant zijn, maar je koopt er geen brood voor bij de bakker. Een simpel prioriteitenlijstje voldoet. Wat veel belangrijker is: met wie kan en wil de vakbeweging samenwerken om een of meer van die prioriteiten te verwezenlijken. De dalende ledenaantallen maken samenwerking cruciaal, maar daar is de bond niet zo goed in.'

Mirjam de Rijk: 'We hebben een maatschappijvisie. Als je vindt dat de poet eerlijker verdeeld moet worden, als je vindt dat de economie er voor mensen is en niet andersom, als je voor een sterke publieke sector bent: dat is een maatschappijvisie. En ik zal altijd blijven benadrukken hoe belangrijk het bestrijden van economische mythes is: nee, het gaat niet vanzelf beter met mensen als het goed gaat met bedrijven, nee, lagere belastingen leiden er niet toe dat bedrijven meer gaan investeren en ja, de publieke sector draagt zeker zoveel bij aan 'de economie' als de markt.'

Ron Meyer: 'We zullen het weer over klasse moeten hebben. Als corona iets heeft blootgelegd, dan is het dat we absoluut niet met z'n allen in hetzelfde schuitje zitten. Per rijke sterven er drie armen aan corona. Uitgerekend de mensen die het land overeind houden, lopen de grootste risico's maar verdienen veel minder dan degenen die warm en droog thuis zitten.'

Mensen met een bescheiden inkomen gaan zes jaar eerder dood dan mensen met de hoogste inkomens. Dat is geen toeval, dat komt door het verrotte systeem. En dat gaat niet weg door mooie woorden aan overlegtafels. Maar door sociale strijd, door in de maatschappelijke krachtsverhoudingen tegenmacht te organiseren. Omarm het vakmanschap en bestrijd dat krankzinnige meritocratische idee dat alles wat je krijgt jouw persoonlijke verdienste is.'

Mirte Cofino: 'Een maatschappijvisie heeft alleen zin als je er leden omheen organiseert, en deze visie met hen tot stand is gekomen. Met hun woorden, hun ervaringen en hun kennis. Wat mij betreft zou de nadruk moeten liggen op oplossingen die erop gericht zijn om mensen meer baan- en inkomenszekerheid te geven.'

4. Hoe kan de bond groepen die nu ondervertegenwoordigd zijn meer en blijvend betrekken bij de bond, zoals jongeren, flexwerkers en arbeidsmigranten?

Menno Tamminga: 'Eén van de hamvragen. De vakbonden zijn juist zwak in de sectoren waar een aanzienlijk deel van deze mensen werkt. Ik

heb geen oplossing anders dan: een wezenlijk andere aanpak verzinnen dan nu.'

Mirjam de Rijk: 'We moeten in ieder geval online veel zichtbaarder worden en meer verschillende manieren bieden om actief te worden. En voor mensen die nu ondervertegenwoordigd zijn in de bond, helpt het om met veel mensen tegelijk actief te worden: één jongere voelt zich misschien wat verloren in een bestaande kadergroep, maar word je tegelijk met wat leeftijdsgenoten actief, dan voelt het heel anders.'

Mirte Cofino: 'Door actief te zijn en te investeren in sectoren waarin deze groepen werkzaam zijn. Laten we daar doen waar we goed in zijn: goed luisteren naar de problemen die deze groepen ervaren en die samen met hen aanpakken.'

5. Wat kan de politiek doen om de positie van de vakbeweging te versterken?

Menno Tamminga: 'Ervor zorgen dat vakbonden cao's kunnen afsluiten met duidelijke voordelen voor alleen leden. Slogan: *Wie lid is, verdient beter.*'

Mirte Cofino: 'Zorgen dat concurrentie op kwaliteit belangrijker wordt dan concurrentie op prijs, via wetten en regels die bijvoorbeeld exorbitante uitkeringen aan aandeelhouders, brievenbusfirma's en ondermijnende constructies verbieden.'

Mirjam de Rijk: 'Door met wetgeving de doorgeslagen flex te bestrijden. En door wetgeving te maken waarin wordt vastgelegd dat cao's alleen afgesloten kunnen worden met bonden die onafhankelijk zijn van de werkgevers. Dan vallen al die rare 'schootbonden' af: nepbonden die financieel afhankelijk zijn van de werkgevers en daardoor bij hen op schoot zitten. En natuurlijk door te zorgen dat de overheid als werkgever het goede voorbeeld geeft. Met goede lonen in de publieke sector, met het terugdringen van flex in de publieke sector en door sociaal aan te besteden.' ■

'We zullen het weer over klasse moeten hebben'

De Red de Zorg-demonstratie met ongeveer 15 duizend mensen is het sluitstuk van een grote organizing-campagne van de FNV in de zorgsector.

DE OPKOMST VAN ORGANIZING

Tekst Tijmen Lucie Foto Remko de Waal / ANP©

‘Organizing is de nieuwe hoop van de FNV’, schrijft Menno Tamminga in zijn boek *De vuist van de vakbond*. Afgaande op wat er de afgelopen jaren met de organizing-methode bereikt is, is dit een terechte constatering. Maar wil organizing echt succesvol zijn, dan zal de vakbond deze strategie in al zijn werkzaamheden moeten toepassen.

Om de snelle daling van het aantal leden te keren, ging de FNV zich vanaf eind jaren tachtig meer toeleggen op persoonlijke dienstverlening. De vakbond moest een ‘sociale ANWB’ worden. Aanvankelijk leek deze koerswijziging succesvol te zijn, want begin jaren negentig nam het aantal vakbondsleden weer toe. Maar al in de loop van de jaren negentig zette de daling toch weer in en namen de invloed en macht van de bond verder af.

Vanaf 2006 stapte daarom de schoonmaaksector binnen de FNV over op

het organizing-model. Organizing was ontstaan in de VS aan het eind van de jaren tachtig als reactie op de frontale aanval op de vakbonden door Ronald Reagan. Vooral de Service Employee Industrial Union (SEIU) koos onvoorwaardelijk voor deze nieuwe vakbondsstrategie. En met succes, want middels grote organizing-campagnes, zoals de Justice for Janitors-campagne (zie pagina 24), zag de dienstenbond haar ledental snel groeien.

Toch wilden niet alle bonden binnen de vakcentrale AFL-CIO volledig

overgaan op organizing. Daarop besloten de SEIU en een aantal andere bonden uit de vakcentrale te stappen. Met de uitgespaarde contributie richtte SEIU in 2005 het samenwerkingsverband *Change to Win* op om ook in andere sectoren en andere landen medewerkers te organiseren.

En deze naam kozen ze niet voor niets. Het is de essentie van waar organizing voor staat: verandering om te winnen. Het doel is winnen, en je organiseren is het middel. Dankzij *Change to Win* raakte de verspreiding

van het organizingmodel in een stroomversnelling. Eerder waren al vakbonden in Groot-Brittannië en Australië, die eveneens te maken hadden met harde aanvallen vanuit de politiek, met organizing begonnen. Met de hulp van SEIU gingen na 2005 ook vakbonden in landen als Frankrijk, Duitsland, Polen en Nederland met organizing aan de slag.

ACTIVEREN, VERANDERING AFDWINGEN

Voordat ik inga op de ervaringen met organizing in Nederland, is het goed om helder te hebben wat organizing nu precies is en waarin deze methode verschilt van eerdere vakbondsstrategieën om mensen op de werkvloer te organiseren, zoals het bedrijvenwerk in de jaren zeventig. Hoogleraar arbeidsverhoudingen Paul de Beer omschrijft organizing als een strategie die een zeer directe en actieve benadering van potentiële leden combineert met het stimuleren van leden om zelf het heft in handen te nemen en met profilering van de vakbond als sociale beweging. Organizing houdt dus in: leden werven en activeren in een bedrijf of instelling, hen helpen om zelf actie te voeren en samen met bondgenoten proberen maatschappelijke verandering af te dwingen.

Lilian Marijnissen beschrijft in haar scriptie *Met één hand kun je niet klappen* hoe deze ‘organizers’ te werk gaan. ‘De organisers zijn continu op de werkvloer te vinden. Hier praten ze veel met werknemers om hen bewust te maken van hun rechten en hen te vertellen dat wanneer ze zich in een vakbond verenigen, ze veel sterker staan dan alleen. Organisers steken veel tijd in het individuele contact met werknemers. Ze voeren gesprekken met hen, gaan op huisbezoek en zoeken ze op de werkvloer op. Wanneer er dan problemen zijn binnen een bedrijf, helpen de organisers de werknemers om actie te voeren.’

Daarbij is zichtbaarheid heel belangrijk. Met allerlei creatieve en soms brutale acties zoeken medewerkers de publiciteit en proberen zij bedrijven en opdrachtgevers een negatief imago te bezorgen, zodat deze tegemoetkomen aan de eisen van de vakbond.

LANGSTE STAKING SINDS 1933

Wat organizing uniek maakt is de planmatige manier van werken en de focus op groepen werkenden en sectoren die niet of nauwelijks georganiseerd zijn. Met zeer doordachte campagnes worden potentiële leden geworven en geactiveerd; vooral in sectoren waar de vakbond maar moeilijk voet aan de grond krijgt.

Een goed voorbeeld is de schoonmaaksector, waar FNV Bondgenoten in 2007 startte met de organizing-campagne ‘Voor een betere toekomst!’ De campagne was succesvol, want na een actie-traject van vier maanden werd al een loonsverhoging van 8,90 naar 10 euro bruto per uur afgedwongen voor de ruim 150 duizend schoonmakers in Nederland. Maar de schoonmakers wilden meer, vooral meer respect. Zij gingen door met actievoeren en legden in 2010 gedurende negen weken in het hele land het werk neer. Deze staking zou de boeken ingaan als de langste staking sinds 1933 en resulteerde in een betere cao en meer waardering voor de schoonmakers.

Willem Bos beschrijft in de *Spanning* van april 2011 wat het belang van de acties van de schoonmakers is geweest. ‘Ze hebben laten zien dat het ook in een moeilijke sector mogelijk is om succesvol actie te voeren. Ze hebben laten zien dat de vakbeweging er ook is en hoort te zijn voor migranten, vrouwen, jongeren, voor mensen zonder vaste baan, voor flexwerkers. Ze hebben laten zien dat vrouwen een vooraanstaande rol spelen in de sociale strijd. Ze hebben laten zien dat verschillen in taal en cultuur een ondergeschikte rol spelen als het gaat om gezamenlijke strijd. Ze hebben laten zien hoe mensen door gezamenlijke strijd veranderden in zelfbewuste mensen die niet meer opzien tegen de werkgevers en andere hoge omes. En ze hebben duidelijk gemaakt dat het woord solidariteit in Nederland toch nog wel bestaat.’

NIET VRIJBLIJVEND

Ook voor de acceptie van organizing binnen de FNV, waren de acties van de schoonmakers van groot belang. Meer bonden gingen er (intensiever) mee aan de slag. Abvakabo FNV organiseerde met succes thuiszorg- en

Organizing heeft een volwaardige plaats verworven binnen de FNV

verpleeghuismedewerkers, waardoor de voorgenomen bezuinigingen op de thuiszorg werden teruggebracht, alfahulpen in de thuiszorg werden verboden, nulurencontracten in de zorg bij wet werden verboden, en er structureel jaarlijks 2 miljard bijkomt voor de verpleeghuiszorg. En FNV-jongerenbeweging Young & United dwong met een inspirerende organizing-campagne een gedeeltelijke afschaffing van het minimumjeugdloon af. Ook de huidige campagnes voor verhoging van het minimumloon en afschaffing van het leenstelsel worden volgens de principes van het organizing-model gevoerd.

Wat in 2006 begon als een pilot in een paar sectoren, is inmiddels uitgegroeid tot een afdeling met zo’n 80 voltijdsbanen, waarvan het merendeel organizer is. Kortom: organizing heeft een volwaardige plaats verworven binnen de FNV.

Maar wil organizing op de lange termijn echt succesvol zijn, dan zal de vakbond er helemaal voor moeten gaan, stellen Wim Sprenger en Maarten van Klaveren in hun studie *Organising binnen de Nederlandse arbeidsverhoudingen*. Dan zullen alle geleidingen binnen de organisatie de strategie moeten steunen en ondersteunen. En zal organizing een integraal onderdeel moeten zijn van al het vakbondswork, zoals bij het afsluiten van cao’s.

Kiezen voor organizing is dus niet vrijblijvend, maar betekent een fundamentele koerswijziging voor de FNV. Of de bond zover zal willen gaan, zal de toekomst uit moeten wijzen. ■

JUSTICE FOR JANITORS

Tekst Tijmen Lucie Foto's Flickr.com/SEIU Local 1 CC

Hét voorbeeld van een succesvolle organizing-campagne is de Justice for Janitors-campagne in de VS, waarmee voor duizenden schoonmakers een eerlijk loon en een vakbondscontract werd afdwongen. En waarmee het aantal leden van dienstenbond SEIU verdubbelde.

Deze vakbond was eind jaren tachtig in Los Angeles met de campagne gestart. Grote vastgoedeigenaren, zoals banken, verzekeraars en advocatenkantoren, hadden het schoonmaakwerk uitbesteed, waardoor er een enorme concurrentiestrijd losbarstte tussen de schoonmaakbedrijven. Met als gevolg lagere lonen en minder rechten voor de schoonmakers.

NIEUWE STRATEGIE

Om deze groep werkers te organiseren was een lastige klus voor de vakbond. De meesten van hen waren immigranten uit Latijns-Amerika, onder wie veel vrouwen, die vaak de Engelse taal niet machtig waren en geen geldige verblijfspapieren hadden. SEIU zag in dat een nieuwe vakbondsstrategie nodig was om deze mensen te organiseren. De bond zocht de schoonmakers daarom actief op in hun gemeenschap, probeerde hen bewust te maken van hun rechten en mogelijkheden, legde contacten met potentiële bondgenoten, deed uitgebreid onderzoek naar de sector en hielp mee om allerlei acties te organiseren die de zichtbaarheid van de schoonmakers moesten vergroten.

MACHTSVERHOUDINGEN

Belangrijk daarbij was dat de pijlen niet werden gericht op de schoonmaakbedrijven, maar op de opdrachtgevers. Zij waren immers hoofdeverantwoordelijk voor de slechte positie van de schoonmakers. Belangrijk was ook dat de schoonmakers bewust werden gemaakt van de machtsverhoudingen, zoals mooi te zien is in de film *Bread and Roses*. Met massale protesten, burgerlijke ongehoorzaamheid en ludieke en creatieve acties, probeerden de schoonmakers de eigenaren van de kantoren waar zij werkten onder druk te zetten.

22 PROCENT LOONSVERHOOGING

Na een staking van drie weken behaalden zij in april 1990 hun eerste overwinning: een loonsverhoging van 22 procent in de komende drie jaar. SEIU ging door met het organiseren van schoonmakers en na een succesvolle staking in de lente van 2000 werd een vakbondscontract voor schoonmakers in heel Los Angeles afdwongen. Niet lang daarna verspreidde de campagne zich ook naar andere Amerikaanse steden.

NAVOLGING

Inmiddels hebben zich meer dan 200 duizend schoonmakers in zeker 29 steden in de VS bij Justice for Janitors aangesloten. Een van deze steden is Houston (zie foto's). Bovendien heeft de campagne in veel andere landen, waaronder Nederland, navolging gekregen en voor successen gezorgd. ■

DE VAKBOND IS CRUCIAAL VOOR FUNDAMENTELE VERANDERINGEN

Tekst: Ruud Kuin; kaders: Eduard van Scheltinga

We willen de ongelijkheid fors verkleinen en dus de maatschappij fundamenteel veranderen. De geschiedenis leert ons dat de vakbeweging daarvoor nodig is. De banden tussen de vakbeweging en politieke partijen zijn echter steeds losser geworden. In dit artikel schetsen we die ontwikkeling en geven we een aanzet voor een gezamenlijke strategie.

In de twintigste eeuw hebben drie belangrijke omwentelingen plaatsgevonden. De New Deal van Franklin Delano Roosevelt in de VS tijdens de crisis van de jaren 1930, de vestiging van de sociaaldemocratie na de Tweede Wereldoorlog en het neoliberalisme eind jaren 1970.

In de drie kaders verspreid door de tekst lees je meer over de rol van de vakbond in deze omwentelingen. In al deze drie wendingen speelde de vakbeweging een cruciale rol. De factor arbeid is namelijk cruciaal in het beteugelen van kapitaal. De verhouding tussen de vakbeweging en de sociaaldemocraten is niet voor niets vanaf het begin hecht. Mede daardoor is de relatie met de SP moeizamer. Maar wil je de verhouding tussen kapitaal en arbeid veranderen, dan heb je de vakbeweging nodig.

NAUWE BANDEN TUSSEN SOCIAALDEMOCRATIE EN NVV/FNV

Begin twintigste eeuw was er een reeks succesvolle solidariteitsstakingen om ontslagen wegens vakbondsactiviteit terug te draaien. Toenmalig minister-president Abraham Kuyper maakte zich zorgen over de macht die vakbonden hiermee ontwikkelden.

Om vakbonden te beteugelen stelde hij een aantal anti-stakingswetten voor, de zogenaamde worgwetten.

Hiermee werd onder andere het staken voor ambtenaren verboden en daar vielen de spoormedewerkers ook onder. Vakbonden probeerden in 1903 de wetten tegen te houden met stakingen, maar dit mislukte. Binnen de vakbeweging groeide het besef dat een meer centrale leiding een voorwaarde was voor meer invloed.

Leider van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP, voorloper van de PvdA), Pieter Jelles Troelstra, riep op tot de vorming van een nieuwe vakbond. Deze moderne vakcentrale moest 'vrij zijn van revolutionaire slogans', zo citeert Simon Otjes Troelstra in zijn artikel 'Wat is er over van de rode familie?' De nieuwe bond moest zich richten op het realiseren van sociale wetten. Henri Polak, een van de oprichters van de SDAP en voorzitter van de Algemene Nederlandse Diamantbewerdersbond, was vervolgens de drijvende kracht achter de vorming van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV) in 1906.

Vanaf de oprichting spraken de leiders van de SDAP en de NVV elkaar informeel in tweewekelijkse ontmoetingen. Dit werd in 1928 geformaliseerd in een Algemene Raad waarin de besturen van beide organisaties hun activiteiten coördineerden. Tevens consulteerden zij elkaar over stakingen, de kandidatenlijst, het politieke programma en mogelijke kabinetsdeelname van de SDAP. In 1937 werd besloten dat de NVV-voorzitter en een ander NVV-bestuurslid konden rekenen op een zetel in de Eerste en Tweede Kamer.

Na de Tweede Wereldoorlog werden de formele verbanden wat losser. Maar wat nog tot de jaren zeventig bleef, waren de zetel in de Eerste en Tweede Kamer. Zelfs tot op de dag van vandaag is er maandelijks overleg tussen de PvdA-voorzitter en vakbondsbestuurders die lid zijn van de PvdA.

DE RELATIE TUSSEN DE SP EN FNV

De warme historische banden van de FNV met de PvdA dragen bij aan de wat moeizamere relatie met de SP. Tot voor kort werd het groeien van de SP door PvdA-leden in de bond als een bedreiging voor de PvdA gezien. De

Tot de jaren zeventig had de vakbond een zetel in Eerste en Tweede Kamer

Personeel van het Westeinde Ziekenhuis in Den Haag voert actie voor een hoger loon.

FNV-demonstratie op het Malieveld in Den Haag tegen de bezuinigingen op de sociale werkplaatsen en de Wajong.

Foto Henk van de Wal

DE NEW DEAL

In de jaren dertig van de twintigste eeuw de VS hadden te maken met een grote economische crisis. Herbert Hoover was president en probeerde de crisis op te lossen door de overheidsbestedingen te beperken. Terwijl de crisis almaar erger werd, daalde zijn populariteit enorm. In 1932 werd hij verslagen door Franklin Delano Roosevelt, met de belofte voor sociale hervormingen: de New Deal. Roosevelt moest echter vaststellen dat hij helemaal de machtsbasis niet had om deze hervormingen door te voeren.

Hoewel de vakbonden zich flink roerden, hadden zij niet de mate van organisatie om belangrijke overwinningen te boeken, zo beschrijft Mark Blyth in *Great Transformations*. Onder andere om de vakbonden te stimuleren zich beter te organiseren, voerde de regering van Roosevelt in 1933 de National Industrial Recovery Act in die in 1935 werd vervangen door de National Labor Relations Act. Er kwam

een verbod op vakbonden die door bedrijven zelf werden opgezet, die bedoeld waren om medewerkers koest te houden. Ook kwam er het wettelijke recht voor vakbonden om namens medewerkers over de arbeidsvoorwaarden te onderhandelen en werden bedrijven verplicht om het recht van de vakbonden te erkennen.

In 1943 werd een poging gedaan om de groeiende invloed van vakbonden te stoppen. Er werd een wet aangenomen die vakbonden verplichtten om een stemming te houden voordat een staking kon worden uitgeroepen. Dit initiatief werkte echter juist in het voordeel van bonden. Ze gebruikten de stemming erg succesvol als middel om medewerkers te organiseren. Hierdoor groeiden de bonden en zo ontstond de band tussen de grote vakbonden en de Democratische Partij. Het gaf Roosevelt mede de machtsbasis voor loonsverhogingen en de invoering van een sociaal zekerheidsstelsel.

Franklin Delano Roosevelt

Foto Wikipedia CC

De vakbond is een potentieel grote politieke macht

SP had in haar beginjaren totaal geen vertrouwen in de FNV. Daarom werd een eigen vakbond opgericht, Arbeidersmacht. Vooral in het zuiden werden daarmee medewerkers georganiseerd.

Toen duidelijk werd dat deze bond buiten het zuiden geen voet aan de grond kreeg, werd in de jaren negentig besloten Arbeidersmacht op te heffen en sloten leden zich aan bij de FNV. De SP organiseerde vanaf dat moment vaak solidariteitsbetuigingen bij FNV-acties. Jan Marijnissen en andere SP'ers speelden in 2004 een belangrijke rol in de historische manifestaties op de Coolsingel en het Museumplein tegen de afbraak van de VUT (Vervroegde Uittredingsregeling). Van verwevenheid tussen de SP en de FNV of van enige sturing vanuit de SP richting de FNV is echter nooit sprake geweest. Er was eerder sprake van grote terughoudendheid om dergelijke beschuldigingen te vermijden.

Op het moment dat de FNV in de jaren 2010 helemaal dreigde door te slaan naar een sociale ANWB, speelden individuele SP'ers wel een cruciale rol bij het herleven van de activering en strijd voeren met organizing. In 2008 begon Abvakabo een pilot organizing met slechts een paar mensen en bij Bondgenoten werd wat eerder ook met organizing gestart. Inmiddels is het uitgegroeid tot een beproefde methode en een succesvolle afdeling die structureel is opgenomen in de begroting met 80 FNV-medewerkers. Ook is recent voor het eerst een SP'er gekozen tot FNV-voorzitter.

SITUATIE FNV

De FNV zit al langer in een moeilijke periode. De organisatiegraad is structureel dalende en in 2011 spatte de FNV als gevolg van een conflict over pensioenen bijna uit elkaar. De kleinere FNV-bonden hadden veel minder leden dan de drie grootste FNV-bonden, Bouw, Bondgenoten en

Abvakabo, bij elkaar. Maar ze konden wel een slechte pensioendeal doordruwen. Daarom dwongen de drie grote bonden in 2012 een flinke democratisering af. De grote bonden gingen fuseren en het direct door de leden gekozen ledenparlement kreeg vanaf 2013 de formele macht. Ook de FNV-voorzitter werd vanaf dat moment direct gekozen door de leden. Daarnaast werden de financiën gecentraliseerd om een effectieve en grote tegenmacht op te bouwen tegen de toegenomen macht van bedrijfseigenaren en het neoliberale kabinetsbeleid.

In 2017 werd na anderhalf jaar discussie in de vereniging unaniem een strijdplan (de Congresresolutie) aangenomen om de race naar beneden te stoppen. De kern van de analyse was dat dat alleen in je eigen sector niet lukt. Daarvoor zouden bovensectorale initiatieven moeten worden genomen. Tegen flexibilisering, voor hogere lonen, voor investeringen in de publieke sector, en voor hogere belastingen voor grote bedrijven.

Op een paar initiatieven na, is van het offensieve strijdplan helaas te weinig terechtgekomen. Een belangrijk deel van het management verzette zich tegen een bovensectorale gecoördineerde strategie. Het management heeft relatief veel macht gekregen, doordat de besturen van de voormalige bonden zijn opgegaan in één gecentraliseerd bestuur. Daarnaast speelt mee dat een belangrijk deel van de organisatie (zoals elke organisatie) grote moeite heeft om de focus te houden op een paar speerpunten. Dat is extra moeilijk als er geen verbindingen worden gelegd tussen een landelijk speerpunt, zoals de flexibilisering van werk en een dagelijks probleem als de werkdruk in de sector. Door het ontbreken van die logische verbindingen, werd het gevoel gevoed dat het strijdplan vooral extra werk oplevert en van bovenaf is opgelegd.

Verder heeft de democratisering binnen de FNV het idee versterkt dat alles 'van onderop' tot stand moet komen en dat centrale afspraken, sturing en coördinatie van een (gekozen) bestuur verdacht zijn. Ook onder kaderleden leeft dat sentiment breed. Maar het wordt wel ingewikkeld, als na anderhalf jaar discussie in de vereniging een unaniem aangenomen strijdplan sneuvelt op dat sentiment. Het komt immers (bijna) nooit voor dat mensen zich spontaan massaal verenigen om een grote verandering te realiseren. En pogingen om dit vanuit de sectoren 'te laten ontstaan', hebben ook nog niet voor dat offensief gezorgd.

Maar om de flexibilisering en de ongelijkheid te bestrijden, is het wel echt nodig dat de sectoren de handen ineenslaan en tot gezamenlijke initiatieven komen.

SAMENWERKING EN STRATEGIE

Bij de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog hadden NVV en PvdA nog een succesvolle gezamenlijke economische agenda. Recent slaagden PvdA, GroenLinks, de SP en de FNV er niet eens in op één onderwerp, het pensioen, de rijen gesloten te houden. De eis om de AOW op 66 te houden werd losgelaten.

Samenwerking tussen vakbond en geestverwante politieke partijen is tegenwoordig dan ook een ander verhaal dan na de Tweede Wereldoorlog. De nauwe banden bestaan niet meer en sinds de laatste verkiezingen zijn de drie linkse partijen samen kleiner dan de PvdA was tijdens de wederopbouw. Maar daarmee zijn we niet kansloos. De drie omwentelingen in de twintigste eeuw laten namelijk zien dat ook een regerende meerderheid iets moet met de vakbeweging om succesvol te zijn.

En wat je ook van de huidige vakbeweging vindt, er worden hoopvolle initiatieven genomen en zij is een potentieel erg grote politieke macht.

Foto Diederik Olders

Voor fundamentele veranderingen moet de SP aan de slag met vakbonden

De FNV heeft nog steeds bijna een miljoen leden en bezit zo'n €700 miljoen, waarvan €67 miljoen in de stakingskassen zit. Maar om fundamentele veranderingen af te dwingen is het niet genoeg om de gebruikelijke activiteiten te blijven doen. Als je doet wat je deed, krijg je wat je kreeg. Dan verandert er niets aan de ongelijkheid en de zeggenschap van medewerkers.

Tegelijkertijd hebben de politieke partijen die de ongelijkheid willen verkleinen, minder middelen en mogelijkheden om buitenparlementaire druk op te voeren dan vakbonden hebben. De strijd voor een omwenteling, van het kaliber zoals in de kaders is beschreven, kan ook nu succesvol zijn als progressieve partijen en de vakbeweging een gezamenlijke strategie uiteenzetten. In de geest van

de motieven van Henri Polak in 1906: een meer centrale strategie, is meer invloed. Dat is toch wat alle leden van de vakbeweging en progressieve partijen willen?

Het speerpunt zou het aanpakken van de ongelijkheid moeten zijn. De kern van het neoliberalisme is juist dat het de ongelijkheid laat groeien, doordat het kapitalisme zijn gang laat gaan. Daar is wat aan te doen door de lonen flink te verhogen, loonconcurrentie tussen medewerkers te stoppen, van medewerkers mede-eigenaars te maken, de belasting op kapitaal fors te verhogen en door de positie van de grote vakbonden te versterken met bijvoorbeeld een representativiteits eis.

Met geen van deze fundamentele veranderingen zal het parlement

zomaar instemmen zonder druk van buiten. Maar voor elk van deze veranderingen is planmatig een campagne op te zetten en een coalitie te smeden om deze binnen een paar jaar voor elkaar te krijgen. Voor vakbonden geldt dat deze veranderingen grote verbeteringen in de levens van hun achterbannen oplevert. Maar waar ze, op de lonen na, formeel weinig over te zeggen hebben. Voor progressieve partijen geldt dat ze deze veranderingen kunnen voorstellen, maar dat ze zonder de druk van onder andere vakbonden geen meerderheid gaan halen. Met een gezamenlijke strategie voor deze vijf veranderingen zijn ze kansrijk. Dus willen we fundamentele veranderingen, dan moet de SP aan de slag met vakbonden. ■

SOCIAALDEMOCRATISCHE CONSENSUS

Na de Tweede Wereldoorlog was het helemaal niet zo vanzelfsprekend om aan de wederopbouw te beginnen onder een sociaaldemocratische consensus. Voor de oorlog hadden de vakbonden samen met de sociaaldemocratische partij al in veel landen een prominente positie veroverd, zo ook in Nederland. De sociaaldemocraten ontwikkelden veel macht. Ze mobiliseerden mensen voor fundamentele veranderingen die hun levens verbeterden. De successen hierin enthousiasmeerden nog meer mensen, en zo groeiden de SDAP en NVV door. Zo waren de achturige werkdag en het algemeen kiesrecht ingevoerd na campagnes van de vakbonden en SDAP.

In 1935 publiceerden de SDAP en de vakbond NVV het Plan van de Arbeid. Daarin formuleerden zij hoe de crisis het hoofd geboden kon worden, terwijl gewone mensen er flink op vooruit zouden gaan. Dergelijke plannen werden ook in een aantal andere landen door de sociaaldemocratische beweging gepresenteerd.

Na de Tweede Wereldoorlog kon men in de leiding van het land niet meer om de sociaaldemocraten heen. De voortzetting van de SDAP, de PvdA, kwam dan ook in de regering. Het gaf de sociaaldemocratische beweging de mogelijkheid om haar ideeën voor de wederopbouw naar voren te schuiven en de vakbeweging in te bedden in de Sociaal Economische Raad en de Stichting van de Arbeid. Hiermee kreeg de vakbeweging een grote invloed.

Mede hierdoor werd in de jaren na de Tweede Wereldoorlog de verzorgingsstaat opgebouwd als historisch compromis. Dit compromis heeft ontegenzeggelijk de levens van veel gewone mensen verbeterd. In 1951 publiceerde de PvdA *De Weg naar Vrijheid*. Hierin analyseerde zij hoe Nederland ervoor stond en formuleerde zij een strategie om voor socialistische verbeteringen in Nederland. Dit bleef voor decennia een houvast.

Plan van de Arbeid (1935)

NEOLIBERALE OMWENTELING

De oliecrises van 1973 en 1979 waren voor het neoliberalisme het moment om naar voren te treden. Dit gebeurde met name in het Verenigd Koninkrijk. De sociaaldemocratie zou geen oplossingen hebben. Margaret Thatcher en haar team hadden wel een plan klaarliggen om de crisis te lijf te gaan. Ze wilden het VK flink onder handen nemen, maar de zeer invloedrijke vakbeweging zou daarvoor in de weg staan. Ze moest wat met de vakbonden.

Ze koos ervoor om de strijd aan te gaan met de machtigste vakbond: mijnwerkersbond National Union of Mineworkers. De regering nam het besluit om de mijnen te sluiten en had grote kolenvoorraden aangelegd, zodat het land niet plat kwam te liggen bij een staking. De mijnwerkers staakten maar liefst een jaar lang en toch kregen zij het besluit niet van tafel. De mijnen gingen dicht en de machtsbasis van de mijnwerkersbond verdween. Dit was een enorme morele deuk in de strijdbaarheid van vakbondsmensen. Het aantal stakingen daalde hierna dramatisch.

Wat minder bekend, zijn drie van haar wetten die vakbonden flink de macht van beperkten. Nog voordat Thatcher aan de macht kwam, was zij deze wetten al aan het voorbereiden, zo beschrijft Marcel Metze in zijn stuk *Het visioen van Thatcher* in 1987 in De Groene Amsterdammer.

Het gaat om de Employment Acts in 1980 en 1982, en de Trade Union Act in 1984. De eerste twee legden solidariteitsstakingen aan banden en bemoeilijkten het actievoeren voor de fabriekspoorten. De derde wet greep diep in op de verenigingsstructuur van de bonden. Zo werden openbare stemmingen voor stakingen en vakbondsleiders verboden. Voortaan moest anoniem gestemd worden, om groepsdruk te voorkomen en de macht van vakbondsleiders te beperken. Het werkte volgens plan, zo concludeert Metze: 'Sinds de invoering van geheime stemmingen is het aantal stakingen in het Britse bedrijfsleven drastisch afgenomen; bovendien hebben ze geleid tot de verkiezing van minder militante leiders.'

Margaret Thatcher
Foto Levan Ramishvili/Flickr©

SPANNING

WIE IS DE BAAS?

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

jaargang 23, nummer 3, oktober 2021

IN DIT NUMMER

4

4 EEN REVOLUTIE VERVAT IN WETTEN

Mahir Alkaya bespreekt de SP-plannen voor zeggenschap op de werkvloer.

Tijmen Lucie

10 MACHT EN VERANTWOORDELIJKHEID

Kan het Duitse stelsel van co-determinatie ons helpen om de grote bedrijven te democratiseren?

Bart Linssen

12 HET PLAN VAN MEIDNER

Bedrijfseigenaren wisten in de jaren zeventig het vakbondsplan om de Zweedse economie fundamenteel te hervormen tegen te houden, maar zijn de tijden inmiddels veranderd?

Bart Linssen

14 VAN MEDEZEGGENSCHAP NAAR ZEGGENSCHAP

Onderzoek en ervaring wijzen uit dat de medezeggenschap in Nederland tekortschiet.

Ruud Kuin

18 'IN DE PARIJSE COMMUNE ZIT TRAGIEK EN DRAMA'

Historicus Dennis Bos legt uit hoe de Parijse Commune kon uitgroeien tot centraal element in de socialistische herinneringscultuur.

Tijmen Lucie

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 25 euro per jaar voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl
Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie
Ruud Kuin
Bart Linssen
Tijmen Lucie
Eduard van Scheltinga
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Jannie Visscher

Basisontwerp
Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Nenad Mečava
Gonnie Sluijs
illustratie cover
Nenad Mečava

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-Geen Afgeleide Werken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

Wat hebben de Wet eerlijk loon, de Wet eerlijk delen en de Wet eerlijk beslissen met elkaar gemeen? Het zijn alle drie SP-voorstellen voor een eerlijke economie. De laatste twee democratiseren het bedrijfsleven, stelt Kamerlid Mahir Alkaya: 'Ze maken het moeilijker voor een kapitalist om met een zak geld een bedrijf over te nemen en dan bijvoorbeeld failliet te laten gaan, puur voor het geld.'

W I I P

V S T

EEN REVOLUTIE VERVAT IN WETTEN

Tekst: Tijmen Lucie Illustratie: Len Munnik©

In de afgelopen decennia zijn de machtsverhoudingen tussen arbeid en kapitaal volledig scheefgegroeid. Wie betaalt, bepaalt en gaat er vandoor met de winst; wie werkt heeft niets te zeggen en moet het doen met een schamel loontje. Als gevolg hiervan is de ongelijkheid, ook in Nederland, enorm toegenomen. Om daar verandering in te brengen, heeft SP-Tweede Kamerlid Mahir Alkaya twee wetsvoorstellen gedaan. Deze moeten medewerkers collectieve zeggenschap geven over hun winst en hun werk, om zo de machtsverhoudingen tussen arbeid en kapitaal meer in evenwicht te brengen.

› **Hoe zijn de Wet eerlijk delen en de Wet eerlijk beslissen tot stand gekomen en uit welke buitenlandse voorbeelden heeft de SP inspiratie gehaald?**

‘Het grappige is dat toen wij met die wetsvoorstellen bezig waren, Jeremy Corbyn in het Verenigd Koninkrijk en Bernie Sanders en Elizabeth Warren in de VS met vergelijkbare voorstellen kwamen. Het laat de tijdgeest zien. In de uitwerking hebben we wel naar die voorstellen gekeken. Vooral naar dat van Labour, dat in het Verenigd Koninkrijk zeer serieus werd genomen. Advocatenkantoren boden zich daar al aan bij multinationals om hun aandeelhouders bij te staan mocht de wet praktijk worden. Daardoor hadden we de beschikking over behoorlijk goede juridische analyses, waar we ook gebruik van hebben gemaakt.

Een paar jaar eerder hadden we als partij al de ambitie geformuleerd om met voorstellen te komen om de economie te democratiseren. We zijn toen naar Düsseldorf gegaan om daar met mensen van Die Linke en met vakbonden te praten. In Duitsland wordt de helft van de commissarissen van een bedrijf door de medewerkers gekozen en ik was benieuwd naar hun ervaringen daarmee. Uit de gesprekken bleek dat ze er niet heel gelukkig mee waren. Zonder democratisch mandaat en betrokkenheid van vakbonden gaat zo’n commissaris in de praktijk al snel functioneren als de andere commissarissen. Vandaar dat wij met voorstellen zijn gekomen die tot echte zeggenschap van medewerkers moeten leiden.’

› **Waarom is het belangrijk dat medewerkers zeggenschap hebben over wat er in hun bedrijf gebeurt?**

‘De gedachte achter democratisering van het bedrijfsleven, is dat je uiteindelijk besluiten krijgt die met meer belangen rekening houden dan alleen die van de aandeelhouders. Op dit moment worden bestuurders aangesteld door aandeelhouders en moeten ze alleen aan hen verantwoording afleggen. Medewerkers hebben weliswaar indirect zeggenschap, via de ondernemingsraad, maar als het om belangrijke strategische besluiten gaat dan hebben zij slechts adviesrecht. Bestuurders hoeven daar weinig rekening mee te houden.

Dat de belangen van medewerkers bij

belangrijke strategische besluiten niet worden meegewogen, is op de lange termijn niet goed voor de economie en ook niet voor het milieu. Want dan telt alleen het winstbelang op de korte termijn. Het is veel beter om daar tegenmacht aan te bieden door medewerkers meer zeggenschap te geven.’

› **In hoeverre maakt het binnen een kapitalistisch systeem uit wie er in een bedrijf aan de touwtjes trekt?**

‘De vraag is natuurlijk wat kapitalisme precies betekent. Als je het definieert als dat kapitaal alles kan kopen wat er is, dus ook bedrijven, en daar de volledige zeggenschap over krijgt, dan zal een voorstel om de werkvloer te democratiseren afbreuk doen aan dat kapitalistische ideaal. Dat is ook precies wat wij willen. Dan is er nog geen socialisme, maar heb je wel echt een slag gewonnen. Je maakt het namelijk moeilijker voor een kapitalist om met een zak geld een bedrijf over te nemen en dat vervolgens volledig naar zijn hand te zetten. Wat nu regelmatig gebeurt.

Met dit voorstel onttrekken we een belangrijk stuk van de economie, de bedrijven, voor een deel aan het kapitalisme. Het kapitalisme heb je dan nog niet omvergeworpen, maar je hebt wel een belangrijke uitwas daarvan bestreden. Ik denk nog steeds dat we met democratische middelen stap voor stap richting het socialisme kunnen gaan. En dit is een stap in die richting.’

› **Waarom zouden medewerkers minder aan hun eigenbelang denken dan aandeelhouders?**

‘Dat zullen ze niet doen. Medewerkers zullen ook aan hun eigenbelang denken. Maar als je het belang van medewerkers naast dat van aandeelhouders stelt en organiseert, breng je het stelsel wel beter in balans. Daarmee voorkom je dat alleen het belang van aandeelhouders telt, zoals nu vaak het geval is. En bouw je een langetermijnvisie in, omdat medewerkers in tegenstelling tot kapitalisten voor hun levensonderhoud afhankelijk zijn van het voortbestaan van hun bedrijf.’

› **Zou die tegenmacht van medewerkers wat jou betreft georganiseerd moeten worden door de overheid of door vakbonden?**

‘Ik denk door vakbonden, dus veel meer vanuit de werkvloer. En juist niet door de overheid, want we hebben bijvoorbeeld na de bankencrisis gezien dat een rechtse politieke meerderheid de georganiseerde solidariteit vrij gemakkelijk kan afbreken. Voor verworvenheden die op de werkvloer als normaal zijn geen gelden, is dat minder eenvoudig. Als een ondernemingsraad of een vakbond goed functioneert, kun je die niet zomaar ontbinden of verbieden. Ik denk ook dat hoe beter je de koek op de werkvloer verdeelt, hoe minder hervreiding er vanuit de overheid nodig is.’

› **Ik vraag het omdat de positie van vakbonden de laatste decennia erg is verzwakt. In veel bedrijven krijgen ze nauwelijks nog een poot aan de grond. Is het dan niet noodzakelijk dat de overheid met wetten komt om de positie van medewerkers te verbeteren, simpelweg omdat vakbonden daar vaak niet meer toe in staat zijn?**

‘Ik zie ook dat de ledenaantallen en de organisatiegraad van vakbonden de afgelopen jaren gedaald zijn en dat is in mijn ogen een belangrijke verklaring waarom de lonen niet gestegen zijn. Maar het probleem van een zwakke vakbond los je niet op door hem overbodig te maken. Want dan zullen nog minder mensen het belang ervan inzien en worden ze nog irrelevanter.’

Wat wij met die wetten juist proberen, is om vakbonden en ondernemingsraden belangrijker te maken. Een klein onderdeel van de wet dat wat mij betreft te weinig aandacht heeft gekregen, is dat de ondernemingsraadverkiezingen voortaan allemaal op 1 mei zullen plaatsvinden. Op die dag, de Dag van de Arbeid, kiezen medewerkers hun vertegenwoordigers in de ondernemingsraad die er zorg voor dragen dat de winst op een eerlijke manier verdeeld wordt. Hopelijk draagt dit ertoe bij dat medewerkers medezeggenschap belangrijker gaan vinden en de organisatiegraad van vakbonden omhoog gaat.

Vakbonden zullen zich ook meer met de politiek moeten bemoeien en wij als politieke partij zullen ons meer met de werkvloer moeten bemoeien, want uiteindelijk voeren we één en dezelfde strijd.’

› **Waarom gaan de voorstellen niet over ondernemingen met minder dan honderd medewerkers?**

‘Als je een grens trekt, moet die wel ergens op gebaseerd zijn. In dit geval is het dezelfde grens als gehanteerd wordt voor een zogenaamde structuurvennootschap. Als een bedrijf minimaal honderd medewerkers en een omzet van minimaal 16 miljoen euro heeft, wordt gesproken van een

‘Democratisering van de economie brengt nog geen socialisme, maar brengt het kapitalisme wel een slag toe’

WET EERLIJK DELEN

Dit SP-wetsvoorstel zorgt ervoor dat medewerkers van bedrijven met honderd medewerkers of meer, gezamenlijk minimaal tien procent van alle aandelen in de onderneming krijgen. Waarmee zij dus samen minimaal tien procent van alle dividenduitkeringen ontvangen. De vakbonden kunnen over een hoger percentage aandelen onderhandelen.

Een bijkomend voordeel is dat medewerkers in het voorstel mede-eigenaar worden en via de aandeelhoudersvergadering invloed krijgen op de koers van het bedrijf.

Still uit SP-video Er is genoeg voor iedereen

structuur-vennootschap. Aandeelhouders hebben dan meer bevoegdheden om het bestuur te controleren, omdat de belangen dan groter zijn.

Je kunt je afvragen waarom we überhaupt een grens trekken in ons voorstel. Dat heeft ermee te maken dat we kleinere ondernemingen niet willen treffen. Kleine ondernemers hebben vaak eigen kapitaal in de onderneming zitten en lopen daarmee een financieel risico. Met deze ondernemers heb ik weinig problemen, want zij hebben er direct belang bij om het bedrijf in stand te houden. Waar het problematisch wordt, is als grote ondernemingen in handen komen van kapitalisten die een zak met geld meebrengen en alles gaan bepalen. Zoals private equity of beleggingsfondsen. Zij hebben helemaal geen binding met het bedrijf en zijn puur geïnteresseerd in winst maken. Ook al betekent dat het faillissement van een onderneming. Voorbeelden daarvan zijn V&D en Organon. Dergelijke praktijken willen we met deze wetten voorkomen.'

› **Hoe voorkom je dat er tweespalt ontstaat tussen medewerkers die mede-eigenaar zijn en medewerkers die dat (nog) niet zijn?**

'Als het goed is zal dat probleem in de praktijk meevallen, omdat zowel mensen met een vast contract als mensen met een tijdelijk contract recht hebben op winstdeling. Er zijn slechts twee groepen die erbuiten vallen: uitzendkrachten en zzp'ers. Uitzendkrachten zijn in dienst van een uitzendbureau. Dus zij zouden moeten profiteren van winstdeling via het uitzendbureau. Bij zzp'ers is het juridisch gezien bijna onmogelijk om ze te laten meedelen in de winst, omdat ze voor verschillende bedrijven werken en niet in loondienst zijn. Het zijn geen medewerkers, maar eenpersoons-ondernemingen.'

› **Dus ongeacht wat voor contract je hebt bij een onderneming, je profiteert op een gelijke manier van winstdeling?**

'Ja, dat geldt voor iedereen die in dienst is van de onderneming. Maar wel afhankelijk van het aantal

gewerkte uren in het afgelopen jaar. Op basis daarvan krijg je een winstdelingspercentage. Dus of je nu in het bestuur zit of bij de klantenservice werkt, als je allebei fulltime werkt krijg je hetzelfde bedrag. Als je minder uren gewerkt hebt, krijg je minder.'

› **Hoe gaat de winstdeling precies in zijn werk?**

'De aandelen worden in een fonds gestopt en de medewerkers ontvangen vervolgens een certificaat waarmee ze recht krijgen op winstdeling uit dat fonds. Minimaal 10 procent van het totaal aan dividenduitkeringen komt in het fonds terecht en wordt dan evenredig over de medewerkers verdeeld. Hoe deze verdeling eruit ziet, zal per onderneming verschillen. Afhankelijk van hoeveel uren de medewerkers in het afgelopen jaar gewerkt hebben. De beheerder van het fonds, de door de medewerkers gekozen ondernemingsraad, moet zorgen voor een eerlijke verdeling.'

› **Vanwaar dat percentage van 10 procent?**

'Daarmee sluiten we aan bij de internationale voorbeelden. Als je diep in mijn hart kijkt, zou ik zeggen 50 procent. Arbeid en kapitaal zijn immers allebei nodig om een gezonde

onderneming te hebben. Maar aan de andere kant is 1 procent al zo'n enorme stap voorwaarts, dat ik daar ook voor zou tekenen.

In de praktijk zal er door vakbonden en het bestuur van de onderneming onderhandeld moeten worden over de hoogte van het winstdelingspercentage. Om deze onderhandelingen wettelijk mogelijk te maken, moet je een minimumpercentage vaststellen. We hebben voor 10 procent gekozen, omdat dat eenzelfde percentage is als in de voorstellen van Labour en Bernie Sanders. Maar over 1 procent moet ook onderhandeld worden en in sommige gevallen misschien wel over 20 procent als daar ruimte voor is. En dat is precies ons doel. We willen dat winstdeling onderdeel wordt van de onderhandelingen.'

› **Wat gebeurt er met de certificaten van medewerkers die ergens anders aan de slag gaan?**

'Als ze uit dienst gaan of met pensioen, vervallen de certificaten. Die zijn maar een jaar geldig. Omdat de aandelen in het fonds blijven, hoef je er juridisch niet veel voor te regelen. Het belangrijkste is dat medewerkers geen individuele aandeelhouders worden.'

› **Hoe werkt het voorstel als een bedrijf verlies draait?**

'Het fonds krijgt dan geen dividend uitgekeerd, dus de certificaathouders krijgen dan ook niet hun deel van de winstuitkering. De aandelen blijven gewoon in het fonds. Die zijn niet verhandelbaar. Dus of de koers stijgt of daalt, maakt voor het fonds niet uit. Het enige wat het fonds doet, is dividend innen en op een eerlijke manier verdelen over de medewerkers.'

› **Wat zijn de fiscale gevolgen voor medewerkers als zij gratis certificaten van hun bedrijf krijgen?**

'Over de dividenduitkering wordt geen belasting betaald, omdat het fonds fiscaal gezien transparant is. Die geeft het gewoon door. Het fonds zorgt er alleen maar voor dat de medewerkers hun deel van de

'We willen de ondernemingsraadverkiezingen voortaan allemaal op 1 mei laten plaatsvinden, de Dag van de Arbeid'

WET EERLIJK BESLISSEN

Dit SP-wetsvoorstel zorgt ervoor dat de ondernemingsraad (OR) van bedrijven met minimaal honderd medewerkers, *instemmingsrecht* krijgt bij belangrijke besluiten over veranderingen in de organisatie. Bij dergelijke besluiten heeft de OR nu slechts *adviesrecht*. Het instemmingsrecht geldt ook voor besluiten over de verhoging van de beloning van bestuurders en commissarissen. Voordat de ondernemingsraad beslist over eventuele instemming, moet hij eerst de achterban raadplegen.

Om het draagvlak voor de ondernemingsraad te vergroten, zouden OR-verkiezingen op een vaste dag moeten plaatsvinden. Bij voorkeur op 1 mei.

winstuitkering krijgen. Medewerkers betalen hier vervolgens inkomstenbelasting over als ware het een eindejaarsuitkering. Dat is wel zo eerlijk, want als er dan veel winst wordt uitgekeerd dan gaan de belastinginkomsten ook omhoog. Dat geldt zou de overheid idealiter moeten inzetten voor de medewerkers die geen recht hebben op winstuitkering. Zoals degenen die bij bedrijven werken met minder dan honderd medewerkers. Of voor de verhoging van het minimumloon.'

Hoe kunnen we een meerderheid in beide Kamers achter onze voorstellen krijgen? Wat is daarvoor nodig?

'Twee dingen. Aan de ene kant ben ik ervan overtuigd dat linkse ideeën aan het winnen zijn. Dat merk ik bijvoorbeeld aan hoe er met de coronacrisis is omgegaan. Dat er heel veel solidariteitsmechanismen zijn opgetuigd. De economie draait nu weer, omdat er op het dieptepunt van de crisis solidariteit werd georganiseerd. Maar ik merk het ook aan het feit dat veel meer partijen voor verhoging van het minimumloon zijn. In 2017 waren wij de enige partij die het minimumloon en de sociale uitkeringen met 10 procent wilden verhogen. Nu zeggen

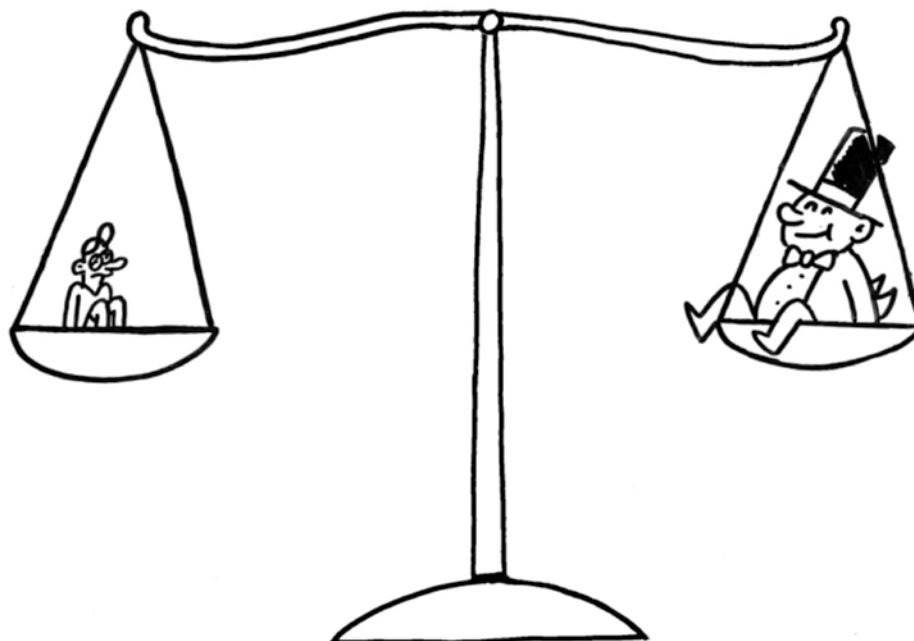
alle partijen het in meer of mindere mate te willen verhogen, al dan niet gekoppeld aan de sociale uitkeringen. We hebben de tijd dus mee.

Aan de andere kant gaan onze voorstellen voor de andere partijen veel te ver. Alleen in afgezwakte vorm zouden ze voor hen acceptabel zijn. Maar dan moet je er wel voor waken dat winstdeling niet zo wordt vormgegeven dat je van medewerkers individuele aandeelhouders maakt die enkel geïnteresseerd zijn in de koerswaarde van hun eigen aandelen. Willen we winstdeling voor elkaar krijgen op een manier die collectieve machtsvorming van medewerkers in de hand werkt en het socialisme dichterbij brengt, dan is buitenparlementaire strijd noodzakelijk. Als eerste stap daartoe hebben we de *Solidair*-krant uitgebracht, waarmee afdelingen aan de slag kunnen gaan. Ik ga ook graag naar afdelingen toe om met kaderleden te praten over het belang van de werkvloer als strijdtoneel. Dus dat we niet alleen maar mensen moeten organiseren in buurten, maar ook in bedrijven. We hebben daar een traditie in als SP en met deze wetten hebben we ook echt iets om voor te strijden.'

Foto: Maurits Gemmink

Mahir Alkaya (1988) is sinds 2018 Tweede Kamerlid voor de SP. Hij is woordvoerder Financiën, Belastingen en Verkeer.

Still uit SP-video Er is genoeg voor iedereen

'Ondernemingsraden versterken, niet afschaffen', betoogt een vakbondsactivist in Berlijn tijdens de jaarlijkse manifestatie op de Dag van de Arbeid.

MACHT EN VERANTWOORDELIJKHEID

Tekst: Bart Linssen Foto: Stefan Boness/Ipon / ANP©

DUITSLAND

Duitse werknemers hebben meer zeggenschap over bedrijven dan hun collega's in andere landen. Het heeft een lange geschiedenis, waarin deze manier van bedrijven besturen nooit echt vanzelfsprekend of onomstreden is geworden. Want wie meebeslist bij de grote bedrijven, wordt ook verantwoordelijk voor het succes of falen. Nog steeds worstelt de vakbeweging met de vraag hoe dit goed te rijmen is met opkomen voor de belangen van werkers.

De Duitse economische ordening wordt door academici vaak aangeduid als het Rijnlandse model: een economie waarin meerdere belangen worden gewogen, met een overheid die zich actief bezighoudt met sociale doelen. Daarmee is het dé tegenhanger van het Angelsaksische model, zoals de Amerikaanse neoliberale economie wordt genoemd. Daarin moet de overheid zich juist afzijdig houden en zijn aandeelhouders oppermachtig.

Met deze definities zou je wellicht niet verwachten dat de mate waarin werknemers meebeslissen over belangrijke besluiten een grote rol speelt. Toch is dit naast de andere rol

voor de overheid misschien wel het belangrijkste element dat de twee modellen van elkaar onderscheidt. Want verder kijken dan de belangen van de aandeelhouders is geen vanzelfsprekendheid. Het is juist een consequentie van institutionele keuzes en verworvenheden.

In het Amerikaanse model wordt arbeid ingehuurd door kapitaal. Tenzij arbeid zich succesvol verenigt is de machtsverhouding duidelijk: het kapitaal is de baas. Wat het Duitse institutionele stelsel typeert is de, in ieder geval in naam, gelijke inspraak van arbeid en kapitaal: *co-determinatie*. Het idee erachter is dat er door het ontstane machtsverwicht minder

sprake zou zijn van strijd, en meer van dialoog. Met als resultaat een efficiënte, niet-bureaucratische organisatie van productie.

OORSPRONG

Co-determinatie is door historici omschreven als een product van de katholieke ethiek, de machtspositie van de vakbonden en politieke druk van radicale democraten begin twintigste eeuw. Iets meer dan tien jaar na de invoering van het stelsel in 1922, werd het alweer ontmanteld door het regime van Hitler. Pas toen de geallieerden onderhandelden over wat er na de Tweede Wereldoorlog zou moeten gebeuren met de zware industrie in het strategisch belangrijke Ruhrgebied, kwam co-determinatie weer in beeld.

Na de Tweede Wereldoorlog was Labour aan de macht gekomen in het Verenigd Koninkrijk. Samen met de Britse vakbonden streefde Labour naar nationalisatie van de Duitse zware industrie. Dit zou het Duitse economische herstel bevorderen en daarmee de betaling van reparatiegelden mogelijk maken. Bovendien hadden de Britten een positief beeld over het vermogen van de overheid om de industrie goed aan te sturen.

De Fransen waren echter fel tegen. Voor hen was nationalisatie zeker geen taboe, maar wel gevaarlijk omdat de Duitse industrie zich dan voor de derde keer in korte tijd zou kunnen worden ingezet voor oorlogsvoering. De Amerikanen waren ook tegen nationalisering, maar dan om ideologische redenen. Overheidssturing zou in hun ogen niet leiden tot de meest efficiënte ordening van de economie.

Met succes stuurden de Duitse bonden aan op een alternatief: co-determinatie, het systeem waar het land dus al ervaring mee had opgedaan. Bovendien stelden de bonden dat een industrie waar werkers veel zeggenschap hebben, minder snel geneigd zou zijn om een nieuwe dictator te steunen. Of in ieder geval, niet zo eenvoudig als het grootbedrijf dat had gedaan bij Hitler.

En zo geschiedde. De bedrijfseigena-

ren gingen akkoord. Niet in de laatste plaats om te voorkomen dat de Britten hun gewenste nationalisatie zouden krijgen.

BEKOELDE STRIJD

Sindsdien is het beleid van co-determinatie gemeengoed geworden in de Duitse economie. Het is een stelsel dat lijkt op wat er in Nederland bestaat, maar in de kern toch echt anders is. Net als hier hebben werknemers invloed via de ondernemingsraad (zie ook pagina 14-17), waar gekozen vertegenwoordigers een wettelijk vastgesteld adviesrecht hebben over belangrijke besluiten. En maken vakbonden afspraken met bedrijven of sectoren in een cao, al is die in Duitsland meestal niet algemeen geldend (voor de hele sector). Het grote verschil is echter dat bij grote bedrijven een derde tot de helft van de toezichthouders op de bedrijfsvoering (de raad van commissarissen) door werknemers wordt gekozen. Werknemers hebben dus automatisch een flinke vinger in de pap bij grote strategische beslissingen.

Juist die vergaande inspraak maakt dat een deel van de vakbeweging twijfelt over dit stelsel van co-determinatie. De angst is dat men niet meer vol voor het werknemersbelang kan strijden wanneer men ook verantwoordelijk is voor het succes van de grote ondernemingen. Hoe moeten deze bestuurders omgaan met beslissingen over bijvoorbeeld een reorganisatie, die om bedrijfseconomische redenen plaats zou moeten vinden maar voor veel medewerkers ontslag betekent?

De angst is dat de vakbond, die in Duitsland zeer nauwe banden heeft met deze vertegenwoordigers van de werknemers, vooral wordt ingekapseld door de belangen van het kapitaal. Er zijn aanwijzingen dat er inderdaad sprake is van een bekoelde strijd. Het Duitse Instituut voor Arbeidsmarkt en Beroepsonderzoek becijferde dat er tussen 1991 en 2000 in Duitsland slechts 9 stakingsdagen per 1000 werkers werden gehouden, tegenover 31 in België, 51 in de VS en 169 in Denemarken.

Niet voor niets schrijven vakbondsman Mark Bergfeld en politicoloog

Leandros Fischer op Jacobin.mag: "De alliantie tussen vakbonden en het bedrijfsleven blijft het grootste obstakel voor linkse hegemonie in Duitsland." Zij noemen het voorbeeld van het diesel-schandaal, waarbij autofabrikanten in het geheim milieuregels omzeilden. De bonden bleven stil, uit angst voor kelderende aandelen, waardoor medewerkers ontslagen zouden kunnen worden.

Maar co-determinatie wordt niet alleen maar negatief beoordeeld. Er zijn ook aanwijzingen dat de langetermijnbelangen van werknemers juist een positieve uitwerking hebben op de prestaties van bedrijven. Deze bedrijven zouden beter scoren met betrekking tot productiviteit en het beschikbaar stellen van onderzoeksgelden en er zou minder gestaakt worden. Ook blijkt er een samenhang te zijn tussen landen waar sprake is van co-determinatie en de mate van economische gelijkheid.

EEN STRATEGIE VOOR NEDERLAND?

De vraag of we in Nederland co-determinatie moeten nastreven, leeft ook binnen de SP. Zowel bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2010 als van 2012, stond het voornemen dat werknemers voortaan de helft van de leden van de raad van commissarissen zouden kiezen in ons programma. Maar de ervaringen in Duitsland leerden ons dat er in de praktijk een grote kloof ontstaat tussen de vertegenwoordigers van de werkvloer en de mensen op de werkvloer zelf. SP-Tweede Kamerlid Mahir Alkaya zegt hierover elders in deze Spanning: 'Zonder democratisch mandaat en betrokkenheid van vakbonden gaat zo'n werknemerscommissaris in de praktijk al snel functioneren als de andere commissarissen.'

Daarom komt de SP nu met voorstellen voor directe democratie op de werkvloer, met zeggenschap voor medewerkers over alle belangrijke zaken die het bedrijf aangaan, en met grote betrokkenheid van de vakbonden. Want als je grote bedrijven wilt democratiseren, schiet het stelsel van co-determinatie tekort. Dat is de les die we van Duitsland geleerd hebben. ■

HET PLAN VAN MEIDNER

Tekst: Bart Linssen Foto: PA Images / Alamy / ANP©

Zelfs ABBA werd ingezet door de bedrijfseigenaren om het plan van Meidner van tafel te krijgen.

ZWEDEN

In de jaren zeventig lanceerde de Zweedse econoom Rudolf Meidner een plan voor een ingenieuze aanval op de dominantie van de factor kapitaal. Dat deze aanval niet slaagde, lag niet aan het plan zelf. De tijdgeest, die juist het neoliberalisme aankondigde, zat zijn revolutie in de weg.

Wie de reputatie van Zweden kent op het gebied van economische gelijkheid, zal het misschien verbazen dat het land aan het begin van de vorige eeuw nog een van de meest ongelijke samenlevingen in Europa was. Pas in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog kwam daar verandering in, zo toont Thomas Piketty in *Kapitaal en Ideologie*. Het waren politieke keuzes die deze verandering tot stand brachten, aldus de Franse stereocoon.

Volgens de politiek econoom Mark Blyth was er in deze tijd sprake van consensus in het denken van de Zweedse vertegenwoordigers van arbeid en kapitaal. Op basis van twee beloftes werd de economie ingericht:

het streven naar volledige werkgelegenheid en het ongemoeid laten van het private bezit van ondernemingen. Het gevolg was beleid dat zorgde voor een eerlijker verdeling van de koek. Er kwamen hoge belastingen op winsten; en daardoor ook lagere looneisen van de vakbonden. Er was grote solidariteit tussen werkers, zodat het verschil in beloning niet opliep. En er was veel steun voor mensen die werkloos raakten, zodat langdurige werkloosheid beperkt bleef. En dat alles met het spectaculaire gevolg dat Zweden in het midden van de twintigste eeuw werd omgetoverd tot een van de meest gelijke samenlevingen ter wereld.

Dat succes leidde er niet toe dat de vakbeweging op haar handen bleef zitten. Er was groeiende onvrede over het feit dat slechts een handjevol individuen de zeggenschap had over het gros van de Zweedse bedrijven. En daarmee, in ieder geval in potentie, een bepalende stem had in het vormgeven van de maatschappij. Deze analyse leidde ertoe dat de vakbeweging haar doelen verzette. Was men tot dan toe vooral gericht op werkgelegenheid en solidariteit, voortaan zou ook democratische controle op de grote vermogens worden nagestreefd.

NIEUWE IDEEËN

Het plan om dit voor elkaar te krijgen kwam van enkele economen uit de vakbond, onder wie Rudolf Meidner. Meidner was als Duitse Jood en socialist gevlucht voor de nazi's. Hij zette zijn leven voort in Zweden, waar hij uitgroeide tot een van de belangrijkste economen van het land. Samen met collega Gösta Rehn ontwikkelde hij in de jaren vijftig een economisch model. Op basis daarvan kon de grote Zweedse sociaaldemocratische partij beleid voeren gericht op de belangen van werkers. Begin jaren zeventig kwam daar een radicaal maar opvallend praktisch uitgedacht voorstel bij: het door werkers overnemen van het eigendom van de grote ondernemingen in Zweden.

Meidners idee was dat een deel van de gemaakte winst voortaan ten goede zou komen aan de werkers. Zij zouden hun winst ontvangen in de vorm van aandelen, en zo langzaam een groot belang in de ondernemingen vergaren. De aandelen zouden worden overdragen aan regionale fondsen die door gekozen vertegenwoordigers zouden worden aangestuurd. Die zouden op hun beurt de opbrengsten weer investeren in de economie. Na tientallen jaren zou de economie dan zijn gedemocratiseerd. Hoe hoger de winst, hoe sneller dit proces zich zou voltrekken.

Deze geleidelijke en relatief vriendelijke overgang van eigendom, staat in schril contrast met de ideeën die tot dan toe gebruikelijk waren. Anders dan bij veel andere linkse plannen over democratisering van de economie, was het bij Meidner nooit de bedoeling om in één keer zeggenschap en eigenaarschap te verwerven, zoals bij nationalisering vaak wordt bepleit. Ook werden er geen (buitenlandse) eigenaren onteigend, maar werden de huidige bezitters juist stukje bij beetje uitgekocht. De fondsen waarin de aandelen terecht zouden komen, waren bovendien regionaal georganiseerd. Ook dat is een breuk met de neiging van links om alles zo centraal mogelijk te willen regelen.

Een ander contrast is dat Meidner niet onverdeeld negatief was over de markt. Ook in bezit van de regionale fondsen zouden in zijn plan bedrijven failliet kunnen gaan, wanneer zij er niet in slaagden om hun zaken op orde te krijgen. Tegelijkertijd zou er door de werkersfondsen juist kunnen worden geïnvesteerd in succesvolle ondernemingen. Winnaars en verliezers bleven dus ontstaan via de markt, maar het resultaat bleef wel in publiek bezit.

FUNDAMENTELE VERANDERING

De voorgenomen breuk met de rol die de bezitters van het grootkapitaal sinds de opkomst van het kapitalisme hebben ingenomen, was echt een fundamentele verandering. De strijd ging over niets minder dan de verdeling van de macht in de economie.

Dat werd goed begrepen door de eigenaren van de ondernemingen. Zij reageerden fel op de ideeën van Meidner. Het plan werd neergezet als een machtsgreep van de vakbond, die bovendien enkel tot slechte investeringen in staat zou zijn. Want wat wist de vakbond nou van ondernemen? In deze tijd begon de organisatie van bedrijfseigenaren zich in het publieke debat te roeren door ongekend veel geld in te zetten voor campagnes om het plan te stoppen. Zelfs ABBA, zelf inmiddels een bedrijf van aanzienlijk formaat, werd ingezet in de tegencampagne. Ook gingen bedrijfseigenaren over tot een kapitaalstaking en veroorzaakten een beurscrash.

Tegelijkertijd waren er twijfels binnen politiek links. Mensen die voor de overheid werkten of het huishouden deden, maakten geen onderdeel van het plan uit. Anders dan bij een demonstratie tegen een oorlog of voor goede zorg, zou dat massamobilisatie moeilijker maken, zo werd er gesteld.

Een ander probleem was dat de sociaaldemocratische partij nogal gehecht was geraakt aan de status quo. De afspraken met de kapitaalbezitters hadden immers in het verleden tot goede resultaten geleid als het ging om economische gelijkheid.

Alsof dat al niet genoeg was om het plan te frustreren, kregen rechtse tegenkrachten in de jaren zeventig en tachtig ook nog eens de wind in de rug. Aan de universiteiten wist een andere visie op wat een gezonde economie is, terrein te winnen. Waar na de Tweede Wereldoorlog de overheid vaak het voortouw nam bij het inrichten van de economie, werd nu gesteld dat die overheid slechts moest proberen om de economische randvoorwaarden voor het bedrijfsleven zo goed mogelijk te maken. Een geloof in de markt, in plaats van democratisering en centrale sturing, werd dominant.

Meidner had naast de te verwachten economische tegenkrachten dus ook het tij tegen, toen hij zijn plan optekende. Wat uiteindelijk van zijn plannen terechtkwam, was niet meer dan een slap compromis. Er kwam een fonds dat weliswaar een deel van het

loon ontving om te investeren in zaken die een sociaal doel hadden, maar dat werd vooral gebruikt om de lonen te drukken. Precies wat de bedrijfseigenaren graag zagen.

OPNIEUW RELEVANT

Dat het de Zweedse vakbeweging destijds niet is gelukt om de economie te democratiseren met het Meidnerplan, wil niet zeggen dat we het maar moeten vergeten. Er zijn ten minste drie redenen om te stellen dat een dergelijk plan nu meer kans van slagen heeft dan in de jaren tachtig.

Ten eerste is er de afgelopen veertig jaar veel ervaring opgedaan met vermogensbeheer. Institutionele vermogensbeheerders spelen een hoofdrol in de hedendaagse economie. Deze vorm van centrale sturing is onomstreden en werkt ook prima in eigendom van werknemers. Denk alleen al aan de pensioenfondsen, die in Nederland meer dan 1.700 miljard aan vermogen beheren en daarmee goede rendementen halen.

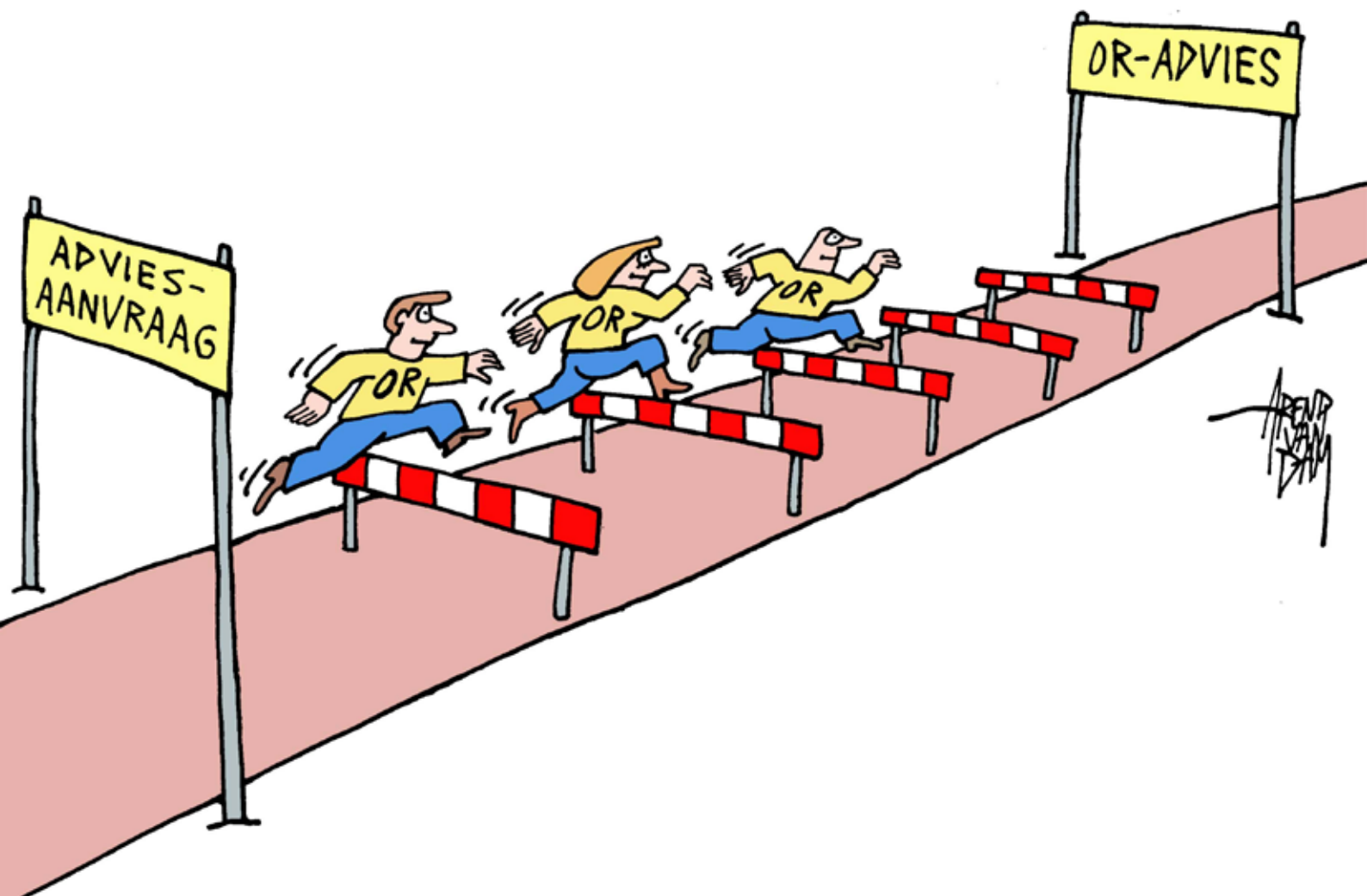
Ten tweede is er sinds de neoliberale revolutie in de jaren tachtig een verschuiving gaande in de eisen die de samenleving aan ondernemingen stelt. Men wil niet langer dat grote bedrijven alleen maar zoveel mogelijk winst maken, maar ook dat zij allerlei sociale en duurzame doelen nastreven. Ondanks druk vanuit de samenleving, worden deze doelen door onwillige aandeelhouders vaak gefrustreerd. Een verandering in de eigenaarsstructuur, waarbij werkers een grotere vinger in de pap hebben, kan helpen om deze sociale en duurzame doelen wel gerealiseerd te krijgen.

En dat is nodig ook om de grote uitdagingen van deze tijd het hoofd te bieden, zoals ongelijkheid en klimaatverandering. Precies om die reden is het volstrekt duidelijk dat het hervormen van de grote bedrijven van levensbelang is voor de hele samenleving. Het idee dat hier geen mensenmassa's voor te mobiliseren zijn, zoals men in de jaren tachtig dacht, is inmiddels succesvol weerlegd door de milieubeweging. Alle reden dus om het eigendomsvraagstuk opnieuw op tafel te leggen. ■

VAN MEDEZEGGENSCHAP NAAR ZEGGENSCHAP

Tekst: Ruud Kuin Illustraties: Arend van Dam©

Ondernemingsraden zijn niet erg populair. Mede vanwege een gebrek aan slagkracht kunnen ze doorgaans op weinig belangstelling rekenen van werknemers en werkgevers. Dat kan anders. Niet met doekjes voor het bloeden, maar door de medezeggenschap fundamenteel te vernieuwen.

In de lange historie van medezeggenschap van medewerkers zijn wettelijke rechten steeds uitgebreid. Desondanks heeft de medezeggenschap zich niet ontwikkeld tot een echt democratisch instrument van de werkvloer. Onderzoeken van de laatste twintig jaar laten zien dat de belangstelling en het draagvlak voor de medezeggenschap afnemen. Inherent aan deze ontwikkeling is de geringe invloed op de besluitvorming. Door de medezeggenschap fundamenteel te vernieuwen kunnen we deze negatieve trend doorbreken.

VOORBEELD: FALENDE MEDEZEGGENSCHAP

Zomer 2021, een aantal medewerkers wendt zich tot hun vakbond. Ze hebben sterke aanwijzingen dat de werkgever een 'flexibele schil' wil gaan formeren: vertrekkende collega's met een vast contract worden vervangen door flexkrachten. Die krijgen een onzeker contract, zowel in duur als in omvang van de te werken uren per week.

De medewerkers willen dat in hun bedrijf voorkomen, want de flexibilisering verzwakt de positie van iedereen en heeft consequenties voor de kwaliteit van de arbeid. Ze zijn daarom, op één collega na, allemaal lid van de vakbond; een unieke situatie.

Als de vakbond zich namens de leden tot de directie wendt, deelt die mee dit onderwerp niet met de vakbond maar met de OR af te handelen. Uit navraag blijkt dat de OR inderdaad is betrokken bij een onderzoek naar het opzetten van een flexibele schil en de opzet zelfs al heeft goedgekeurd. Maar daarbij is volledig voorbijgegaan aan de collega's op de werkvloer. Zij zijn niet geïnformeerd, niet geraadpleegd en niet betrokken bij de standpuntbepaling van de OR. De medezeggen-

schap faalt hier en de vakbond stuit op een bestuur dat in de veronderstelling was dat de medewerkers al betrokken waren. Praten met de OR blijkt tijdverspilling te zijn geweest.

Dit is geen uitzondering, maar illustratief voor wat er de afgelopen twintig jaar op grote schaal is gebeurd, onder het oog van de medezeggenschap en de vakbonden. Deze meegaande opstelling heeft een lange geschiedenis.

GESCHIEDENIS: MEEPRATEN IN KERNEN

Aan het eind van de negentiende eeuw ontstonden de eerste vormen van medezeggenschap. De Gist- en Spiritusfabriek te Delft stelde al in 1878 een personeelsvertegenwoordiging in: De Kern. Het reglement bepaalde dat "de kern een vereniging is vanuit het personeel, door de directeur opgericht, met het doel van gedachten te wisselen met het personeel (...) hetgeen bevorderlijk kan zijn voor de welvaart van het personeel en het welslagen van de onderneming". De taak was "raadgevend", zodat "de directeur nimmer op enigerlei wijze geacht kan worden daardoor in zijn volkomen vrijheid van handelen gebonden te zijn". Het initiatief kreeg nauwelijks navolging.

De socialisten maakten zich na de Eerste Wereldoorlog sterk voor 'socialisatie'; bedrijven zouden geleidelijk moeten worden overgenomen door de gemeenschap. De protestantse en katholieke vakbeweging verzetten zich daartegen. Vanuit hun corporatieve maatschappijvisie maakten ze zich sterk voor 'kernen'. Dat leidde ertoe dat in verschillende cao's de verplichting werd opgenomen tot oprichting van een 'kern'. In 1922 waren er honderd kernen. De leden werden benoemd door vakbondsleden.

WET OP DE ONDERNEMINGSRADEN: MEDEZEGGENSCHAP

Na de Tweede Wereldoorlog moest het land worden opgebouwd en lag de nadruk sterk op samenwerking en arbeidsvrede in alle geledingen. Dit paste ook geheel in de corporatieve visie van de christelijke vakbeweging: niet tegenover, maar met elkaar. Werkgevers en werknemers vormden de Stichting van de Arbeid, de Sociaal Economische Raad en bedrijfschappen. Op de werkvloer kreeg die samenwerking vorm via de medezeggenschap.

Op 4 mei 1950 werd de *Wet op de ondernemingsraden (WOR)* aangenomen. De gezagsverhoudingen en de betrokkenheid waren in Nederland zodanig dat het bedrijf door velen werd gezien als een grote familie. Men had daarom een orgaan voor ogen dat, naast de vakbonden, vooral meedacht over de ontwikkelingen in het bedrijf. De WOR was dan ook in hoofdzaak gericht op advies en het dienen van het bedrijfsbelang. Voorkomen moest immers worden dat, zoals de Gist- en Spiritusfabriek het noemde, "de ondernemer in zijn vrijheid van handelen gebonden werd".

Daarnaast wilde de NVV, voorloper van de FNV, uitsluiten dat de ondernemingsraden de belangenbehartiging van de medewerkers ging overnemen. De NVV wees bij de wetsbehandeling nog op een ander gevaar. "Wil men niet de kans lopen, dat onverantwoordelijke mooipraters de plaatsen in de ondernemingsraden gaan bezetten, en wil men ook voorkomen dat ondernemingsraden gaan grasduinen op het werkkterrein van de vakbonden, dan zal het noodzakelijk zijn, dat de kandidaatstelling voor de ondernemingsraden geschiedt door de bonafide vakbonden." Op dit punt werden de vakbon-

**Onderzoeken laten zien dat
de OR te weinig invloed heeft**

SBI/FORMAAT MONITOR 2016

• DRAAGVLAK

Bij slechts de helft van de ondernemingsraden waren er verkiezingen gehouden. Bij de andere helft van de ondernemingsraden waren er precies genoeg (35 procent) of zelfs te weinig kandidaten (17 procent). Bij 40 procent van de ondernemingsraden zijn er een of meerdere vacatures.

• INFORMATIEPLICHT WERKGEVER

Slechts een derde ontvangt alle informatie die de werkgever verplicht is te verstrekken volgens artikel 31 van de WOR. De helft van de OR's ontvangt de informatie niet altijd volledig en twee derde ontvangt deze niet altijd op tijd.

• RECHTEN OR

Tachtig procent van de OR's heeft een meningsverschil met de werkgever over het adviesrecht. En bijna een derde van de OR's vindt dat het adviesrecht onvoldoende invloed op de besluitvorming geeft. Ongeveer de helft van de OR's ervaart dat het initiatiefrecht onvoldoende invloed op de besluitvorming geeft. Driekwart vindt dat het instemmingsrecht voldoende invloed geeft op de besluitvorming.

den gevolgd: ongeorganiseerden kregen wel actief kiesrecht, maar niet passief. Alleen bij het ontbreken van vakbondsleden kon een vrije lijst van ongeorganiseerden toestemming krijgen om aan de verkiezingen deel te nemen. Niet veel later is deze mogelijkheid helaas verder verruimd.

Onder druk van de democratiseringsbeweging in de jaren zestig werd de positie van de medezeggenschap in 1971 versterkt. Vanaf dat jaar was de directeur geen voorzitter meer en kreeg de OR een zogenoemde duale taak. Niet alleen het bedrijfsbelang, maar ook de werknemersbelangen moeten worden gediend. Het advies- en instemmingsrecht werd uitgebreid en OR-leden kregen rechtsbescherming en recht op scholing en vorming. Nog geen jaar later was het aantal ondernemingsraden gegroeid van 50 naar 75 procent. Pas in de jaren negentig is de WOR ook op de overheid van toepassing geworden. In 1998 is de laatste belangrijke wijziging in werking getreden. Die behelst onder meer dat bedrijven met 10 tot 50 medewerkers een personeelsvertegenwoordiging moeten instellen, en dat uitzendkrachten na 24 maanden medezeggenschapsrechten krijgen.

ONDERZOEK: DE PRAKTIJK

In 1999 verschijnt een kritisch evaluatierapport over de medezeggenschap: *De volwassen OR: resultaten van het grote OR-onderzoek* (J.C. Looise en R.H. Van het Kaar). Daarin wordt geconcludeerd dat de strategische invloed van de OR stagneert door gebrek aan kennis. Ook wordt vastgesteld dat er sprake is van een gebrekkige afstemming tussen de vakbonden en de medezeggenschap.

Uit een ander onderzoek, *Naleving WOR, stand van zaken 2017*, van Vlugs Adviseurs in opdracht van de overheid, blijkt dat de belangstelling voor collectieve vormen van medezeggenschap steeds verder afneemt. Er is sprake van een dalende 'instellingsgraad van de OR' en een afname van scholing van OR-leden. Bestuurders vinden vaker dat de OR in de praktijk

weinig invloed heeft op de besluitvorming. Slechts 67 procent van de bedrijven met meer dan 50 werknemers, die verplicht zijn een OR in te stellen, heeft dat daadwerkelijk gedaan. Dat betekent dat, ondanks de zware straffen, een derde van de bedrijven de WOR niet naleeft. Hoe kleiner het bedrijf, hoe meer dat percentage oploopt. In bedrijven met 50 tot 100 medewerkers is slechts in 54 procent van de gevallen een OR.

SBI/Formaat, het scholingsinstituut voor de medezeggenschap, heeft in 2016 voor het laatst gemonitord wat de stand van de medezeggenschap is. Ook hieruit komt allerm minst een positief beeld naar voren. Het onderzoek legt bloot dat de werkgever de informatieplicht vaak niet nakomt, dat ondernemingsraden vinden dat ze onvoldoende invloed hebben op de besluitvorming en dat het draagvlak voor medezeggenschap afneemt (zie kader).

NEGATIEVE SPIRAAL

De onderzoeken laten zien dat de OR te weinig invloed heeft en op steeds minder interesse van de werkvloer kan rekenen. Herkenbaar voor iedereen die weleens met een OR te maken heeft gehad, maar daarom niet minder zorgwekkend. We constateren hieronder een aantal oorzaken die om fundamentele verbeteringen vragen. Want met pleisters plakken komen we niet uit de negatieve spiraal

De ondernemingsraden hebben instemmingsrecht met betrekking tot "arbeidsvoorwaardelijke vraagstukken" (artikel 27 WOR). Dit instemmingsrecht komt juridisch dicht bij zeggenschap en een vetorecht; de werkgever kan bij het ontbreken van instemming namelijk niet tot uitvoering overgaan. Het is dan ook niet vreemd dat de meeste ondernemingsraden vinden dat ze met dit recht voldoende invloed hebben.

De ondernemingsraden hebben een initiatief- en adviesrecht als het gaat om organisatievraagstukken. Hieronder vallen onder andere investe-

ringen, reorganisaties, verkoop, sluiting of verplaatsing van onderdelen. Op dit vlak heeft medezeggenschap nog altijd het karakter van 'mee-praten'. De eerdergenoemde onderzoeken van respectievelijk SBI/ Formaat en Vlug Adviseurs wijzen uit dat zowel de medewerkers als de werkgevers constateren dat de invloed van de medezeggenschap op de besluitvorming nihil is. Dat blijkt ook in de praktijk. Denk bijvoorbeeld aan V&D, Hema en Organon, waar grote besluiten konden worden doorgedrukt ondanks het verzet van de OR.

Het is opmerkelijk dat ook de werkgevers (in het onderzoek van Vlug Adviseurs) constateren dat de medezeggenschap weinig invloed heeft op de besluitvorming. Dan lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat de adviezen en initiatieven van de medezeggenschap in ieder geval niet konden rekenen op veel (en actieve) steun van de medewerkers. Als dat namelijk wel het geval zou zijn dan had dat, ongeacht de kwaliteit, per definitie meer invloed op de besluitvorming gehad.

Het proces met de OR levert de werkgever dus vaak wel tijdverlies op, maar geen draagvlak. De helft van de OR-leden is niet eens gekozen. Medemedewerkers bemoeien zich er niet mee, want ook zij zien dat de medezeggenschap te vaak geen substantiële

invloed heeft. Waarom zou je je kandidaat stellen? En waarom zou je nog stemmen bij OR-verkiezingen? En waarom zou de werkgever nog rekening houden met een medezeggenschap zonder draagvlak? Een negatieve spiraal, die schreeuwt om een fundamentele hervorming.

TOEKOMST: ZEGGENSCHAP

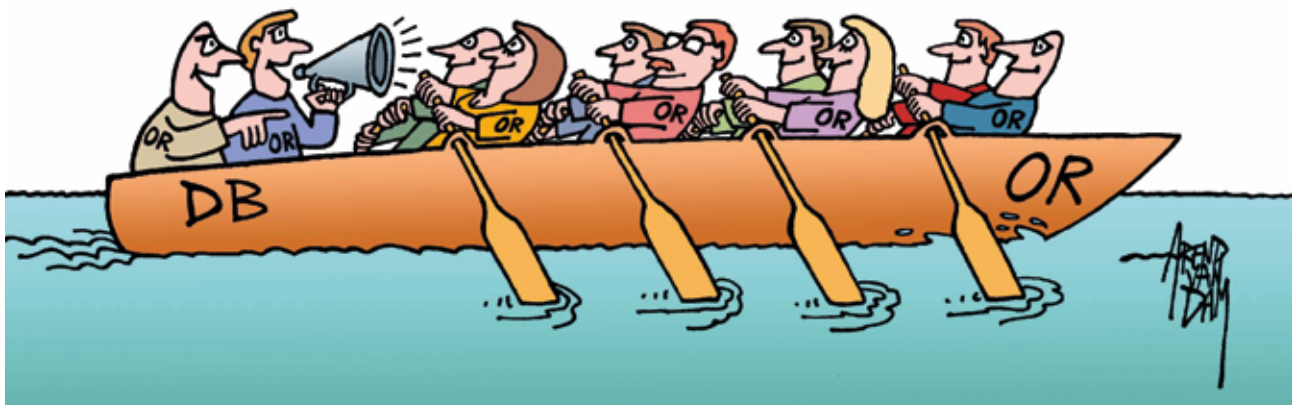
Het voorstel van de SP in de Wetten eerlijk delen en eerlijk beslissen biedt de sleutel voor die fundamentele hervorming. In deze wetsvoorstellen wordt het instemmingsrecht uitgebreid: voor die onderwerpen, waarvan de meerderheid van de medewerkers in een **referendum** uitspreekt dit heel belangrijk te vinden. De medezeggenschap krijgt hiermee een instrument om de achterban te betrekken en de werknemers op hun beurt weten dat ze met hun stem in dat referendum beslissende invloed kunnen verkrijgen. Voor de werkgever wordt duidelijk dat de OR een onderwerp 'claimt' dat bij veel medewerkers leeft. Dat alleen al is een reden om de voorstellen serieus te nemen en draagvlak voor de besluitvorming te creëren.

De tweede fundamentele hervorming zou in het kiesstelsel moeten worden doorgevoerd. Zoals de NVV in 1950 al bepleitte: **stop met de 'vrije lijst' voor ongeorganiseerden**. Uit de genoemde

onderzoeken blijkt dat OR's hun rechten onvoldoende kennen en er ook onvoldoende gebruik van maken. Tevens blijkt dat ze onvoldoende samenwerken met vakbonden en strategisch onvoldoende onderlegd zijn. Dat ligt niet alleen aan kennis en kunde, maar ook aan het vermogen om onafhankelijk te kunnen optreden.

Het is en blijft voor de meeste OR-leden heel ingewikkeld om zich als het nodig is stevig op te stellen tegenover hun eigen werkgever. Ook al genieten OR-leden extra ontslag-bescherming, op iedere werkvloer gaat rond dat 'ze uiteindelijk wel iets vinden om je eruit te werken'. Volwassen zeggenschap moet alleen al daarom via de vakbonden verlopen. Zij kunnen immers onafhankelijke professionals inzetten, die de OR-leden inhoudelijk ondersteunen en echte bescherming kunnen bieden.

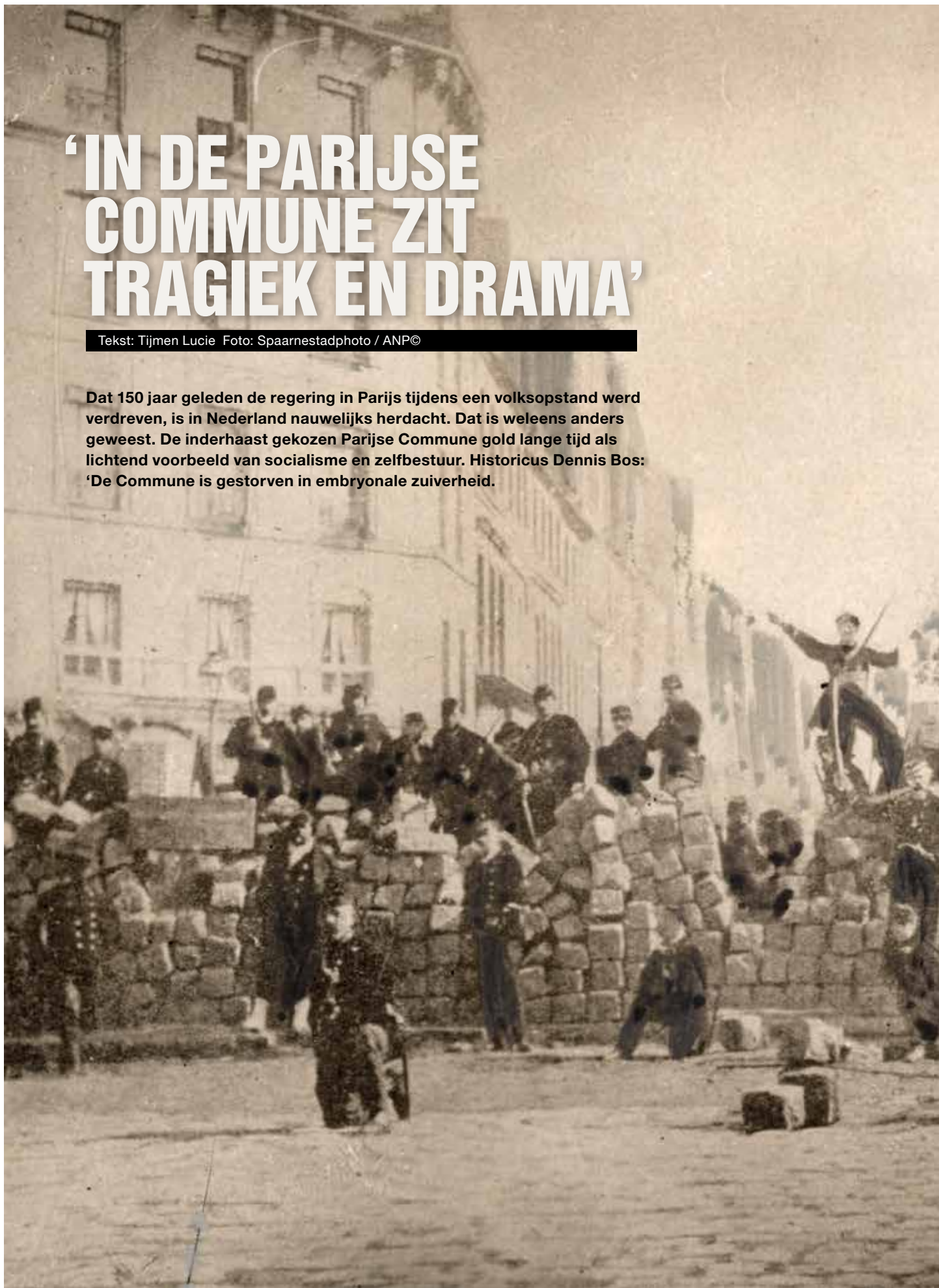
Door medewerkers de mogelijkheid te geven zeggenschap af te dwingen via een referendum en door de banden tussen de vakbeweging en de OR's te vergroten, organiseren we de democratisering van de werkvloer: van medezeggenschap naar zeggenschap. ■

‘IN DE PARIJSE COMMUNE ZIT TRAGIEK EN DRAMA’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Spaarnestadphoto / ANP©

Dat 150 jaar geleden de regering in Parijs tijdens een volksopstand werd verdreven, is in Nederland nauwelijks herdacht. Dat is weleens anders geweest. De inderhaast gekozen Parijse Commune gold lange tijd als lichtend voorbeeld van socialisme en zelfbestuur. Historicus Dennis Bos: ‘De Commune is gestorven in embryonale zuiverheid.’

Franse regeringstroepen breken door een barricade van de Commune van Parijs.

‘De manier waarop deze revolutie de kop is ingedrukt, met zoveel mogelijk slachtoffers, is politieke genocide’

‘Socialisten van Willem Drees tot Pol Pot haalden inspiratie uit de Commune’, vertelt historicus Dennis Bos over de revolutie die op 18 maart jongstleden precies 150 jaar geleden uitbrak in Parijs. Voor het socialisme is de Parijse Commune een ijkpunt geweest, het was immers de eerste en lange tijd enige socialistische revolutie. In zijn boek *Bloed en Barricaden: De Parijse Commune herdacht* (2014) beschrijft Bos hoe de Parijse Commune een centrale plaats kreeg in de socialistische herinneringscultuur.

› Kun je in het kort uitleggen wat de Parijse Commune was?

‘Commune associëren we al snel met communisme, maar in het Frans betekent het gewoon gemeenteraad. En Parijs is het centrum van de revolutionaire traditie in Frankrijk. Dus als in 1850 keizer Lodewijk Napoleon III aan de macht komt na een staatsgreep, weet hij dat als hij een dictatuur wil vestigen, hij eerst met Parijs moet afrekenen. Dus Parijs mag vooral niet zichzelf besturen. Daarom wordt de commune afgeschaft en komt de stad onder leiding te staan van een plaatselijke dictator, baron Hausmann; de man die de grote avenues in Parijs heeft aangelegd.

Dan breekt in de jaren 1870-1871 een oorlog uit tussen Frankrijk en Duitsland. Napoleon valt Pruisen aan, Pruisen slaat terug en Frankrijk verliest de oorlog. Parijs raakt omsingeld en wordt in de steek gelaten door de eigen regering. De Parijse bevolking ziet in dat ze zichzelf moet verdedigen en gaat zich bewapenen. Als begin 1871 de vrede wordt getekend tussen Duitsland en Frankrijk, besluit de Parijse bevolking dat het tijd wordt om het heft in eigen handen te nemen. Op 18 maart 1871 breekt er een opstand uit waarbij de Parijse bevolking de regering verjaagt en een experiment met zelfbestuur aangaat: de Commune van Parijs. Er worden verkiezingen uitgeschreven en er wordt een gemeenteraad gekozen met negentig revolutionairen van wie de meesten jarenlang in de gevangenis hebben gezeten. Als de revolutie op 18 maart begint, trekt de regering

zich terug in Versailles en organiseert van daaruit een burgeroorlog tegen Parijs. Parijs weet het tien weken vol te houden. Na 72 dagen heeft de regering Parijs heroverd en komt de Commune ten einde.’

› Hoe zou je de Parijse Commune willen definiëren?

‘Dat is een lastige vraag. Aan de ene kant is het een emancipatiestrijd van stad tegen platteland. Maar het is ook een strijd van arbeiders tegen bazen en het is een strijd van democratische vormen van zelfbestuur tegen de autoritaire traditie. Verder zou je de Parijse Commune kunnen beschouwen als de laatste van een serie klassieke Franse revoluties, maar ook als de eerste van een serie socialistische revoluties. Dus de Commune is een soort scharnierpunt tussen de burgerlijke democratische revoluties van de achttiende en negentiende eeuw en de proletarische socialistische revoluties van de twintigste eeuw.’

› Kun je de Parijse Commune beschouwen als het eerste voorbeeld van arbeiderszelfbestuur?

‘Ja en nee. De negentig leden van de Commune zijn zeker niet uitsluitend arbeiders. Deze vormen slechts een minderheid. Maar dat er überhaupt arbeiders in het gemeentebestuur zitten, is wel revolutionair. Daar zijn de Franse regering en de internationale pers ook verbijsterd over. Dat opeens boekbinders en broodbakkers de stad besturen.

Een van de dingen die de Parijse Commune uitvindt, is dat de overheid een taak heeft in de organisatie van arbeid. Er komt voor het eerst een minister van Sociale Zaken. En ze kiezen daarvoor Leo Frankel, een joodse arbeider uit Boedapest die lid is van de Duitstalige afdeling van de Eerste Internationale. Dit tekent het internationale aspect van de Commune.’

› Waren er dan zoveel buitenlanders actief in de Commune?

‘Ja, dat was zeker het geval. Parijs is dan al heel lang een metropool waar mensen uit de hele wereld naartoe trekken. Als arbeidsmigrant, maar

De arrestatie van Louise Michel door Franse regeringstroepen in mei 1871.

ook als politiek vluchteling. Dat buitenlanders, zoals de eerder genoemde Leo Frankel, echt een taak krijgen in de revolutie, is de tegenstanders van de Commune een doorn in het oog. Latere socialisten zijn daar juist trots op.'

› **En welke rol speelden vrouwen?**
 'Vrouwen hebben een actieve rol gespeeld in de Commune. Wat de tegenstanders vooral stak, was dat vrouwen zelf vergaderingen organiseerden en zich in het openbaar uitspraken. Dat was in die tijd ondenkbaar. Vrouwen die in het openbaar optraden, konden alleen maar prostituees zijn. Daar kwam nog bij dat achteraf door rechts het

verhaal werd gecreëerd dat vrouwen in de laatste dagen van de Commune Parijs in brand gestoken zouden hebben. Deze zogenaamde *petroleuses*, van wie Louise Michel de beroemdste was, werden echt het schrikbeeld van rechts. Terwijl zij voor socialisten juist helden waren, omdat ze zich tot op het eind verzet hadden tegen de onderdrukker.'

› **In hoeverre is er sprake geweest van democratisering van de economie tijdens de Commune?**
 'Aangezien de Commune maar 72 dagen heeft bestaan, is het vooral bij plannen of aanzetten gebleven. Een van de aanzetten tot democratisering van de productie, is het in bezit

'Vrouwen die zich in het openbaar uitspraken, dat konden volgens tegenstanders alleen maar prostituees zijn'

Dennis Bos (1969) is universitair docent aan het Instituut voor Geschiedenis in Leiden. Hij is gespecialiseerd in de geschiedenis van Nederlandse sociale bewegingen in de negentiende en begin twintigste eeuw.

nemen door de commune van de door hun eigenaren verlaten werkplaatsen geweest. Deze zouden op democratische wijze door een collectief van arbeiders bestuurd moeten worden. In de praktijk komt er echter weinig van terecht, omdat er gevochten moet worden tegen de regeringstroepen. Wel wordt de nachtarbeid van bakkers afgeschaft. Een maatregel die door socialisten altijd is herinnerd en door tegenstanders altijd belachelijk is gemaakt. Toch is door bakkers in de negentiende en twintigste eeuw decennialang tegen de nachtarbeid gestreden. Dus in die zin is het wel uniek dat de Commune deze maatregel meteen afschaft.’

› **Waarom hield de Commune maar 72 dagen stand?**

‘Dat is precies de vraag die socialisten onderling vanaf 1871 verdeeld heeft. Sociaaldemocraten zeggen dat arbeiders die gewapend in opstand komen, altijd zullen verliezen. Als je de arbeidersklasse vooruit wilt helpen, zul je verkiezingen moeten winnen om uiteindelijk de meerderheid van de stemmen te halen. Anarchisten zijn weliswaar hopeloos verdeeld, maar in de kern zijn ze het erover eens dat de Commune de staatsstructuur te veel in stand heeft gehouden. En communisten zeggen dat de Commune ten onder ging omdat er geen partij was die haar aanvoerde en de macht niet centraal georganiseerd was.’

› **Werd de Commune achteraf ook niet verweten dat ze verzuimd had de nationale bank in te nemen?**

‘Ja, Marx is de eerste die dat constateert. Dat de Commune de stad in handen heeft en ook de ministeries overneemt, maar de nationale bank van Frankrijk vergeet over te nemen. Waardoor het Franse leger dat Parijs binnenvalt vanuit de hoofdstad gefinancierd kan blijven worden. Marx concludeert hieruit dat je de revolutie niet aan amateurs moet overlaten. Je moet een plan hebben en de Commune had dat niet. De Commune ontstaat min of meer spontaan en wordt bestuurd door negentig individuen. Er is nauwelijks partijvorming in de raad en wat kenmerkend is voor de Commune: er

is geen leidende figuur. Er ontbreekt een centrale historische figuur die de revolutie verpersoonlijkt, zoals Lenin, Mao, Ho Chi Minh of Che Guevara. Het zijn negentig min of meer samenwerkende mensen met min of meer progressieve ideeën.’

› **Hoe verhielden Karl Marx en de Eerste Internationale zich tot de Parijse Commune?**

‘Marx en de marxisten hebben enorm veel werk gemaakt van het herdenken en levend houden van de nalatenschap van de Commune. Van groot belang daarbij is Marx’ publicatie *De Burgeroorlog in Frankrijk* geweest. Deze studie over de Parijse Commune is af, zodra de Commune verloren is. Als de nederlaag in Parijs definitief is, gaat het pamflet naar de drukker. Dus binnen 48 uur hebben de marxisten – en dat zijn er dan een handjevol – een canonieke tekst van Marx zelf waarin hij uitlegt wat er mis is gegaan met de Commune en wat de plus- en minpunten waren. En daarin wordt achteraf – dat is mijn conclusie – een hoop gemythologiseerd. De band tussen Marx en de Commune wordt achteraf sterker gemaakt dan die in werkelijkheid was.

Met *De Burgeroorlog in Frankrijk* zet Marx zichzelf neer als de man die op de afstand aan de touwtjes trok. Dat wordt opgepikt door de burgerlijke pers, die hard op zoek is naar een boeman. Die is moeilijk te vinden, omdat de Commune zoals gezegd geen leidende figuur had. In de geheimzinnige doctor Marx herkent de internationale pers de kwade genius die de Parijse Commune op afstand vanuit Londen heeft geleid. Dat speelt Marx enorm in de kaart, want dankzij zijn publicatie over de Parijse Commune wordt hij op slag beroemd. Tot dan toe heeft nog bijna niemand van hem gehoord. *Het Communistisch Manifest* en *Das Kapital* waren volstrekt onbekend. Maar *De Burgeroorlog in Frankrijk* wordt een bestseller en verschijnt al snel in vele talen. Ook in het Nederlands, wat nog niet eerder is gebeurd met een werk van Marx. Dus je kunt zeggen dat de Commune en Marx elkaar groot hebben gemaakt.’

› **Waarom leent die Parijse Commune zich zo goed voor mythevorming?**

‘Dat is voor mij ook een kernvraag geweest bij het schrijven van het boek. Hoe komt het dat wij zo veel voelen bij een bepaalde historische gebeurtenis, terwijl we andere gebeurtenissen uit het verleden vergeten zijn? Dat soort vragen vind ik interessant. In de Parijse Commune zit iets van een tragiek en een drama dat zich heel goed leent voor socialistische propaganda. Het feit dat de revolutie maar 72 dagen heeft geduurd, betekent dat deze niet de kans heeft gehad om te ontsporen. Er was geen tijd voor zelfverrijking, corruptie of onderdrukking. De Commune is gestorven in embryonale zuiverheid. Daardoor kun je er van alles op projecteren. Dat maakt de Commune bij uitstek geschikt voor mythevorming.

Dat komt ook door de manier waarop de revolutie door de Franse regering de kop is ingedrukt. Dat was echt een politieke genocide. Het Franse leger heeft opzettelijk zoveel mogelijk slachtoffers gemaakt. Precieze cijfers zijn niet te geven, maar de meeste historici zijn het erover eens dat zo’n twintigduizend Parijzenaars zijn afgeslacht. En degenen die de slachtpartij overleefden, kregen te maken met harde politieke repressie. Zij belandden in de gevangenis of werden verbannen naar de strafkolonie Nieuw-Caledonië.

Er zijn ook overlevenden geweest die erin slaagden om naar het buitenland te vluchten. Zij hebben voor een belangrijk deel bijgedragen aan de verspreiding van de herinnering aan de Commune en aan het ontstaan van een internationale socialistische herinneringscultuur. Zij vertelden hun verhalen op arbeidersvergaderingen, schreven gedichten en maakten liederen, waarvan De Internationale de bekendste is. Dankzij die vluchtelingen is de Commune wereldwijd bekend geworden als het toonbeeld van de socialistische revolutie. Met symbolen als de rode vlag en het strijdlid De Internationale.’

› **Aan het eind van je boek sta je uitgebreid stil bij de 100-jarige herdenking van de Parijse Commune in 1971, zowel in Nederland als daarbuiten. Hoe verhieldden de voorlopers van de SP zich tot de Parijse Commune?**

‘Zij zijn op dat moment volledig gericht op China en de Chinese Revolutie. China verkeert dan in de nadagen van de Culturele Revolutie. In die Culturele Revolutie had de Parijse Commune een geweldige comeback gemaakt. China was begin jaren zestig met de Sovjet-Unie in conflict gekomen, waarna gezocht werd naar een andere inspiratiebron dan de Russische Revolutie. Zo komen de Chinezen uit bij de Parijse Commune. De Culturele Revolutie wordt dan gezien als een voortzetting van de Parijse Commune, waarin ook afgerekend werd met de bureaucratie. Althans dat was de Chinese interpretatie.

Aangezien de voorlopers van de SP zo gericht zijn op China, is er ook hier veel aandacht voor de Parijse Commune. Ik heb een aantal bladen bekeken van de vroege maoïstische beweging in Nederland rond 1971 en wat daarin opvalt is de overtuiging dat de socialistische revolutie nabij is. Dat zie je ook internationaal. Uit de bronnen van 1971 krijg je echt de indruk dat die grote internationale revolutie voor veel mensen een reëel perspectief was. Nu, vijftig later, kijken we daar natuurlijk anders tegenaan.’

› **Want hoe is er dit jaar stilgestaan bij de 150-jarige herdenking van de Parijse Commune?**

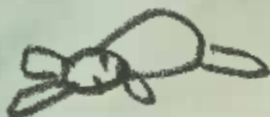
‘Buiten Frankrijk is er weinig aandacht voor geweest. Behalve dan dat er een aantal mooie themanummers van historische tijdschriften is verschenen. Dat was wel anders in de honderd jaar die ik onderzocht heb. In die periode was 18 maart ook voor Nederlandse socialistenvrienden een belangrijke gedenkdag. Ik denk dat de meeste SP-leden nu geen idee meer hebben wat er op 18 maart gebeurd is. Dat is geen schande, maar wel tekenend voor het wegzakken van die herdenkingstraditie.’ ■

‘De internationale pers geloofde dat de geheimzinnige doctor Marx de Parijse Commune vanuit Londen zou hebben geleid’

SPANNING

ZORGEN OM JEUGDZORG

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

jaargang 23, nummer 4, december 2021

Verloskundige Sylvia merkt dat veel uithuisplaatsingen van kinderen voortkomen uit slecht onderbouwde rapportages van jeugdzorginstanties. Still uit documentaire *Goede moeders*.

ZORGEN OM JEUGDZORG

Foto: Still uit documentaire *Goede moeders*©

In de geweldige documentaire *Goede moeders* volgen we verloskundige Sylvia von Kospoth. Zij begeleidt (aanstaande) ouders die hun kinderen vlak na de geboorte alweer moeten afstaan, omdat ze niet in staat zouden zijn om goed voor ze te zorgen. Von Kospoth ziet dat anders. Zij ziet capabele ouders, die altijd moeten vrezen dat hun kinderen bij ze worden weggehaald. Wat zij ook proberen, uiteindelijk leggen ze het af tegen de bureaucratische werkelijkheid waar de staat naar handelt.

Wie *Goede moeders* ziet, kan zomaar de indruk krijgen dat medewerkers in de jeugdzorg onmenselijk zijn. Dat is

onjuist. Medewerkers handelen zo omdat het systeem hen ertoe aanzet. Een systeem dat al heel lang in Nederland bestaat en tot veel misstanden heeft geleid, zoals het grote aantal (onterechte) uithuisplaatsingen van kinderen. Een systeem dat er met het overhevelen van de jeugdzorg naar de gemeenten in 2015 ook niet beter op geworden is. Integendeel zelfs. Door een giftige cocktail van een overhaaste overgang, gebrek aan kennis, vermarkting en bezuinigingen, is het systeem totaal vastgelopen. Het verhaal van *Goede moeders* is daar slechts het zoveelste pijnlijke voorbeeld van.

In dit nummer van *Spanning* proberen we te achterhalen waar het mis is gegaan met de jeugdzorg, welke problemen nu spelen en welke oplossingen er zijn. Veel aandacht gaat uit naar het perspectief van de medewerkers, dankzij een uitgebreide enquête die onlangs door de SP is gehouden. Tweede Kamerlid Peter Kwint vertelt daarover. Naast Kwint, geven ook SP-wethouder Peter Verschuren, jeugdhulpverlener Sunita Biharie en hoogleraar Jeugdbeleid René Clarijs ieder hun visie op hoe de jeugdzorg verbeterd kan worden. ■

IN DIT NUMMER

4 75 JAAR SLEUTELN AAN DE JEUGDZORG

Al decennialang leeft de wens in de politiek om de jeugdzorg te verbeteren, maar het gevoerde beleid staat daar vaak haaks op.

Tijmen Lucie

6 MEER ZORGEN, MINDER ZORG

Bureaucratie, gebrek aan geld en vermarkting zorgen ervoor dat medewerkers afhaken en jongeren niet de zorg krijgen die ze nodig hebben.

Bart Linssen

12 'ALLEEN DE GEMEENTE KAN DE PROBLEMEN IN HUN SAMENHANG AANPAKKEN'

Peter Verschuren, SP-wethouder in Midden-Groningen, vindt dat de jeugdhulp vooral bij de gemeenten moet blijven.

Peter Verschuren

14 'BUREAUCRATIE BEDERFT WERKPLEZIER JEUGDHULPVERLENERS'

Als je de bureaucratie en de winstuitkeringen in de jeugdzorg aanpakt, ben je al een heel eind volgens Peter Kwint.

Tijmen Lucie

16 'ZET MENSEN MET PRAKTIJKERVARING OP LEIDINGGEVENDE POSITIES'

Jeugdhulpverlener en SP-raadslid Sunita Biharie zegt dat we jeugdzorgmedewerkers veel meer vertrouwen en verantwoordelijkheid moeten geven.

Tijmen Lucie

18 'WIJ ZIJN DE GROOTSTE UITHUISPLAATSER VAN EUROPA'

Professor René Clarijs stelt dat we nog een hoop kunnen leren van het buitenland als het om jeugdbeleid gaat.

Tijmen Lucie

Lees de Spanning online op: sp.nl/spanning

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 25 euro per jaar voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl
Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie
Ruud Kuin
Bart Linssen
Tijmen Lucie
Eduard van Scheltinga
Tekstredactie
Diederik Olders
Redactieraad
Jannie Visscher

Basisontwerp
Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Nenad Mečava
Gonnie Sluijs
illustraties
Nenad Mečava

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-Geen Afgeleide Werken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

75 JAAR SLEUTELN AAN DE JEUGDZORG

Tekst: Tijmen Lucie

Illustratie: Len Munnik©

Al decennialang leeft de wens in Nederland om de jeugdzorg te verbeteren. Ondanks alle stelselwijzigingen en andere ingrepen is daar nauwelijks iets van terechtgekomen. Hoe komt het toch dat de problemen in de jeugdzorg zo hardnekkig zijn?

De discussie over het jeugdstelsel begint vlak na de Tweede Wereldoorlog. In die tijd stijgt de vraag naar zorg voor kinderen snel, terwijl de kwaliteit van de geboden zorg achterblijft. Onder invloed van de opkomende gedragswetenschappen wordt het idee dominant dat jeugdzorginstellingen kinderen niet alleen moeten opvangen en verzorgen, maar ook moeten genezen. Wat volgt is een

enorme toename van particuliere jeugdzorgorganisaties, die worden gefinancierd door de overheid. Van samenwerking tussen deze instellingen is nauwelijks sprake en de bestuurlijke coördinatie in de sector ontbreekt. Al snel neemt de kritiek op het stelsel dan ook toe.

1976: ADVIES SAMENHANGEND BELEID

Ondanks een grote behoefte aan samenhangend beleid in de jeugdzorg blijft het vanuit de politiek lange tijd stil. Pas vanaf de jaren zeventig komt de regering in actie. Althans, zij vraagt werkgroepen om met aanbevelingen te komen om het stelsel effectiever te maken. In 1974 wordt door het kabinet-Den Uyl de Gemengde Interdepartementale Werkgroep Jeugdwelzijnsbeleid ingesteld. Deze werkgroep onder leiding van jeugdpsychiater Gerrit Mik, komt in 1976 met haar eindadvies *Jeugdwelzijn: op weg naar samenhangend beleid*. Daarin stelt men vast dat de 'jeugdhulpverlening een vergelijking met een tropisch regenwoud kan doorstaan', zo 'ondoorzichtig, ondoordringbaar en ontoegankelijk' is het geheel geworden. Mik en de zijnen bevelen aan om het kind centraal te stellen, ieder kind het recht te geven op de juiste hulp, deze hulp zoveel mogelijk regionaal en in samenhang te organiseren, en wetten en regels voor jeugdhulpverlening eenduidig te maken, net als de financiering.

JAREN TACHTIG: BEZUINIGINGSDRIFT

De nieuwe regering-Van Agt doet niets met deze aanbevelingen. In plaats daarvan zoekt zij haar heil in betere samenwerking tussen de betrokken ministeries en stelt twee nieuwe werkgroepen in die zich

zullen moeten buigen over het stelsel. Inmiddels waait er een andere politieke wind in Den Haag. De jaren tachtig staan in het teken van bezuinigingen op de overheidsfinanciën en van de introductie van het New Public Management in de publieke sector. Dit betekent dat de publieke sector marktgericht moet gaan werken en wordt afgerekend op haar prestaties. Zo ook de jeugdzorg. Aangezien de sector geen aantoonbare resultaten kan overleggen aan de politiek, valt zij ten prooi aan de bezuinigingsdrift van de kabinetten-Lubbers. Volgens bestuurskundige René Clarijs komt hiermee de professionaliteit in de jeugdzorg onder druk te staan en begint de (financiële) afbraak van de sector.

1989: ZO-ZO-ZO

In 1984 komen de twee eerder genoemde werkgroepen met hun eindrapport, waarin zij het 'zo-zo-zo beleid' adviseren. Dit beleid houdt in dat de jeugdhulp zo licht (liefst thuis), zo dichtbij (liefst regionaal), zo kortdurend (maximaal twee jaar) en zo tijdig (liefst preventief) mogelijk georganiseerd moet worden. Om daarmee de jeugdzorg ook zo goedkoop mogelijk te maken. Dit zo-zo-zo beleid zal aan de basis staan van de eerste Wet op de Jeugdhulpverlening uit 1989. Deze wet hevelt de jeugdzorg voor een deel over van het Rijk naar de provincies en de grootstedelijke regio's. De bedoeling is dat de op zichzelf staande sectoren jeugdbescherming, jeugdhulpverlening en jeugd-ggz meer gaan samenwerken. Maar daar komt weinig van terecht, omdat de financiële en bestuurlijke muren tussen de sectoren blijven bestaan.

JAREN NEGENTIG: BUREAUS JEUGDZORG

Al snel klinkt dan ook de roep om

een nieuwe wet die de verschillende jeugdsectoren samenbrengt en een eenduidige financiering regelt. Midden jaren negentig stelt de politiek vast dat het gewenste doel van de reorganisatie, een duidelijk en toegankelijk jeugdzorgstelsel, niet is bereikt. Het kabinet-Kok komt met Bureaus Jeugdzorg, één herkenbare toegang, die moeten zorgen voor een goede indicatiestelling, een allesomvattend hulpverleningsplan en een breed aanbod aan lichte ambulante hulp. Maar vanwege gebrek aan landelijke sturing, interpreteren de bureaus deze taak ieder op eigen wijze.

2005: WET OP DE JEUGDZORG

Daar moet de Wet op de jeugdzorg uit 2005 verandering in brengen. In deze wet wordt eindelijk het recht op jeugdzorg vastgelegd en krijgt het Bureau Jeugdzorg een wettelijke basis. Bureau Jeugdzorg moet de toegangspoort zijn naar alle vormen van jeugdzorg. Maar achter die ene toegangspoort, blijven de sectoren jeugdbescherming, jeugdhulpverlening en jeugd-ggz van elkaar gescheiden. Het gevolg is dat de bureaucratie en daarmee het gebruik en de kosten van de voorzieningen alleen maar toenemen.

2010: TOEKOMSTVERKENNING

Opnieuw laait de discussie op over een nieuwe wet. In 2010 komt de parlementaire werkgroep Toekomstverkenning Jeugdzorg met het advies om de gemeenten verantwoordelijk te maken voor de jeugdzorg.

2015: JEUGDWET

Het kabinet-Rutte I besluit vervolgens in 2011 om alle jeugdzorgtaken naar de gemeenten over te hevelen. De nieuwe Jeugdwet waarin dit geregeld is, wordt uiteindelijk in 2014 aangenomen en gaat in 2015 in.

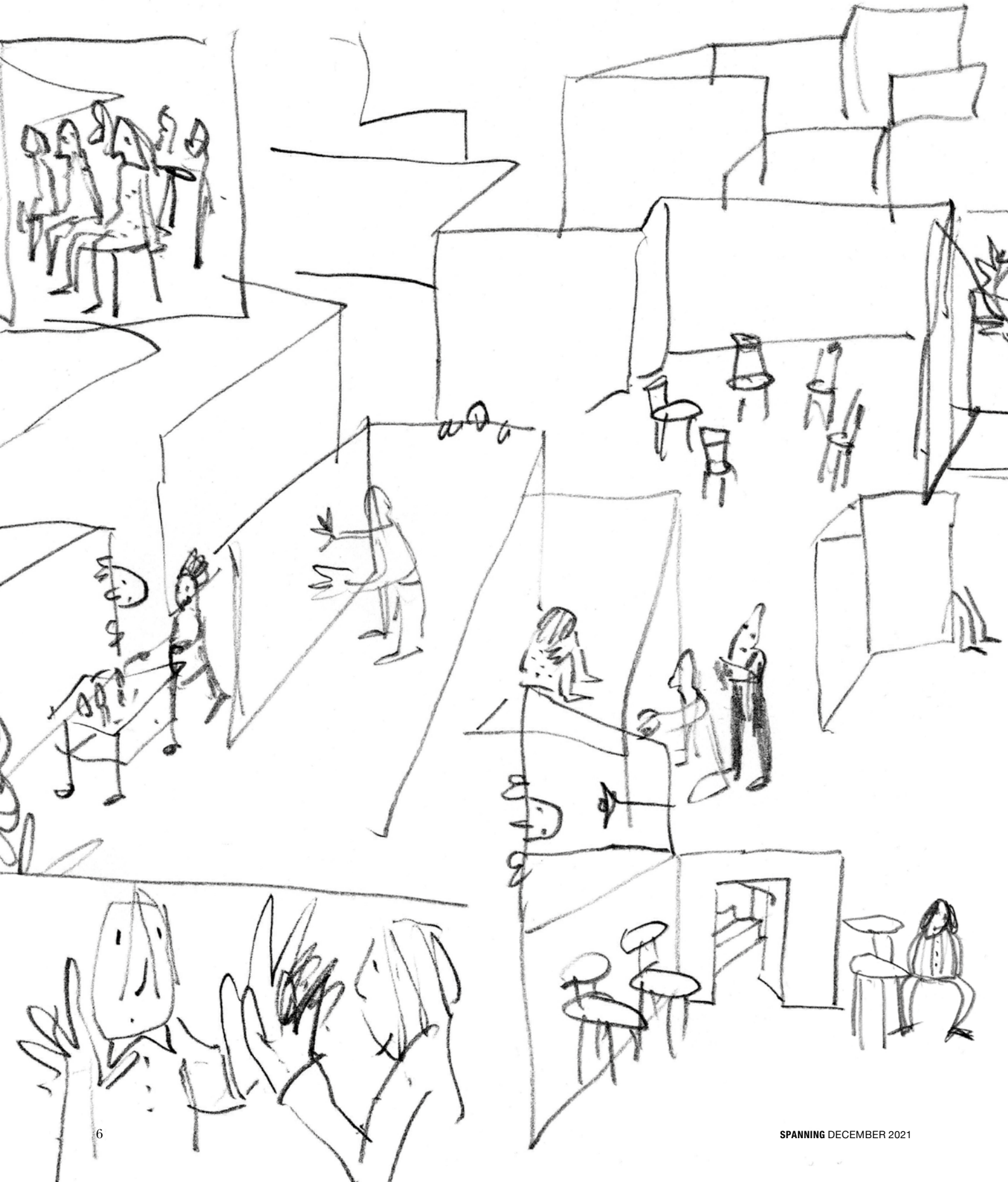
De gedachte achter de wet is dat gemeenten de jeugdzorg beter, sneller en goedkoper kunnen organiseren dan de provincie en het Rijk, maar daar komt niets van terecht. Al snel barst de kritiek los. Gemeenten zijn totaal niet voorbereid op deze enorme klus en missen de deskundigheid om dit moeilijke dossier op zich te nemen. Ook al omdat door vermarkting het aantal jeugdzorgaanbieders explosief toeneemt en er geen overzicht meer is. Daar komt nog bij dat gemeenten het met aanzienlijk minder geld moeten doen dan het Rijk, want de decentralisatie gaat gepaard met een forse bezuiniging. Desondanks blijven de uitgaven voor jeugdzorg stijgen en nemen de tekorten van gemeenten toe.

En zo herhaalt de geschiedenis zich. Al tientallen jaren bestaat de wens om de jeugdzorg dichtbij huis en in samenhang te organiseren, ieder kind de juiste hulp te geven en vroeg problemen te signaleren om daarmee ernstigere problemen in de toekomst te voorkomen. Maar deze wensen leggen het af tegen politieke wensen als lagere kosten, (financiële) verslaglegging en grip willen hebben op de toegang tot jeugdzorg. Zolang daar geen verandering in komt, is het de jeugd die de rekening betaalt. ■

‘De laatste transitie heeft niet gebracht wat er van verwacht werd. Meer bureaucratie, versnippering en het voelt als achteruit boeren.’

Opmerking van een medewerker in de SP-enquête

MEER ZORGEN, MINDER ZORG

Tekst: Bart Linssen

Het gaat niet goed met de jeugdzorg. Het aantal jongeren dat zorg toegewezen krijgt stijgt, net als de werkdruk, de bureaucratie, de wachtlijsten en de kosten. Waarom gebeurt dit en wat zijn de gevolgen voor jongeren en medewerkers?

PROBLEEM 1: BUREAUCRATIE EN WERKDruk

Het organiseren van de jeugdzorg is de afgelopen zes jaar niet eenvoudiger geworden. Hadden de zorgaanbieders vóór de decentralisatie te maken met maximaal twaalf provincies, in 2015 kwamen daar opeens ruim 350 gemeenten voor in de plaats. Dat de administratielast hierdoor is toegenomen, is niet verrassend. Ook al beloofde de Jeugdwet iets anders. Onderzoekers waarschuwen al voor de invoering dat: 'Jeugdzorginstellingen (...) te maken (kunnen) krijgen met vele gemeenten en de vrees leeft dat iedere gemeente haar eigen informatiebehoefte zal formuleren.' Hoogleraar Jeugdbescherming Ido Weijers voorspelde dat de decentralisatie 'ertoe zou leiden dat de gemeenten jarenlang energie kwijt zijn aan deze reorganisaties en dat dit vrijwel onvermijdelijk ten koste gaat van de continuïteit van het werk.'

Om het organiseren van de jeugdzorg behapbaar te maken hebben veel gemeenten samenwerkingsverbanden opgezet, waarvan er nu 42 bestaan. Deze jeugdregio's hebben allemaal hun eigen eisen, bijvoorbeeld als het om rapportage gaat. Ook bepalen zij hun eigen tarieven bij de ruim 700 verschillende productcodes die de jeugdzorg in Nederland kent. De extra tijd die jeugdzorginstellingen hierdoor kwijt zijn aan bureaucratie is

vaak zonde, want meer tijd voor administratie betekent in de regel minder tijd voor zorg.

Dat de bureaucratie alleen maar toeneemt, vormt een bedreiging voor de kwaliteit en continuïteit van de jeugdzorg. Uit een enquête van de SP die door 1132 jeugdzorgmedewerkers is ingevuld, blijkt de toegenomen administratieve last de meest genoemde reden voor de te hoge werkdruk. 83 procent geeft aan dat de controledruk vanuit de financiers ten koste gaat van de zorg aan de jeugd. Zoals een respondent opmerkt: 'De werkdruk en de bezuinigingen maken het onmogelijk om kwaliteit te leveren.' In eenzelfde soort peiling van KRO-NCRV en FNV onder 2700 jeugdzorgmedewerkers, geeft 80 procent aan altijd over te werken.

Ook op de lange termijn bedreigt de bureaucratie de jeugdzorg. Uit de enquête van KRO-NCRV en FNV blijkt dat 76 procent van de medewerkers weleens overweegt om ander werk te gaan doen, omdat de administratieve last nu zo hoog is. Ongeveer de helft van hen denkt daar vaak of heel vaak over na. Uit de enquête die de SP heeft gehouden komt hetzelfde beeld naar voren: de bureaucratie is de belangrijkste reden waarom medewerkers uit de sector vertrekken.

Dit is een groot en urgent probleem. Op het eerste gezicht is het aantal mensen dat in de jeugdzorg werkt al jaren stabiel. Zo rond de 30 duizend. Maar het verloop is enorm. Follow the Money spreekt van een 'ongekende uittocht van medewerkers'. Het onderzoeksplatform becijferde dat er in vier jaar tijd maar liefst vijfduizend medewerkers vertrokken, en bijna zeven procent ziek thuis zat. Zo vertrok in 2017 22 procent van de medewerkers van de Rotterdamse jeugdzorginstelling Horizon. 'Wij zien bussen met nieuw personeel bij de voordeur, door de achterdeur rennen mensen gillend weg', vertelt een onderzoeker van de Raad voor de Kinderbescherming in NRC Handelsblad.

Jongeren moeten daardoor langer wachten op de juiste hulp. Driekwart van de respondenten uit de SP-enquête heeft de wachtlijsten zien toenemen. Ook uit een kleine steekproef van stichting *Het vergeten kind* blijkt dat kinderen gemiddeld tien maanden moeten wachten tot er zorg beschikbaar is. In die tijd hebben zij dus geen ondersteuning, bijvoorbeeld bij complexe stoornissen. Zolang de bureaucratie medewerkers bezighoudt of zelfs wegjaagt, zal verbetering uitblijven.

>

'De wachtlijsten zijn veel te lang waardoor de situaties in gezinnen verslechteren. Dit is schadelijk voor het kind en ouders.'

Opmerking van een medewerker in de SP-enquête

PROBLEEM 2: ONGELIJKHEID EN BUDGET

Niet ieder kind in Nederland heeft recht op dezelfde zorg. Dat klinkt misschien vreemd (en dat is het natuurlijk ook), maar het is het gevolg van de manier waarop de jeugdzorg is georganiseerd. Sinds de decentralisatie zijn het de gemeenten die bepalen wat voor zorg wordt toegestaan. Dat doen zij door contracten af te sluiten met zorgaanbieders waarvan zij vinden dat ze de zorg kunnen leveren die nodig is. ‘Gemeenten zijn – binnen de kaders van de Jeugdwet – vrij om een hoger of lager voorzieningenniveau tot stand te brengen, zonder dat dit invloed heeft op hun uitkering’, aldus onderzoeksbureau Cebeon.

De VVD-logica van dit verdienmodel voor gemeenten gaat als volgt. Wanneer gemeenten betaald zouden krijgen voor de jeugdzorg die wordt geleverd, is er geen prikkel om minder zorg te leveren. Maar wanneer gemeenten een vast budget krijgen, levert het een gemeente geld op om te voorkomen dat jeugdzorg nodig is.

Wanneer de jeugdzorg in 2015 overgaat naar de gemeenten, worden er volgens die logica miljoenen op de Rijksbijdrage (het bedrag dat gemeenten krijgen om de jeugdzorg uit te voeren) bezuinigd, oplopend tot 450 miljoen per jaar. Pas enkele maanden voor de overdracht wordt duidelijk hoe groot die Rijksbijdrage precies is. Het gevolg is chaos. Gemeenten hebben nog nauwelijks eigen expertise opgebouwd of samenwerkingsverbanden opgezet. Bovendien hebben ze pas laat of überhaupt geen contracten afgesloten met jeugdzorginstellingen, omdat totaal onduidelijk was hoeveel er te besteden is. Instellingen die geen contracten hebben kunnen afsluiten dreigen failliet te gaan. Doorlopende jeugdzorg is niet zeker van financiering, tenzij er toevallig sprake is van een meerjarig contract dat eerder al is afgesloten.

Veel gemeenten (zie ook het verhaal van Peter Verschuren op pagina 12-13) kiezen er in eerste instantie voor om de bestaande zorg door te laten lopen, waarmee ze een groot financieel gat in de gemeentebegroting slaan. In sommige gemeenten leidt dat tot bezuinigingen op andere belangrijke zaken, zoals de bibliotheek of de thuiszorg. Andere gemeenten trappen op de rem, waardoor ze het gevaar lopen niet te voldoen aan de zorgplicht die ze vanuit de Jeugdwet hebben gekregen. Zoals de gemeente Almere, die in 2016 zorgverleners vroeg de zorg te beperken tot degenen voor wie wachten onverantwoord is. Gemeenten zijn verplicht om ‘passend aanbod’ te contracteren, maar wat dat precies is? Betekent dat bijvoorbeeld dat je jongeren met psychische problemen niet behandelt maar medicatie geeft? Hoogleraar Jeugbescherming Wijers vreesde in 2014 al dat dit een uitvloeisel zou kunnen zijn van de beperkte Rijksbijdrage.

Het verschil tussen de kosten die gemeenten maken en de financiering die ze daarvoor krijgen, blijft een terugkerend punt van zorg. De Rijksbijdrage wordt bepaald op basis van een verdeelsleutel die is ontwikkeld door het Sociaal en Cultureel Planbureau en onderzoeksbureau Cebeon. Aan de hand van allerlei demografische cijfers wordt bepaald wat de verwachte behoefte aan jeugdzorg is. Gemeenten hebben echter te maken met een zorgvraag, vastgesteld door een huisarts, jeugdarts of medisch specialist, die vaak totaal niet overeenkomt met de cijfermatige werkelijkheid. Omdat gemeenten ook verantwoordelijk zijn voor andere zaken die vanuit het Rijk worden bekostigd volgens een vergelijkbare verdeelsleutel (zoals maatschappelijke ondersteuning en sociale zekerheid), hebben vele van hen te maken met tekorten op

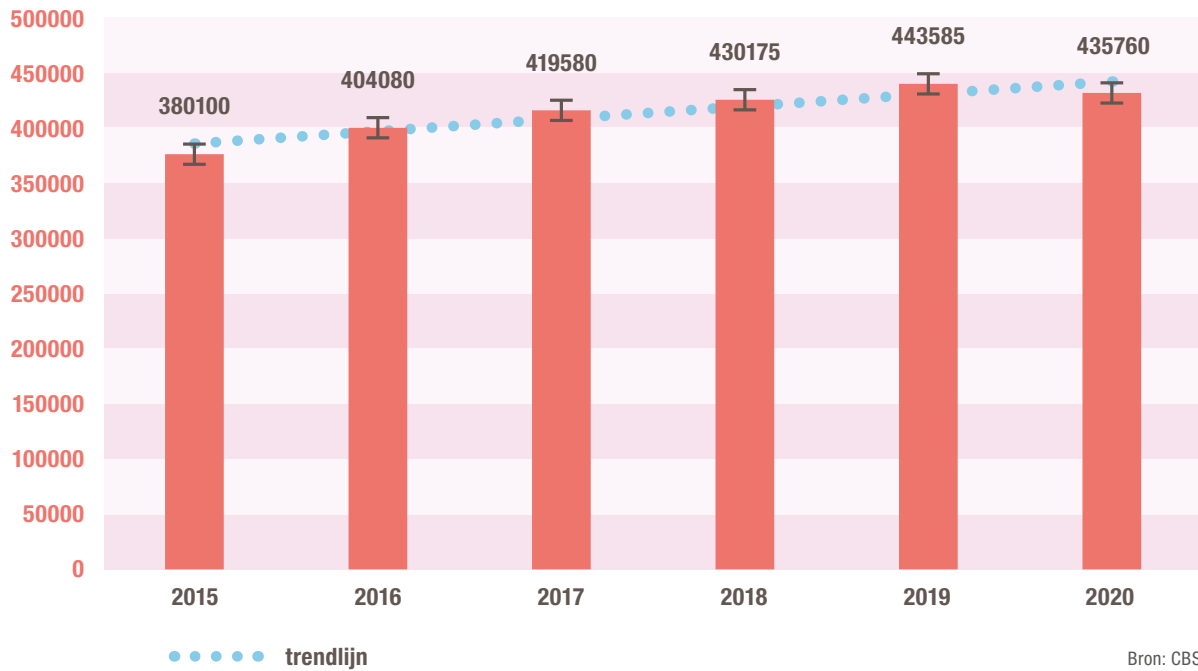
verschillende terreinen waar ze niets tegen kunnen doen. De druk om alles zo goedkoop mogelijk uit te voeren neemt daardoor toe. De voortdurende onzekerheid van voldoende financiering blijft niet zonder gevolgen. Bijvoorbeeld bij de meest complexe jeugdzorg. Met intensieve zorg voor jongeren uit het hele land zijn deze organisaties vaak niet gebonden aan één gemeente of één zorgregio. Gemeenten die de relatief hoge rekening moeten betalen, zijn bijzonder terughoudend. Zij zijn geneigd zijn om de jeugdzorg zo vorm te geven, dat vaker wordt gekozen voor plaatselijke, goedkopere zorg – het ‘passend aanbod’ waar gemeenten toe verplicht zijn, ook als dat in de praktijk niet volstaat. Tegelijkertijd kunnen de organisaties die specialistische zorg verlenen hun begroting niet op orde krijgen en dreigen ze failliet te gaan.

Zo loopt de jeugdzorg steeds verder vast, zonder dat er van de voorgenomen bezuinigingen iets terecht komt. In plaats van minder wordt er juist meer aan jeugdzorg uitgegeven. In 2019 bedroegen de uitgaven van gemeenten 5,9 miljard; zo’n 1,7 miljard méér dan de Rijksbijdrage. Een arbitragecommissie, die voor het Rijk en de gemeenten heeft gekeken naar de financiering van de jeugdzorg op de lange termijn, oordeelde in mei dit jaar dat er ook de komende jaren structureel meer geld nodig is: 1,9 miljard extra in 2022, aflopend naar structureel 800 miljoen erbij na 2028. Het valt te hopen dat de tekorten bij de gemeenten ook daadwerkelijk door het Rijk worden aangevuld, want de nood bij veel gemeenten is hoog. Of daarmee de verschillen in beschikbare jeugdzorg tussen gemeenten verdwijnen, valt nog te bezien. Dat blijft voorlopig een lokale keuze.

‘Met de huidige manier van aanbesteden gaat er veel goede jeugdzorg verloren.’

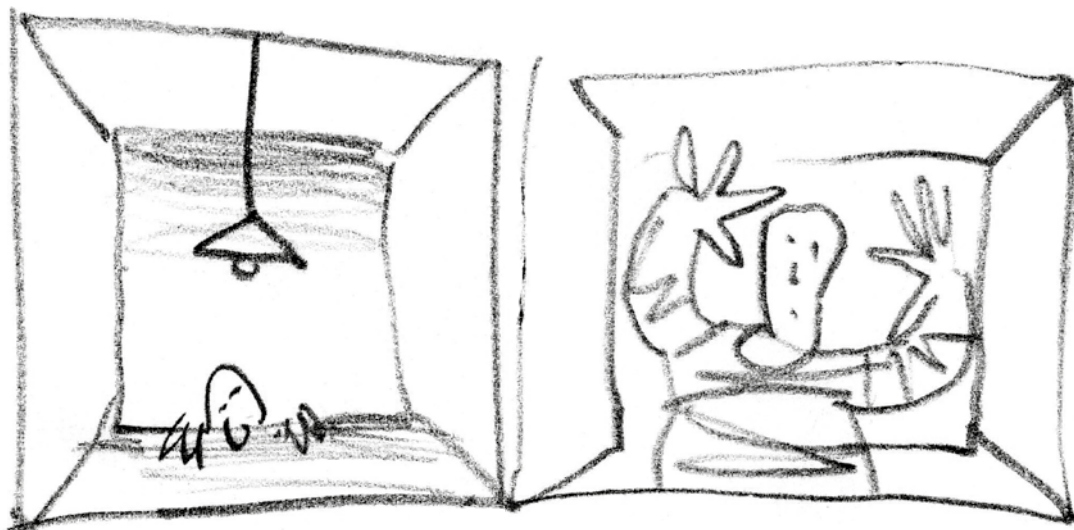
Opmerking van een medewerker in de SP-enquête

AANTAL JONGEREN MET JEUGDZORG

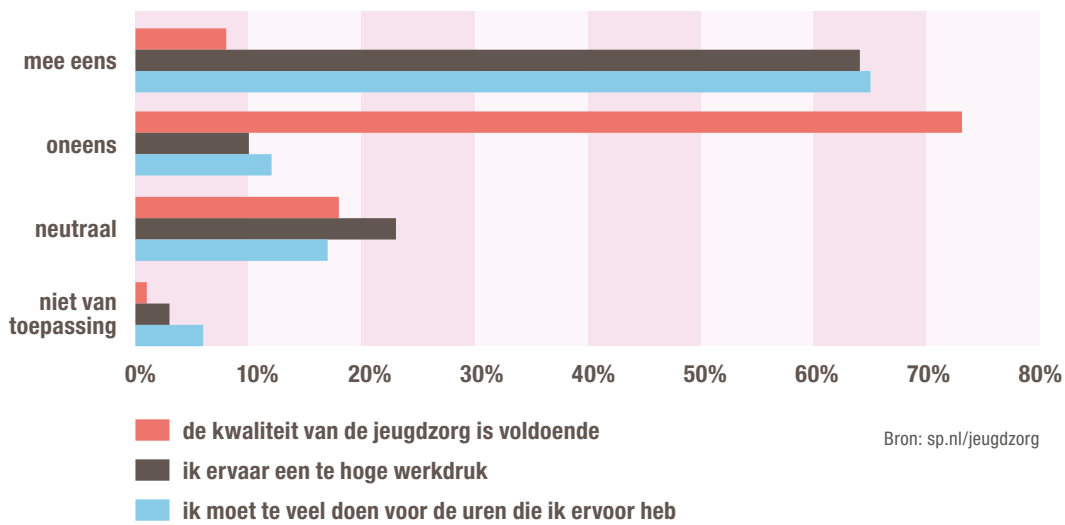

Al jaren neemt het aantal jongeren met jeugdzorg toe. De decentralisatie heeft daar geen verandering ingebracht. Integendeel. Sinds 2015 is het aantal jongeren dat met jeugdzorg te maken heeft gestegen met ruim 55 duizend, oftewel bijna 15 procent.

Benieuwd naar alle uitslagen van de enquête? Kijk dan op sp.nl/jeugdzorg

DRIE STELLINGEN OVER KWALITEIT EN WERKDruk

Van juni tot oktober heeft de SP medewerkers in de jeugdzorg geënquêteerd. Daarbij werd hen onder meer gevraagd om op deze drie stellingen te reageren. De antwoorden zijn duidelijk. Een overgrote meerderheid ervaart een te hoge werkdruk, moet te veel doen in de uren die ze voor het werk hebben, en vindt de kwaliteit van de jeugdzorg onvoldoende.

HOE BEOORDELEN MEDEWERKERS DE DECENTRALISATIE?

In de enquête van de SP is medewerkers ook gevraagd naar de ontwikkelingen op hun werk. Hoe ervaren zij de werkdruk, het verloop onder collega's, de kwaliteit van zorg, de bureaucratie en de wachlijsten? Uit de antwoorden blijkt dat al deze zaken zijn toegenomen, behalve de kwaliteit: die is achteruitgegaan.

Benieuwd naar alle uitslagen van de enquête? Kijk dan op sp.nl/jeugdzorg

PROBLEEM 3: DE GEVOLGEN VAN VERMARKTING

Juist omdat er in zoveel gemeenten grote budgettaire tekorten voor jeugdzorg zijn, is het onvoorstelbaar om te zien dat er voortdurend jeugdzorgbudget wordt verspild. Zo blijkt uit het uitgebreide dossier dat Follow the Money heeft aangelegd, dat er ondernemingen zijn die tientallen procenten winst maken. Vorig jaar verklaarde de Algemene Rekenkamer waar deze winsten vandaan komen: '(De) vergoeding is ruim voldoende voor hulp aan patiënten met een lichte zorgvraag, maar te laag om de kosten van intensievere behandeling te bekostigen. Dit zet zorgaanbieders ertoe aan 'de krenten uit de pap' te halen.'

En zo is de jeugdzorg ineens aantrekkelijk geworden voor durfinvesteerders, zoals het Franse private equity fonds Apax Partners, dat in maart 2021 jeugd-GGZ instelling Mentaal Beter overnam, een aanbieder van relatief lichte zorg. Andere jeugdzorg-ondernemers, zoals de groep die door Follow the Money werd gevraagd naar hun hoge winsten, stellen dat de tarieven best omlaag mogen. Maar voor gemeenten is dat niet erg

aantrekkelijk. Lagere tarieven kunnen tot gevolg hebben dat grote zorgaanbieders niet meer rendabel zijn en misschien wel failliet gaan. Omdat deze aanbieders nog steeds het gros van de jeugdzorg verzorgen, komt dan al snel de continuïteit van de zorg in gevaar.

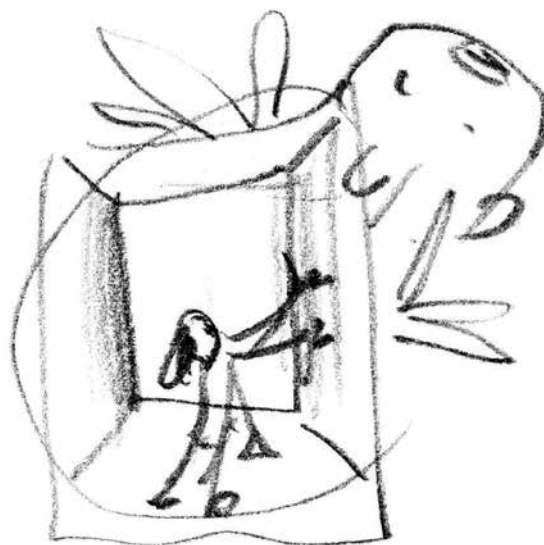
Tegelijkertijd kunnen deze grotere instellingen er vanwege de periodieke aanbestedingen, met nieuwe eisen en tarieven, niet automatisch vanuit gaan dat zij het komende jaar weer alle zorg mogen en kunnen leveren. Dus is het nodig om met zorggeld reserves aan te leggen, bijvoorbeeld om te voorkomen dat er plotseling personeel moet worden ontslagen. Dat dit een reëel risico is, blijkt uit onderzoek van de Jeugdautoriteit dat begin dit jaar de jaarverslagen van 226 aanbieders met een omzet van meer dan 2 miljoen euro doornam. Daaruit bleek dat 36 procent van deze aanbieders 'een hoog risico op financiële problemen' heeft, tegenover 26 procent een jaar eerder.

Bij de aanbieders die er financieel steeds beter voorstaan, is juist de

kwaliteit reden tot zorg. Denk aan de opkomst van behandelingen waarvan de effectiviteit in ieder geval niet wetenschappelijk is aangetoond. Zoals exotische behandelingen als dolfjinentherapie of paardentherapie, waarvan het aantal aanbieders in korte tijd is verdrievoudigd.

Bovendien wordt de sector nog steeds geteisterd door cowboys, die schaamteloos geld uit de zorg trekken. Een goed voorbeeld is Michiel Bosman, voormalig eigenaar van de Amersfoortse GGZ-instelling Dokter Bosman waar veel jongeren worden behandeld. In enkele jaren heeft hij het voor elkaar gekregen om miljoenen bij gemeenten te declareren voor zorg die niet geleverd was. Nu gemeenten dit geld terugvragen, blijkt dat er met uitkeringen aan eigen BV's miljoenen euro's zijn weggesluisd. Inmiddels is Bosman zelf verkast naar Curaçao, en moet de GGZ-instelling maar zien hoe ze de financiële malaise overleeft.

En zo maakt marktwerking de jeugdzorg alleen maar duurder. ■

'Stop met die concurrentie. Marktwerking in de jeugdzorg slaat helemaal nergens op.'

Opmerking van een medewerker in de SP-enquête

Peter Verschuren

‘ALLEEN DE GEMEENTE KAN DE PROBLEMEN IN HUN SAMENHANG AANPAKKEN’

Tekst: Peter Verschuren Foto: Gemeente Midden-Groningen

De afgelopen jaren heeft SP-wethouder Peter Verschuren de jeugdhulp in Midden-Groningen aangestuurd. Daarbij ging zeker niet alles goed, maar juist door de jeugdhulp in de gemeente te organiseren kon er een hoop verbeterd worden. De verleiding om de resterende problemen landelijk aan te pakken moet dan ook worden weerstaan.

Gemeenten zijn vanaf 1 januari 2015 verantwoordelijk voor de jeugdhulp. Vanaf diezelfde datum liggen ze onder vuur en klinkt de roep om de klok terug te draaien en de jeugdhulp weer landelijk of provinciaal te organiseren. Ik snap veel van de kritiek die geuit wordt, maar zie één doorslaggevende reden waarom dat niet moet gebeuren. En dat is dat de gemeente de problemen die spelen in hun samenhang kan aanpakken.

Heel vaak hebben de moeilijkheden van de kinderen alles te maken met de situatie van hun ouders. De relatie tussen het inzetten van jeugdhulp en bijvoorbeeld een laag inkomen of licht verstandelijke beperking van de ouders is overduidelijk – zeker in de

situaties waarin langdurig jeugdhulp wordt ingezet. Dan helpt het niet om geïsoleerd naar het kind te kijken en dat te behandelen, maar moeten ook de achterliggende problemen aangepakt worden. Dan heb je het bijvoorbeeld over schuldhulpverlening, maatschappelijke begeleiding, een beter huis, werk of zinvolle dagbesteding. En heb je het dus vooral over taken die al langer op het bord van de gemeente liggen.

Is het dan misschien verstandig de verantwoordelijkheid bij de gemeenten wel weg te halen voor delen van de jeugdzorg, bijvoorbeeld de ggz of de jeugdbescherming, en die weer landelijk te gaan organiseren en financieren? Nee. Er zijn situaties

‘Het is belangrijk dat we als samenleving accepteren dat niet ieder kind perfect is’

waarin er in het gezin geen andere problemen spelen en er alleen een stoornis bij een jongere behandeld moet worden. Daar zou het in theorie kunnen. Maar of er echt niets anders speelt, weet je pas na goed onderzoek. In veel gevallen is het onmogelijk om het gedrag los te zien van de omgeving van de jongere en is samenhangende ondersteuning noodzakelijk. Ook bij de jeugdbescherming is het van groot belang dat de gezinsvoogden intensief samenwerken met alle andere betrokkenen bij het gezin en dat hun inzet nauw verbonden is aan die van de gemeenten. Bovendien roept een knip in de Jeugdwet onherroepelijk afschuifgedrag op om de kosten bij de andere partij neer te leggen en dus getouwtrek over de rug van de jongere.

JEUGDHULP UITKLEDEN EN EIGEN BIJDRAGEN?

Naast de vraag of de gemeenten hun taak wel aankunnen, ging de jeugdhulpdiscussie in de afgelopen jaren vooral over het geld. Begrijpelijk: het budget dat de gemeenten kregen was veel te klein om alle hulp te kunnen betalen. Volgend jaar komt er verlichting van de financiële druk: gedwongen door het oordeel van een arbitragecommissie komt het Rijk met 1,3 miljard extra over de brug. Voor mijn gemeente betekent dat ruim 5 miljoen euro, wat ongeveer het bedrag is dat we de afgelopen jaren zelf hebben toegelegd op de jeugdhulp – en waarvoor we dus zwaar hebben moeten bezuinigen op andere terreinen. De discussie over het geld zal hiermee echter niet verstommen: eind dit jaar komen de hoofdlijnen van een ‘hervormingsagenda’, met daarin voorstellen om de kosten omlaag te brengen. Ideeën die in dit

verband geopperd worden zijn onder andere het invoeren van eigen bijdragen en het stoppen met bepaalde vormen van jeugdhulp.

TERUGDRINGEN AFHANKELIJKHEID VAN HULP

Mijn beeld is dat de gemeenten er met vallen en opstaan steeds beter in slagen de juiste ondersteuning te bieden, dat ze van heel ver moesten komen en dat ze er nog lang niet zijn. In 2015 kregen de gemeenten de jeugdhulp op hun bord, zonder goede overdracht, zonder benul van wat er allemaal kan spelen, zonder de juiste uitvoerend medewerkers en ook nog eens met veel te weinig geld. In Midden-Groningen spraken we af dat er geen enkel kind tussen wal en schip mag vallen en gaven we de onervaren medewerkers carte blanche om alle hulp in te zetten die ze wenselijk vinden. Het gevolg was veel onzekerheid bij die medewerkers en snel oplopende tekorten.

De situatie is nu heel anders. We hebben helder uitgesproken welke richting we op willen en noemen dat: 'versterken van de sociale veerkracht'. Het komt erop neer dat de ondersteuning die we bieden de afhankelijkheid van hulpverlening moet terugdringen en de netwerken rond de hulpvrager moet versterken. Niet omdat dat goedkoper is, maar omdat het beter is. 'Een meewerkend netwerk is effectiever dan een briljante hulpverlener', om met de woorden van publicisten Pieter Hilhorst en Jos van der Lans te spreken.

Concreet betekent het dat we fors investeren om te zorgen dat we er op tijd bij zijn, bijvoorbeeld met laagdrempelige ondersteuning. We hebben afspraken met verloskundigen, kraamhulpen en GGD dat zij hun zorgen over aanstaande of net nieuwe moeders melden. We hebben bij bijna alle huisartsenpraktijken een jeugdondersteuner op onze kosten, werken met de JIM-aanpak, waarbij een jongere zijn eigen mentor kiest. Daarnaast werken we met 'Buurtgezinnen' die af en toe vrijwillig bijspringen en we hebben de ouderwetse gespecialiseerde gezinsverzorgster weer teruggehaald, nu onder de nieuwe

naam 'gezinsondersteuner'. Die levert praktische ondersteuning op de momenten waarop het nodig is en brengt zodoende rust, reinheid en regelmaat in gezinnen met veel problemen.

We halen de contacten met de scholen aan en hebben heel fors geïnvesteerd in uitbreiding van het jongerenwerk. Ook subsidiëren we een 'alternatieve' stichting die in onze grootste aandachtswijk heel laagdrempelig en zonder indicatie ouders en jongeren begeleidt. Tot slot trainen we medewerkers van onze sociale teams om breed te kijken en ook aandacht te hebben voor bijvoorbeeld schulden, armoede en eenzaamheid.

Zijn we er daarmee? Nee. Als ik naar mijn gemeente kijk, zie ik dat er nog veel te verbeteren valt in de samenwerking met het onderwijs, dat we nog steeds belemmerende schotten hebben tussen de WMO, de Jeugdwet en de Participatiewet, dat onze sociale teams ondanks alle goede bedoelingen nog te veel zorg-indicatie teams zijn en dat we nog geen oplossing hebben voor het verloop onder de medewerkers.

BEPERKTE STURINGSMOGELIJKHEDEN VOOR GEMEENTEN

Voor het antwoord op de vraag hoe de jeugdhulp beter kan, is het belangrijk te beseffen dat de gemeenten er weliswaar in naam de regie over hebben, maar nog niet de helft van alle indicaties voor zorgtrajecten afgeven en op allerlei manieren afhankelijk zijn van anderen. Huisartsen, leerkrachten, jeugdbeschermers, zorgaanbieders: allemaal zijn ze medeverantwoordelijk voor de hulp aan kinderen die het op eigen kracht niet redden; allemaal moeten ze kritisch naar hun rol kijken.

En nog een stap verder: het is belangrijk dat we als samenleving accepteren dat niet ieder kind perfect is en dat we ermee stoppen 'moeilijk gedrag' als een medisch probleem te zien. Bij het Centrum voor Jeugd en Gezin in het Groningse villadorp Haren kwamen daags na de bekendmaking van de Citoscores volgens de coördinator

'stapels telefoontjes' binnen van ouders die een IQ- of dyslexietest wilden voor hun kinderen. In een langjarig Canadees onderzoek werden 900.000 kinderen gevolgd. Daaruit bleek dat de jongste kinderen in de klas 30 procent (jongens) en 70 procent (meisjes) vaker de diagnose ADHD kregen dan de oudste kinderen. Ook werden ze anders behandeld: bij het voorschrijven van ADHD-medicatie waren de verschillen nog duidelijk groter. In Nederland zal de situatie niet anders zijn: speels gedrag dat op grote schaal gediagnosticeerd wordt als medisch probleem dat behandeld moet worden...

Voor echte verbetering van de jeugdhulp is dus veel meer nodig dan wat de gemeenten kunnen doen. Bij de omslag in Midden-Groningen naar sociale veerkracht worden we geadviseerd door onderzoeker Gert Schout. Hij kan het mooi zeggen: 'We hebben met zijn allen een stelsel geschapen van individualisering, prestatiedruk, medicalisering, vermarkting, overregulatie en risicomijding. Iedereen speelt er een rol in, iedereen moet veranderen. De ambtenaren, de hulpverlening, de burgers.' ■

In zijn boek 'Worstelen met geboeide handen' spreekt Peter Verschuren met mensen die op verschillende manieren betrokken zijn geweest bij de decentralisatie van de jeugdzorg.

‘BUREAUCRATIE BEDERFT WERKPLEZIER JEUGDHULPVERLENERS’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Maurits Gemmink

Is de decentralisatie de oorzaak van de problemen in de jeugdzorg? Peter Kwint, woordvoerder Jeugdzorg voor de SP in de Tweede Kamer, bevestigt dat maar wijst op meer oorzaken, zoals georganiseerd wantrouwen en winstuitkeringen.

› **Hoe stond de SP destijds tegenover de decentralisatie van de jeugdzorg?**

‘We hebben tegengestemd. Dat was niet zozeer omdat we er tegen zijn dat dingen dichtbij huis worden georganiseerd, maar omdat het decentraliseren van bevoegdheden gepaard ging met een forse bezuiniging. Gemeenten kregen 15 procent minder budget in drie jaar, omdat zij het goedkoper zouden kunnen organiseren.’

‘Inmiddels kunnen we concluderen dat het helemaal niet goedkoper is geworden. Er wordt ruim 50 procent meer aan jeugdzorg uitgegeven dan vóór de transitie en de meeste gemeenten hebben grote tekorten. Ook kunnen gemeenten de verantwoordelijkheid voor vooral de specialistische jeugdzorg niet aan. Zij missen de deskundigheid om deze zorg op een goede manier te organiseren.’

› **Wat is er sinds 2015 nog meer in de jeugdzorg veranderd?**

‘Er is een enorme toename geweest van het aantal kleine jeugdzorgbedrijfjes, omdat de regels daarvoor versoepeld zijn en ze ook nog eens winst mogen maken. Deze bedrijfjes richten zich vooral op de lichtere jeugdzorg. Van ADHD-testen tot leesbegeleiding voor kinderen met dyslexie. En juist daar gaat steeds meer geld heen. Terwijl de grotere, specialistische jeugdzorginstellingen een steeds kleiner deel van het budget krijgen. Wat ten koste gaat van jongeren met zwaardere problematiek.’

› **Wat zie jij als de grootste problemen van het huidige stelsel?**

‘Geld is niet geoormerkt, dus het is niet gezegd dat geld dat bedoeld is voor jeugdzorg ook echt naar jeugdzorg gaat. Er mag zonder noemenswaardige beperkingen winst uitgekeerd worden. En de administratielast is enorm toegenomen. Vooral door toedoen van gemeenten die vanwege gebrek aan kennis elk gewerkt uur verantwoord willen zien.’

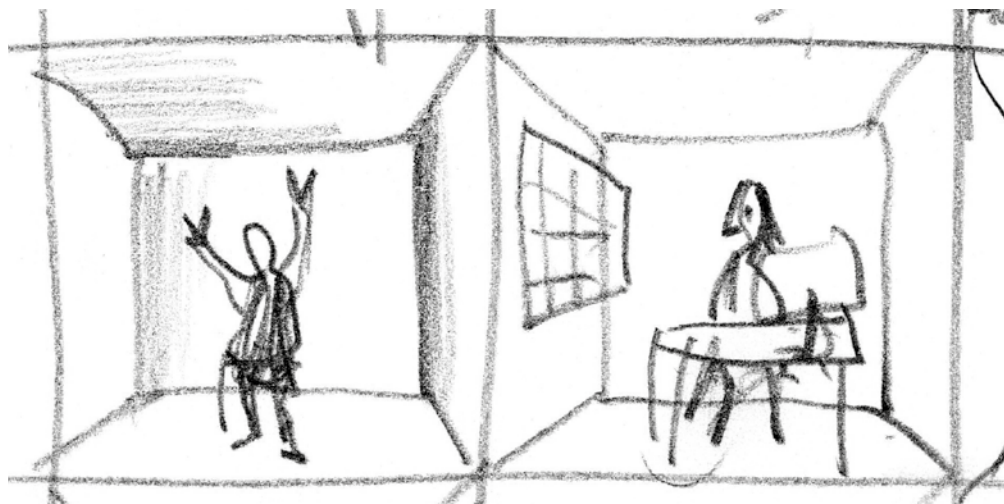
› **De SP heeft onlangs een enquête gehouden onder medewerkers uit de jeugdzorg. Wat zijn de belangrijkste resultaten?**

‘Dat mensen die in de jeugdzorg werkzaam zijn, minder plezier hebben in hun werk en dat dat vooral te maken heeft met werkdruk en administratie. 60 procent geeft aan minder plezier in het werk te hebben dan voorheen. Ze vinden dat de

kwaliteit van hun werk achteruit gaat, dat ze te weinig tijd voor hun cliënten hebben en dat te veel tijd opgaat aan administratie. Dit verhaal is niet uniek voor de jeugdzorg, maar hoor je op heel veel plekken in de publieke sector terug. Ook in de zorg, het onderwijs en bij de politie. Dat georganiseerd wantrouwen is echt de betonrot voor de sector. Daardoor haken mensen uiteindelijk af en worden de problemen alleen maar groter.’

› **Viel je verder nog iets op aan de enquête?**

‘Je merkt dat jeugdhulpverleners heel bewust zijn van het belangrijke werk dat ze doen. Dat hun werk soms het verschil maakt tussen leven en dood. Dat maakt hun reacties ook zo pijnlijk om te lezen. Zij willen jongeren graag de juiste hulp bieden, maar kunnen dat niet vanwege wachtlijsten, bureaucratie, personeelstekort of

Peter Kwint

geldtekort. En ze weten wat dan de gevolgen kunnen zijn.'

› **Wat zou er volgens de SP moeten gebeuren om de jeugdzorg te verbeteren?**

'Als je in ieder geval de specialistische jeugdzorg weer landelijk organiseert, maak je het makkelijker om overal een basisoniveau te garanderen. Nu zie je dat vooral duurdere voorzieningen enorme wachtlijsten hebben of er zelfs helemaal niet meer zijn in gemeenten. Haal ook de verplichte aanbesteding eruit en verbied het maken van winst. Marktwerking heeft haar belofte van *efficiency* niet ingelost. Integendeel: de wachtlijsten zijn gestegen, de personeelstekorten lopen op en de jeugdzorg is alleen maar duurder geworden.'

'Als je minder kinderen in de jeugdzorg wil, zul je ook eerder problemen moeten signaleren. Als je er eerder bovenop zit, is de behandeling vaak lichter en gaat het sneller weer beter met het kind. Dat vraagt wel om een goede samenwerking met bijvoorbeeld jongerenwerk en scholen. Als je het hebt over werkplezier, zul je iets

moeten doen aan de doorgeslagen bureaucratie. Heb vertrouwen in de jeugdhulpverlener en stop met elk uurtje te laten verantwoorden. Als je al deze stappen zet, kun je het voor jongeren en medewerkers een stuk prettiger maken.'

› **Wat is daarvoor nodig?**

'Als je van tevoren goed regelt waar een organisatie zich mee bezig moet houden, kun je de uitvoering aan de jeugdhulpverlener laten, want die weet het beste wat er moet gebeuren. Dat betekent wel dat je de jeugdhulpverlener vertrouwen en verantwoordelijkheid moet geven. Dus dat je ze niet constant verantwoording laat afleggen. Ik denk dat als je de bureaucratie en het weglekken van winsten aanpakt, je echt al een heel eind bent.'

› **Hoe gaan we dat voor elkaar krijgen?**

'Ik hoop met een groot deel van de mensen die de enquête heeft ingevuld binnenkort in ons partijkantoor in Amersfoort bij elkaar te komen. Om ervoor te zorgen dat deze enquête niet het eindpunt is, maar het

beginpunt van langdurigere contacten met mensen die in de sector werken. We zullen moeten beginnen met het verder problematiseren van de huidige situatie in de jeugdzorg. Dus naar voren blijven brengen wat er misgaat, samen met de mensen die in de jeugdzorg werken of die de dupe zijn geworden van tekortschietende jeugdzorg. En laten zien dat dat komt door het systeem van decentralisatie gekoppeld aan marktwerking.'

› **Maar hoe politiseer je die problemen dan?**

'Vanuit onder andere de FNV wordt wel geprobeerd om mensen uit de sector te mobiliseren, maar je merkt dat er pas aandacht voor de problemen komt als het echt misgaat. Wanneer bijvoorbeeld blijkt dat er zeker 1.100 kinderen uit huis geplaatst zijn als gevolg van het toeslagenschandaal. De uitdaging is dan om zowel de mensen te helpen die getroffen zijn door het schandaal, als het schandaal te gebruiken als breekijzer richting de politiek om het systeem te veranderen. Dat kan alleen als jeugdhulpverleners, ouders en kinderen samen optrekken.' ■

Sunita Biharie

‘ZET MENSEN MET PRAKTIJKERVARING OP LEIDINGGEVENDE POSITIES’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Maurits Gemmink

Hoe is het om als kind met jeugdzorg te maken te hebben en er nu zelf werkzaam in te zijn? En wat is er in die tijd in de jeugdzorg veranderd? Ik vroeg het aan Sunita Biharie, ervaringsdeskundige, jeugdhulpverlener en raadslid voor de SP in Apeldoorn.

› **Hoe heb jij jouw tijd in de jeugdzorg beleefd?**

‘Ik heb van mijn derde tot mijn achttiende in de jeugdzorg gezeten. Ik werd uit huis geplaatst omdat mijn vader een levensbedreigend gevaar voor mij vormde. Ik heb in die periode 135 hulpverleners gehad en ben 17 keer verhuisd. Dat doet natuurlijk wat met je. Ik voelde me toen erg eenzaam en onzeker.’

‘Het verschil met nu is dat er vaste teams waren. Ik heb vijf hulpverleners gehad die heel veel voor mij betekend hebben en met wie ik nog steeds contact heb. Dat waren mensen die zich blijvend aan mij verbonden en zich verdiepten in mijn culturele

achtergrond. Zij hebben ervoor gezorgd dat ik mensen ben gaan vertrouwen en relaties en vriendschappen durfde aan te gaan. Tegenwoordig krijg je als hulpverlener die ruimte niet meer. Je kunt jongeren ook veel minder perspectief bieden dan voorheen.’

› **Wat is er dan veranderd?**

‘Mijn opleiding werd betaald en ik kreeg huisvesting toen ik achttien was. Nu moeten de jongeren die ik begeleid een schuld aangaan om hun opleiding te kunnen betalen, terwijl ze geen rode cent hebben. Ook lukt het nauwelijks meer om een kamer voor ze te vinden. Als ze dan achttien zijn, blijven ze maar bij ons, want we

‘Alleen in Apeldoorn al hebben we 600 aanbieders.’

gaan ze niet op straat zetten. Daar komt nog bij dat ze op hun achttiende weer naar de gemeente moeten waar ze oorspronkelijk vandaan komen, dus weg van de plek waar ze geworteld zijn. Dat was eerder ook niet zo.’

› Kun je iets vertellen over je werk?

‘Ik werk op 24-uursgroepen. Dus de jongeren wonen bij ons. Vroeger werkte ik vast op de groep, maar tegenwoordig val ik in waar ik nodig ben. Dan heb je slaapdiensten, maar soms ook nachtdiensten. Dan blijf je wakker, omdat er jongeren zijn die een gevaar voor zichzelf vormen. Bijvoorbeeld omdat ze zichzelf snijden. Ik heb een jongere gehad waar ik elke tien minuten heen ging. Omdat het geen gesloten instelling is, mag je geen camera’s plaatsen. Het enige wat je dan kunt doen is regelmatig langsgaan.’

› Wat merk je in je werk van werkdruk en verloop onder collega’s?

‘Er is bijna geen team meer compleet in de jeugdzorg. Het verloop is erg groot. Toen ik nog vast op een groep werkte, werden er bijna geen vaste contracten gegeven. Daardoor gingen veel goede mensen weg. Mede door gebrek aan (goed) personeel, is de werkdruk heel hoog. Ook omdat het management nauwelijks oog heeft voor wat er op de werkvloer speelt. Alles draait om geld en niet om goede zorg leveren. Daarom botst het regelmatig tussen bestuurders en mensen uit de praktijk.’

› In hoeverre speelt bureaucratie nog een rol bij de toegenomen werkdruk?

‘Omdat elke gemeente anders werkt, moet je veel meer schrijven. Als een jongere jou bijvoorbeeld uitscheldt, moet je dat nu op drie of vier verschillende plekken melden. Eerder hoefde je dat alleen bij de algemene rapportage te doen. Bij een fysiek incident ben je nog meer tijd kwijt. Dan ben je echt 2,5 uur bezig achter je computer. Wat je dan ziet is dat medewerkers ervoor kiezen om die rapportage

buiten werktijd te doen, omdat ze de groep niet willen verlaten. Dat geeft natuurlijk extra werkdruk.’

› Wat is er nodig zodat jij en je collega’s jullie werk beter kunnen doen?

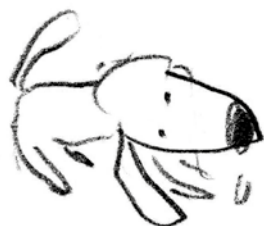
‘Ik denk verschillende dingen. Haal de winst uit de jeugdzorg. Nu zijn er ondernemers die enkel een jeugdzorg-bedrijfje beginnen, omdat ze er veel geld mee kunnen verdienen. Alleen in Apeldoorn al hebben we 600 aanbieders. Niemand kan mij uitleggen wie dat zijn. Zorg verder dat de gespecialiseerde jeugdzorg weer naar de landelijke overheid gaat, met maar één punt van controle en één punt van regelgeving. Dan hoeven jeugdhulpverleners zaken ook maar op één manier te verantwoorden.’

‘Luister ook meer naar de mensen op de werkvloer. Topbestuurders worden door de politiek voortdurend aan tafel gevraagd, terwijl ze vaak niet weten waar ze het over hebben. En wat ze wel weten, hebben ze van mensen op de werkvloer. Dus praat als politicus direct met mensen op de werkvloer. En praat ook met de ouders en de jongeren zelf. Als je dat doet, weet je beter wat er speelt in de jeugdzorg en kun je beleid ontwikkelen dat medewerkers en jongeren helpt, in plaats van frustrereert. En zet veel meer mensen met praktijkervaring op leidinggevende posities. Opleidingsniveau is niet alles, praktijkkennis is vaak veel waardevoller.’

› Je bent ook raadslid voor de SP in Apeldoorn. Hoe neem je jouw ervaringen uit de praktijk mee in de gemeenteraad?

‘Omdat ik niet in Apeldoorn werk, mag ik woordvoerder jeugdzorg zijn. Ik was het liever niet geweest, omdat ik al in de jeugdzorg werk, maar het is zo’n complex onderwerp dat het voor een buitenstaander nauwelijks te begrijpen is. Wat ik doe is constant benadrukken dat het om jongeren gaat en niet om geld. Dat heb ik ook bij de Hoenderloo Groep gedaan. Om sluiting van deze gespecialiseerde instelling voor jongeren met complexe (gedrags-) problematiek te voorkomen, heb ik medewerkers, jongeren en ouders gemobiliseerd. Ik heb ze gezegd: ik weet niet of we deze strijd gaan winnen, maar als de Hoenderloo Groep dichtgaat, gaan we er in ieder geval voor zorgen dat heel Nederland weet wat voor schandaal zich hier heeft afgespeeld.’

‘Dat is ons best aardig gelukt, want de sluiting heeft de landelijke pers gehaald. Onze acties zijn ook van invloed geweest op het politieke debat. Je merkt toch dat Kamerleden geschrokken zijn dat zo’n unieke jeugdzorginstelling zo maar gesloten kan worden. Dus de discussie om de gespecialiseerde zorg weer naar het Rijk over te hevelen, is wel gestart. Dan zie je dat medewerkers, ouders en jongeren dingen in beweging kunnen krijgen. Daar probeer ik als raadslid mijn steentje aan bij te dragen.’ ■

In België investeert de overheid flink in scouting, omdat veel jongeren daar hun vrije tijd aan besteden.

‘WIJ ZIJN DE GROOTSTE UITHUISPLAATSER VAN EUROPA’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Joost van den Broek / ANP©

Professor Jeugdbeleid René Clarijs vindt dat de Nederlandse jeugdzorg moet leren van andere landen: ‘Het grootste probleem van de Jeugdwet is dat het geen jeugdwet is.’

› **Hoe kijkt u aan tegen de decentralisatie van de jeugdzorg naar de gemeenten?**

‘Dat is een vrij nodeloze operatie geweest. Er was onvrede over de effectiviteit van de jeugdzorg en dan is het in de politiek een gebruikelijke ontsnappingsroute om de jeugdzorg naar een andere overheidslaag over te brengen. En elke keer is daar dan weer onvrede over, ook nu weer. Het uitgangspunt was dat de jeugdzorg bij

de gemeenten beter en goedkoper zou worden. Van beide is niets terechtgekomen. Politici zeiden voortdurend: wij geloven dat het beter is. Nu is ‘in iets geloven’ niet het sterkste fundament om nieuw beleid op te bouwen.

Het is in Nederland ook nooit uitprobeernd en er is nooit gekeken hoe het buitenland de decentralisaties heeft aangepakt. Denemarken werd altijd geroemd als voorbeeld, maar

daar hebben ze eerst tien jaar de tijd genomen om gemeenten van ten minste 100 duizend inwoners te vormen, zodat deze voldoende financiële en organisatorische slagkracht hadden om de zorgtaken uit te kunnen voeren. Vervolgens worden de gemeenten daar door het Rijk nog tien jaar lang financieel en anderszins gesteund.’

‘Hier viel het definitieve politieke besluit om te decentraliseren in februari 2014 en moesten gemeenten het per 1 januari 2015 helemaal zelf doen. Zonder de benodigde expertise en met 15 procent minder middelen, want bezuinigen bleek het belangrijkste motief voor de decentralisatie. Het moest snel en goedkoop. Dan weet je van tevoren dat het niet goed kan gaan. Deze keuze is zeer bewust door de politiek gemaakt.’

› **Wat is er volgens u mis met de Jeugdwet?**

‘Het grootste probleem van de Jeugdwet is dat het geen jeugdwet is. In Nederland hebben we de Jeugdwet beperkt tot kinderen en jongeren die met jeugdzorg te maken hebben. Dat zie je al meteen aan de inhoudsopgave: het gaat alleen maar over problemen. Dat is merkwaardig, want dat betekent dat we een heel groot deel van de kinderen en jongeren niet meenemen in het beleid. Daar doen onze overheden weinig tot niets voor. In Nederland is jeugdbeleid jeugdzorgbeleid.’

‘Het gevolg is dat kwetsbare kinderen waar op zich nog niets mee aan de hand is, toch te vaak in de jeugdzorg belanden. Onze cijfers zijn onthutsend. 1 op de 7 kinderen heeft te maken met jeugdzorg en/of speciaal onderwijs (dat was 20 jaar geleden 1 op de 27) en wij zijn de grootste uithuisplaatser van Europa.’

› **Hoe verklaart u het hoge aantal uithuisplaatsingen in Nederland?**

‘Van oudsher halen we hier kinderen heel snel uit hun thuissituatie wanneer zich misstanden binnen het gezin voordoen. Dat is nog eens

versterkt door de Jeugdwet waarin staat dat de hulpverlener persoonlijk aansprakelijk is voor wat er met de cliënt gebeurt – eerder was dat de instelling. Wat je nu ziet, is dat de hulpverlener bij vermoeden van gevaar voor het kind het zekere voor het onzekere neemt en het uit huis plaatst. Om niet het risico te lopen zelf vervolgd te worden. Misschien is dat begrijpelijk, maar het betekent wel dat het aantal uithuisplaatsingen sinds 2015 aanzienlijk is toegenomen. En dan te bedenken dat volgens het Verwey-Jonker Instituut 1 op de 3 kinderen onterecht in de jeugdzorg verblijft.’

› **Wat doen ze in het buitenland anders?**

‘In andere landen wordt bij ernstige misstanden in een gezin bijvoorbeeld niet het kind maar de vader uit huis geplaatst, als hij de oorzaak is. Neem Wit-Rusland. Niet bepaald een land om te verdedigen, maar daar heeft iedere gemeente doorlopend een aantal flats beschikbaar voor vaders die zich thuis seksueel of anderszins misdragen. Zij worden uit het gezin gehaald. Ook moeten de grotere werkgevers een aantal arbeidsplaatsen vrij houden voor dit soort gevallen. Daar worden zij te werk gesteld en ondertussen sociaal-psychologisch begeleid. Na een half jaar komt dan de vraag of de vader terug mag naar zijn gezin. En wie beslist daarover? Niet de professionals, maar de moeder en haar kinderen. Hier geloven wij heilig in de kracht van professionaliteit, in andere landen geloven ze meer in de kracht van mensen zelf.’

› **Hoe zou het jeugdstelsel wat u betreft veranderd moeten worden?**

‘Als eerste moet de balans terugkomen, dus niet langer alle aandacht naar de achterkant van het stelsel, naar de jeugdzorg. 87 procent van het

geld voor jeugd gaat nu naar specialis­tische zorg. Dat is buitengewoon on­ver­standig en het kan anders. Er moet veel meer aandacht komen voor de voorkant van het stelsel. Dus voor de vrije tijd van jeugd waar organi­saties als sportclubs, cultuurverenigingen en scouting actief zijn. Als je daarin investeert met een pedago­gische steunstructuur, kunnen op termijn de kosten voor jeugdzorg enorm worden teruggedrongen.’

‘In de andere Europese landen hebben ze dat beter begrepen dan wij. Overheden investeren daar vooral in vrijetijdsorganisaties, want zij gaan ervan uit dat je in je vrije tijd ook dingen leert. Dat wordt het niet-formele leren genoemd – het is de focus van hun jeugd­beleid en dat van de EU, de Raad van Europa en de VN. Kinderen en jongeren kunnen er dagelijks kiezen uit honderden verschillende activiteiten op het gebied van sport, muziek, theater, toerisme, natuur en milieu, ICT, dans, enzovoort. In Oost-Europa heb je bijvoorbeeld jeugd­paleizen, vaak gehuisvest in de mooiste gebouwen van de stad. Het Palace of Young Creativity in Sint-Petersburg zit bijvoorbeeld in het paleis van de laatste tsaar, Nicolaas de Tweede, en werd door Lenin in 1917 geschonken aan de jeugd van Sint-Petersburg. In Nederland moeten jongeren het vaak doen met aftandse jeugd­honken die het liefst een beetje buiten de bewoonde wereld liggen want dan veroorzaakt de jeugd de minste overlast.’

› **Wat is het doel van het jeugd­beleid van andere Europese landen?**

‘Inclusie is het hoofddoel. Dat betekent dat je kinderen niet loslaat. Wanneer zij problemen hebben of veroorzaken, zet je alles op alles om ze er toch bij te houden. Een bijzonder

René Clarijs promoveerde op een studie naar de mogelijkheden om de Nederlandse jeugdzorg te verbeteren en is als hoogleraar verbonden aan de RANEPa Universiteit in het Russische Sint-Petersburg.

aspect van hun jeugd­beleid is dat zij verlichting als uitgangspunt hebben en niet verdichting, zoals wij. Wij zetten jongeren met dezelfde proble­matiek in een instelling bij elkaar, zij laten in een zekere verhouding jongeren met en zonder problemen hun vrijetijdsactiviteiten samen doen. Zo was ik laatst in Krakau bij een toneel­voorstelling van kinderen met een geestelijke beperking. In de zaal zaten allemaal kinderen waar niets mee aan de hand was. Bij de kinderen op het toneel lukte niet zoveel, maar dat maakte niet uit, want elke keer sprong er een kind uit de zaal op het toneel om te helpen. Iedereen had plezier. Dan denk ik: dit is inclusie. Je accepteert gewoon de ander zoals die is. Daar kunnen wij met ons jeugd­beleid nog een hoop van leren.’ ■

‘Kwetsbare kinderen waar op zich nog niets mee aan de hand is, belanden toch te vaak in de jeugdzorg

